

تاریخي جغرافیه

لومړنی خبرې

تاریخي جغرافیه هغه علم دی، چې پر تاریخي پېښو باندې د جغرافیایي چاپیریال اغېز، د دولتونو د تکامل سیر او د هغو سرحدی تغیرات او د جغرافیایي اکتشافاتو تاریخ بیانوي. په بل عبارت په تاریخي جغرافیه کې په یوه زمانه کې د پېښو د لړۍ د څېړنې په طریقه د تېرو چاپیریالونو بیارغونه یا تېرو بدلونونو ته په پام سره د هغو ارزونه شامل دي (ویلهم برتولد جرافیای تاریخی ایران).

تاریخي جغرافیه بېلابېل تعریفونه لري. ځینو پوهانو د انساني جغرافیه څانګه او ځینو نورو د طبیعي جغرافیه څانګه ګڼلې ده. ځینې باور لري، تاریخي جغرافیه د جغرافیه یوه جلا څانګه ده، چې د تاریخ د یوې دورې په اوږدو کې، هم له طبیعي اوضاع او هم له اقتصادي اوضاع او هم له انساني جغرافیه څخه بحث کوي (ویلهم برتولد جرافیای تاریخی ایران، ۸ مخ).

د هیواد د اداري ویش تاریخچه :

تر ۱۷۷۳م. کال وروسته هغه مهال، چې تیمورشاه کابل پلازمینه کړه، شاهزادګانو ولایت ته کم و زیاته خودمختاري ورکړې وه. د شاهزادګانو او امیرانو تر کنټرول لاندې مهم ولایتونه، کابل، کندهار،

هرات، د افغانستان ترکستان، قطغن او بدخشان وو. امیر عبدالرحمن (۱۸۸۰ - ۱۹۰۱) د خپلې پاچاهي قلمرو د هرات، د افغانستان ترکستان، هزاره جات، نورستان او بدخشان تر ولایتونو پورې پراخ کړ. غازي امان الله خان (۱۹۱۹ - ۱۹۲۹) د هیواد د خپلواکۍ په تر لاسه کولو سره په اداري سیستم کې هم بدلونونه رامنځ ته کړل، چې د هغه مهال د دموکراتیکو هیوادونو په بڼه وو. نوموړي د هیواد ساحې په پنځو اصلي او عمده ولایتونو او څلورو اعلی حکومتونو باندې وویشلې. د محمد نادر شاه (۱۹۲۹ - ۱۹۳۳) د پاچاهي په دوره کې دغه وېش داسې وو:

اصلي ولایتونه:

- کابل ولایت
- کندهار ولایت
- هرات ولایت
- مزار شریف ولایت
- د قطغن او بدخشان ولایت

اعلی حکومتونه:

- د مشرقي اعلی حکومت
- د جنوبي اعلی حکومت
- د فراه او چخانسور اعلی حکومت
- د میمنې اعلی حکومت

تر مشروطه حکومت او په ۱۳۴۳ ش. / ۱۹۶۴ م. کال کې د اساسي قانون تر تصویب وروسته د محمد ظاهر شاه (۱۹۳۳ - ۱۹۷۳ م.) د پاچاهي په دوره کې افغانستان په ۲۶ ولایتونو وویشل شو، چې هر یو د خپل اهمیت او د انکشاف د څرنګوالي له مخې په لومړۍ، دوهمه او درېمه درجو ویشل شوي وو. د هیواد د ولایتونو په وېش کې کابل، غزنی، ګردېز، جلال آباد، مزار شریف، هرات او کندهار د ((لومړۍ درجه)) مرکزونو برخې، ارزګان، غزنی، هلمند، فاریاب، جوزجان، فراه، بغلان، بدخشان، تخار او پروان د ((دوهمه درجه)) مرکزونو برخې او کونړ، وردک، زابل، غور، بامیان، بادغیس، نیمروز، سمنګان، کاپیسا او لغمان د ((درېمه درجه)) مرکزونو برخې شوې. له دې ولایتونو څخه هر یو د یو حاکم ((والي)) په واسطه اداره کېده، چې په کابل کې د کورنیو چارو وزارت ته مسئول و. پر دې سربېره په هر ولایت کې نماینده ګان وو، چې د کار د اجرائي بهیر رپوټ به یې مستقیماً کابل ته ورکاوه. هر ولایت څو ((ولسوالۍ)) درلودې چې د ((ولسوال)) په نامه د یو مسئول له خوا اداره کېدې او ولسوالۍ ((والي)) ته مسئولې وې او لازم و، چې د کار رپوټ هغه ته ورکړي. البته امکان یې درلود چې هر ولسوال څو علاقدارۍ هم اداره کړي. علاقه دارۍ په مهمو کلیو کې ځای پر ځای وې او د ولسوالیو پر وړاندې یې مستقیم مسئولیت درلود. علاقه دارۍ د خپلو وګړو په تناسب په څلورو ډلو ویشل کېدې.

د افغانستان د اداري وېش پرتلنه			
پخوانی وېش		نوی وېش (د ۱۹۶۴م. کال تر مارچ وروسته)	
د اداري واحد نوم	د اداري واحد نوم	د اداري واحد د مسئول نوم	د اداري واحد د مسئول نوم
ولایت	ولایت	نائب الحکومه	والي
اعلی حکومت	اعلی حکومت	اعلی حاکم	ولسوال
حکمراني حکومت کلان	یا حکمران یا حاکم کلان		
حکومت	محلي حاکم		
علاقه داري	علاقه داري	علاقه دار	علاقه دار

په ۱۹۷۰م. کال افغانستان په ۲۶ ولایتونو، شپږو (لویو ولسوالیو)، ۱۷۵ ولسوالیو او ۱۱۸ علاقو داریو وویشل شو. په اتیایمه میلادي لسيزه کې د پکتیکا، کاپیسا، کونړ او سرپل ولایتونه د افغانستان په نقشه کې زیات شول. په ۱۹۹۴م. کال د مجاهدینو په دوره کې د خوست او

نورستان د ولایتونو په زیاتېدو سره د ولایتونو شمېر ۳۲ ته ورسېد. په ۲۰۰۴م. کال کې دوه نور ولایتونه هم په نقشه کې زیات شول. د حامد کرزي په حکومت کې نوموړي د پنجشېر د خلکو مبارزو ته په درناوي دا سیمه، چې دمخه د کاپیسا ولایت یوه ولسوالي وه، د ۲۰۰۴م. کال د اپرېل په ۱۳ په ولایت بدله کړله. دایکندي دمخه د ارزگان ولایت یوه ولسوالي وه، خو د ۲۰۰۴م. کال د مارچ په ۲۸ یو جلا ولایت تشکیل شو. اوس ۳۴ ولایتونه لری.

نوموړی جغرافیایی ټولګې د تاریخ په اوږدو کې د بشر فعالیتونه به لاندې ډول خپرل کېږي:

۱- له تاریخ نه مخ کې پیر کې ۲ اساطیری دوره کې ۳ تاریخی پیر او لومړی مدنیتونه کې.

۱- له تاریخ نه مخ کې پیر

الف: د تیرې دوره ۱۰۰۰۰۰ - ۴۰۰۰ ق.م.

۱- د افغانستان لرغونې تیرنه یا پخوانی لرغونې تیرنه دوره: (۱۰۰۰۰۰ - ق.م)

دغزنی ولایت د ناور په دښتې کې، د سمنگان ولایت د هزار سوم سمخو کې، د بدخشان ولایت په دره کور کې...

۲- منځنی تیرنه دوره (دوره قديم سنگی میانی افغانستان) (۳۰۰۰۰ - ۵۰۰۰ ق.م.)

۳- پورتنی تیرنه دوره (۱۰۰۰۰ - ۱۵۰۰۰ ق.م.)

۴- ترنوي تیرنې دورې مخ کې (۱۰۰۰۰ - ۸۰۰۰ ق.م.):

٥- نوې تیرنه دوره (٨٠٠٠-٤٠٠٠ ق.م.)

ب: د بُرونز پیر (٤٠٠٠-١٥٠٠ ق.م.)

- په نیمروز کې د برونزو او (عیلامی انی فرهنگ *Proto-Elamite civilization*) عصر (٣٣٠٠-١٨٠٠ ق.م.)

- د کندهار په مندیگک کې د برونزو او د (سند درې د تمدن *Indus valley civilization*) عصر (٣٢٠٠-١٨٠٠ ق.م.)

- د افغانستان په شمال کې د برونزو او د (آمو د تمدن *Oxus civilization*) عصر (٢١٠٠-١٨٠٠ ق.م.)

ج: د اوسپني پیر (١٥٠٠-٧٠٠ ق.م.)

٢- اساطیری دوره

• پیشدادیان

کیومرث، هوشنگ، تهمورث، جمشید، ضحاک، فریدون، ایرج، منوچهر، نودر، زو، گرشاسپ

• کیانیان

کوی کوات (*Kavi Kavāt*)، کی قباد، کوی ائی پی وُهو (*Kavi*)

Aipivohu) کی اپیوره، کوی اوسدَن (*Kavi Usazn*) کی کاووس،

کوی آرشن (*Kavi Arshan*) کی آرش، کوی پِسینه (*Kavi Pisinah*)

کی پشین، کوی سیاورشن (*Kavi Syavarshan*) کی سیاوش،

کوی بیرشن (*Kavi Byarshan*) کی به آرش، کوی هئوسرَوَه (*Kavi*)

Haosravah) کی خسرو، نَوروت آسپ (*Aurvataspa*) کی لهراسپ

او کوی ویشتاسپ (*Kavi Vishataspa*) کی گشتاسپ.

- د اسپه کورنئ
- لهراسپ، گشتاسپ، بهمن، همای، داراب، دارا، سکندر،
- ۳- تاریخی پیر او لومړی مدنیتونه: افغانستان د لاندي قبایلوپه واکمنی کي
- الف: آریایان [Aryans](#) (۱۷۰۰-۷۰۰)
- اندوآریایان *Indo-Aryans*
- داردیکان *Dardids*
- آریانی ۱۷۰۰-۷۰۰ ق.م. *Aryans*
- ب: ودایی مدنیت *Vedā* ۱۴۰۰-۱۰۰۰ ق.م. ودایی سرود ونه (ویدایی جغرافیه)
- ریگ ودا *Rg-Vedā*،
- یجورودا *Yajur-Vedā*،
- آتھروه ودا *Atharva-Vedā*،
- سامه ودا *(Sāma-Vedā)*.
- ج: اوستایی مدنیت *(Avestā)* ۱۴۰۰-۱۰۰۰ ق.م. (اوستایی جغرافیه)
- گاتونه *Gātha*،
- یشتونه *Yashthā*،
- یسنا *Yasnā*،
- وندیداد *Vandidād, Vidivdāt*،
- ویسپرد *Visparad*،
- خرده اوستا *Khorda- Avestā*.

- په آریانا (افغانستان) کې د شاهانو او سترواکی پیر
- په آریانا کې آرین او په لوېدیځ کې یې د ماد سترواکی *Median Empire* ۷۲۸ - ۵۵۰ ق.م.
- په آریانا کې آرین او په لوېدیځ کې یې د فارس دولت د هخامنشیانو کورنی *Achaemenids* ۵۵۰ - ۳۳۰ ق.م.
- په آریانا کې د سلوکیانو یا سلوسیدو دولت *Seleucids* ۳۳۰-۱۵۰ ق.م.
- (حوالی. ۳۱۳-۱۸۵ ق.م. : د سیستان په حوزې کې او همداسې د هېواد په ټولو سیمو کې)
- په آریانا کې د موریاانو دولت ها *Maurians* ۳۰۵ - ۱۸۰ ق.م.
- (۲۷۵-۱۸۵ ق.م.: یواځې د جلال آباد، غزنی، کندهار او بټ په حوزو کې)
- په آریانا کې دیونان و باختري سترواکی *Greco-Bactrians* ۲۵۶-۱۱۰ ق.م.
- ۲۵۰-۱۱۰ ق.م. : د بلخ او بدخشان په حوزو کې ؛
- ۲۵۰ - ۱۶۰ ق.م. : د هرات، بادغیس او کابل په حوزو کې ؛
- ۱۸۵ - ۱۱۰ ق.م. : د هېواد په نورو سیمو کې ؛
- د اندو یوناني دولت *Indo-Greeks* ۱۸۰-۱۳۰ ق.م.
- په آریانا کې د اندو-ساکانو دولت *Indo-Scythians(sakas)* ۱۵۵-۸۰ ق.م.

.....

(ح. ۱۵۵ - ۹۰ ق. م. : یواځې د کابل، جلال آباد او غزنی په حوزو کې).

په آریانا کې د کوشانیان سترواکي
(لومړني کوشانیان -ح. ۱۳۵ ق. م. - ۷۵ م.: یواځې د بلخ او بدخشان په حوزو کې)؛

(لوی کوشانیان -ح. ۷۵ - ۲۴۸ م. : د بلخ، بدخشان، کابل، جلال آباد او غزنی په حوزو کې)؛

د اندو-پارتي دولت *Indo-Parthians* ق.م. ۲۰-۵۰ میلادی
د ساسانیانو دولت *Sassanids* ۲۳۰-۵۶۵ میلادی
د اندو ساسانیانو دولت *Indo-Sassanids* ۲۴۸-۴۱۰ میلادی
د کیداریانو دولت *kidarites* ۳۲۰ - ۴۶۵ میلادی
د یفتلیانو دولت *Hephthalites* ۴۱۰ - ۷۰۰ میلادی
د کابل شاهانو دولت *Kabul Shahi* ۵۶۵ - ۸۷۹ میلادی
د هندی شاهانو دولت *hindu-Shahis* تر ۹۶۴ میلادی

د افغانستان د لرغوني تاریخ پای
خراسان او د اسلام مقدس دین خپرېدل

مآخذ:

- د افغانستان د تاریخی جغرافیا په تدریس کې به له لاندې آثارو څخه
گټه واخیستل شی
- آریانا دایرة المعارف دور دوم نشر مرکز آریانا دایرة المعارف
جلد اول ۱۳۸۶ ، جلد دوم ۱۳۸۷ ، جلد سوم ۱۳۸۹ ،
جلد چهارم ۱۳۹۰ و جلد پنجم زیر چاپ. مطبعه نبراسکا، کابل،
افغانستان.
  - [دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، سرواژه "افغانستان"](#).
  - حبیبی عبدالحی تاریخ مختصر افغانستان در دو جلد، انجمن
تاریخ د کتاب چاپولو مؤسسه، کابل جلد اول ۱۳۴۶ ، جلد
دوم ۱۳۴۹.
  - حبیبی عبدالحی پنجاه مقاله (تاریخی جغرافیه)
  - میر غلام محمد غبار افغانستان در مسیر تاریخ، کابل ۱۳۴۶ دولتی
مطبعه کابل افغانستان.
  - میر غلام محمد غبار جغرافیای تاریخ افغانستان.
  - کهزاد احمد علی. تاریخ افغانستان جلد اول ب ت . دولتی
مطبعه کابل افغانستان.
  - AFGHANISTAN Hidden Hiebert, F. , Cambon,
P. , 'Treasures from the National
Museum, Kabul', 2008,58

-
- Archaeological Gazetteer of Afghanistan, Volume II, Warwick BALL, Editions Recherche Sur les Civilisations, Paris, 1982.
  - Archaeological Gazetteer of Afghanistan, Volume II, Warwick BALL, Editions Recherche Sur les Civilisations, Paris, 1982.
  - [Encyclopaedia Iranica: AVESTAN GEOGRAPHY. By G. Gnoli](#)
  - L. Dupree and R. S. Davis, "The Lithic and Bone Specimens from Aq Kupruk and Darra-i-Kur," in *Prehistoric Research in Afghanistan* (۱۹۵۹-۱۹۶۶), ed. L. Dupree, Transactions of the American
  - New prehistoric localities in the Dasht-i-Nawur / Louis Dupree and Richard S. Davisin: Afghanistan, vol. ۲۹, no. ۳, ۱۹۷۶, Kabul.

حاکمیت کوشانی ها در ماوراالنهر

قبل از آنکه پیرامون این حاکمیت در سرزمین های ماوراالنهر در دوره کوشان مطالبی را ارایه بداریم لازم است که بدانیم ماوراالنهر در سرزمین خراسان قرار داشت و حاکمیت کوشان بعد از حوزه های باختری در این سرزمین ها بصورت حتم مرحله بعدی تمدن کوشان را پایه گذاری نمودند .

همانطوریکه آگاهی داریم بادیه نشینان ستپ های آسیای مرکزی یکی پی دیگری به مرور وبه مراحل متعدد پاره از سرزمین های ماوراالنهر را از سیطره یونانی ها رهایی بخشید و استقرار نظام قبیله وی وگروهی خود را در بخش های متفاوتی ماوراالنهر جایگزین نمودند .

از نظر چانک - کین (Chan-kien) مقارن ۱۲۸ ق.م. دوسوی آمو دریا یعنی باختر (باکتریانا) و انسوی امودریا یا اوکسوس (Oxus) در فرغانه (Ta-yuan) خوارزم و ستپ های سغدودامنه های ایسیک- (Issyk- kul) از یونانی ها بیرون رفته بود قبایل وگروه های مختلف از قبیل مساجیت ها (Massagets) ساکاروکاها (Sacaraukas) وسون ها (Wusun) و غیره نقاط مختلف از سرزمین های ماوراالنهر را به شکل قبیلوی اداره میکردند و وی علاوه مینمیاد که تاهیا (Ta-hia) یا همان باختر (بلخ) نیز به وسیله سران قبیلوی اداره میشد و یک حاکمیت عالی و فراگیر وجود نداشت . (۱)

بهر صورت بر خلاف نظر دانشمندانی که سقوط سرزمینهای باختری را بوسیله یوچی ها و یاساکه ها میدانند در اوایل

باخترزمین و حاکمیت های متعدد یونانی ها در این سوی امودریا یا همان اوکسوس دوره یونانی یوچی ها صرف حملات تهاجمی شانرا برین حوزه ها وارد آوردند و تمدن یونانو باختری را درهم و برهم نمودند ولی انقراض دولت یونانی در حوزه باختری توسط قبایل دیگر با هم متحد مانند اسپن ها (Asiens) پازیانی ها (Pasiani) تخاری ها (Togaris) (ساکاروکا ها Sakaraukas) که همه این چهار قبیله از شاخه های باشنده گان قدیم اریایی اند به سقوط کامل مواجه شد که احتمالاً بر اساس نظر بلنسیکی که با ایشان هم موافقم که یکی از ان پازیانی یا همان کوشانی های اند که اسناد چینایی بدان کوی - شوانگ یا همان کوشان تذکر داده است . (۲) گرچه تخاری هارا در صدر مقام حاکمیت در حوزه باختری میدانند و سترابون (Strabon) یگانه مورخ ایست که در مورد تخاری ها یا سرزمین تخار حرف میزند تخار در واقع در دو سوی اوکسوس قرار داشته وان از سلسله کوه های حصار آغاز و تا شمال هندوکش یا (Indocafcasuz) در جنوب ویا باکتریانا گسترده بود اتلاق میشد . (۳)

بدین اساس بایست اذعان داشت که حدود قلمرو کوشانی ها از بلخ یا باختر فراتر تا دامنه های تاریم بیکن (Tarim-Beken) میرسید . بناً حد مرزی شمالی حاکمیت کوشان بخش عظیم و مهم از سرزمین های واقع بین امودریا و سیر دریا (یکسارت) یاسیحون بطور کامل از زمره ساحات قدرت و حاکمیت کوشان بوده وزیر نظارت کامل کوشانی ها قرار داشت . (۴)

جای شک نیست که کوشانی ها بعد از تحکیم حاکمیت خود زمینیه های بیشتری گسترش حکمروایی خود را در پهنای بلند بردن و موجودیت اقتصاد بلند جستجو نموده بودند و یگانه وسیله که آنها را ابر قدرت در آسیا مرکزی و جنوب شرق آسیا به

.....

معرفی گرفت انکشاف و گسترش تبادلات بازرگانی و سود بردن از کنترل و نظارت راه کاروانی ابریشم بود که رابطه تنگاتنگ با حوزه مدیترانه پی و شرق وسطی به مثابه جاده اصلی بازرگانی نقش موثری را ایفا نمود. زیرا تحولات زنده گی شهری به طور کامل بستگی به گسترش و رفت و آمد های بین الدول در آن زمان و تمرکز این پدیده به شکل مستمر به صورت مراکز تجارتي و بین-المللی در آمده بود بیدرنگ عصر کوشانی ها و چگونگی نظارت بر آن سوی کوشانیان نهایت ارزنده و در خور توجه قرار داشت. (۵)

آنچه قابل باور و یاد دهانی است موجودیت و حاکمیت این تبار یعنی کوشانی ها مبتنی بر منابع و اسناد مهم باستان شناسی است که بسیاری از سر زمین های ماورالنهر در واقع سرزمین های تحت حاکمیت کوشان و جایگاه باشندگان این دوره به شمار میرفت چنانچه که آثار مکشوفه افراسیاب Afrasiab در سمرقند ترمز Termez کیقباد شاه Kaiqbadsha موید این امر است که باشندگان این سرزمین ها محلات در دوره کوشانی ها از توابع مهم حاکمیت سیاسی و فرهنگی و اجتماعی دوره کوشان شمرده میشد. (۶)

بنا اگر برخی از آثار مکشوفه آنسوی آمویا ماورالنهر را مورد ارزیابی و تدقیق قرار بدهیم در می یابیم که این محلات از توابع مهم دوره کوشان بوده چنانچه که هرگاه در فریز های ایرتام Irtam که نخستین نشانه های از آثار باستانی مهم دوران کوشان در آسیای میانه میباشد متوجه شویم در می یابیم که این فریز رابطه مستقیم به حاکمیت های سلسله اول و دوم کوشان داشته که در این فریز میتوان از آنها یاد آور شد. (۶)

.....

فریز ایرتام که موجودیت کوشان ها را در این جا در کنار سایر مناطق ماورالنهر نشان میدهد در اکتوبر سال ۱۹۳۲ در حوالی دهکده ایرتام در ساحل شمال آمو دریا و در ۱۳ کیلو متری ترمز بوسیله یکی از اعضای نیروی سرحدی شوروی وقت به اسم ی . ریازنو Riazno کشف گردید وی متوجه شد قطعه سنگ آهکی که در واقع فریز یک ساختمان یا قصر بزرگ بود در عمق آب افتاده بود سنگ مزبور بعد از آنکه از آب بیرون آورده شد . جهت مطالعه و تشخیص نقوش و برجستگی های آن به دانشمند و باستان شناس روس آقای م.ا. ماسون M.I Masson فرستاده شد وی بعد از مطالعات همه جانبه در سال ۱۹۳۳ در باره آن مطالبی را ارائه کرد که وثوقیت و موجودیت کوشانی ها را توجیه نموده و به تعقیب ان یعنی در سال ۱۹۳۶ هفت عدد دیگر از این فریزها در حفاری که توسط ماسون صورت گرفت در ایرتام که بالای ویرانه معبد بودایی قرار داشت بدست آمد این فریز هم اکنون در موزیم لنینگراد Leningrad نگهداری میشود و هم از سنگ های آهکی بوده اند . (۷)

در این فریز علاوه از پیکره های مربوط به کوشانی ها بتارز یافته و بر جسته شده بلکه نیم تنه های از نوازنده گان زن و مرد و هدایا دهنده گان کوشانی در داخل چوکات و در حواشی مزین شده از برگ های کنگر Kangar و یا همان نوع اکنت Acanthos محاط گردیده به مشاهده میرسد از نظر سکه شناسی قابل دقت بوده و یکنوع پرداخت های هنری اختلاط یافته محلی و یونانی است که به نظر شلومیرزه همان شیوه ویژه هنر گریکو- کوشان بوده است . این اثر را مسون به قرن اول و دوم میلادی نسبت داده است . (۸)

.....

موجودیت قلمرو دیگر کوشان در جنوب ازبکستان در ساحل سرخان دریا در شرق ترمز میباید که حاکمیت آنها را از نیمه دوم قرن اول قبل از میلاد الی قرن دوم میلادی مشخص میسازد و آن عبارت است از خلچایان .

حفریات سالهای ۱۹۶۲ و ۱۹۶۴ بوسیله ز. اپوکاچینکوا صورت گرفت و عصاره این تحقیقات کشف قصر مانندی بود که نسبت به سایر ساختمان ها سالم بوده و با طرح مستطیل گونه دارای یک ایوان ۶ ضلعی با پنج دروازه و یک راهرو و چهار ضلعی غیر منظم و رهایشگاه با دو فیل پایه و تاقهای فرعی که بوسیله راهرو ها با هم وصل میشوند، بملاحظه رسید. (۹)

در حجاری های فریز های مکشوفه خلچایان علاوه از نماد فرشتگان شخصیت های مرد و زن جوان و نقش برجسته نیکه Nicky و نیز دیونیزوس Dionisos خدای شراب بملاحظه میرسد که به طرز هنر بومی و یونانی بر جسته شده و بویژه تصاویر شاه و ملکه احتمالاً از حکمای محلی دوره کوشان یا ساتراپ ها بوده باشد به نظر رسید و دیگر آن که در ضیافتی اشتراک داشتند با یک پسمنظر نهایت زیبا عرض اندام نموده اند که در واقعیت امر همه این پدیده ها از تبار و موجودیت کوشانی ها نماینده گی میکند زیرا شلوار های ان ها کاملاً چسپیده کمردار چموس های کوشان و نشاه های از اسپ سواران با تیرو کمان سرا پا مسلح دارای زره نیم تنه مانند سوار کاران ایکه در دورا-ایروپوس Dura-Europos پیکره های از صحنه های نگهبانان در گندهارا و نیز ریلیف هاییکه از تپه نارنج و خواجه صفا که حفاری آنرا دانشمند جوان ظفر پیمان و اعضای برجسته انستیتوت باستان شناسی افغان در حومه کابل انجام داده اند مطابقت مینماید. (۱۰)

در خلجایان بویزه آثار حجاری شده وابسته به معماری ان چنین اسنباط میگردد که در دوره قدیم تحول سبک و شیوه است که شلومبرزه بنا بر آثار بدست آمده سرخ کوئل در برابر هنر معابد بودایی بر آن نام (سبک سلسله یی) یا سبک هنر سلطنتی را نهاده است. (۱۱)

سر زمین خوارزم Khwarzam به همین گونه از شماری مناطق ایست که حاکمیت کوشان در آن مضمربوده و میتوان گفت که یکی دیگر از گزینه های باستانی دوره حاکمیت کوشانی های بزرگ به شمار میرود از آنجمله میتوان از توپراک قلعه Toprak-qala یاد آور شد که توسط (س .پ. تولستو) S.P Tolostor در سال ۱۹۳۸ کشف گردید و در سال ۱۹۴۵ به حفاری آن دست یازید این محل به شکل مسطیل گونه مساحت داشته ۵۰۰ متر طول و ۳۵۰ متر عرض دارد و بوسیله بروج محصور گردیده و دارای قصر یست در یک جناح این وسعت (۱۲).

تل برزو Tale Barza یکی دیگری از مناطق مربوط به سغدیان یا سوگدام Sogdom است که مراحل قبل از کوشان و دوره های بعدی کوشانی ها را نماینده گی مینماید این منطقه در سالهای بین ۱۳۹۶ - ۳۹ بوسیله (ز. و. گریگوریو) حفاری و کاوش قرار می گیرد تل برزو در واقع در ۶ کیلو متری جنوب سمر قند در میان یک حومه پر جمعیت قرار دارد و تنها از بقایای ایندوره همانا قسمت از یک حصار به نظر میرسد و ساختمانهای متعدد آن در مساحتی ۵ هکتار به صورت مقاطع معین و جداگانه بملاحظه رسیده است تپه های به ارتفاعات کم و زیاد وجود داشته و در مرکز این مساحت تپه به ارتفاع ۱۸ متر وجود دارد که دارای طبقات متعدد کلتوری ازمنه گذشته بوده و

.....

دانشمندیگریگوری تاریخ انرا به قرن شش و پنجم قبل از میلاد دانسته و طبقات دوم و سوم آن رابطه مستقیم بدوره کوشان گرفته و به قرن اول الی چهارم میلادی تثبیت گردیده است تعداد مهر ها Stamp s ظروف سفالی و آثار تیراکوتا Teracotta که بعضا نمایشگر پیکره ها و مظاهر مدنیت قدیم دوره کوشان و قبل از کوشان میباشد. (۱۳)

بنا کوشانی ها بعد از استقرار و توامیت حاکمیت هایشان نه تنها در ساحات آسیای میانه بلکه در ساحات شمال شرقی باختر زمین یعنی از وادی های ایسک - کول تا ریم تا کاشغر ختن و حتی تا دشت های تکلمکان Takgamakan که نهایت صعب العبور بوده به منظور عبور کاروانهای تجارتي قابل لمس بوده است و بنابراین با در نظر داشت تعداد از سکه های هیراوس Heraaus و شاهان بعدی حدودا از نیمه دوم قرن اول قبل از میاد تا قرن سوم میلادی کوشانی ها نه تنها مسلط برین حوزه های تمدنی متعددی در ماورالنهر بودند بلکه رابطه این محلات و باشندگان آنها با سرزمین های باختری توام با فرهنگ و ویژه های آن عجین بوده است هرگاه ما ساختار ها و بقایای ساختمانهای جنوب ماورالنهر را در ساحات دشت ارچی شهروان یکه توت قره بای قره سای و ماحول آن مشاهده نمائیم به یقین که استقرار شاهان کوشانی در این دو سوی باعث شده تا مدنیت های پر باری را تا قرن هشتم و نهم میلادی در شمال تا ورود سپاهیان عرب بجا بگذارد .

ماخذ :

۱- آبلنسکی خراسان و ماورالنهر ترجمه دکتر پرویز
ورجاوند تهران سال: ۱۳۶۴ ص ۱۳۴.

۲- آبلنسکی. همان اثر ص ۱۳۵.

2. . 3-Strabon.

۴- جان . م روزنفیلد هنر سلطنتی کوشانیان ترجمه
پوهاند سرور همایون کابل سال ۱۳۵۷ ص ۶۳-۶۵.

۵- الف .ا .محمد جان اوف . اقتصاد و نظام اجتماعی در
آسیای مرکزی در دوره کوشان تاریخ تمدن آسیای
مرکزی تهران ۱۳۷۶ ص ۵۳-۵۸ .

۶- آ. بلنسکی همان اثر ص ۱۳۹

7-Staviskiy .B.Y.Kara – Kara – Tepe in
Old – Termez aBuddhist Religios Coutar
of the Kushan Period the oxus Acta Ant
.Hung .1980 .95 -135 -136 .

۸- آبلنسکی همان اثر ص ۱۳۹ .

9-D.sc hlumbrgr .Kushan Kun st .in .Hell
.Mittel

Darmastast .1969.

G.Apugatenkova .Istoriya Iskusstv

Uzbekistana Tashkout .1965.w .50 -52.

10-G.A.pugatch e n kova .Kha
Itchayan.tachhent .1966.p.153 -59.

۱۱- آبلنسکی همان اثر ص ۱۴۳

12-S.P.Tolstov ,po drevnim deltam oksa I
Yakarta. Moscou .1962 .p210-110

۱۳ - آبلنسکی همان اثر ص ۱۴۴-۱۴۵.

مولف : فرانسسکو ابیت
برگردان به دری : سر محقق میر عبدالرؤف ذاکر

قسمت دوم :

هنر هندی

برجستگی در مجسمه های مقدس نسبت به قبل بسیار کامل اعمار گردیده است که هر دو بیان کننده مذاهب و شیوه های آنان میباشد. در تمدن گندهاری بودا طویل نبوده مانند یک طبیعت عالی، غیر قابل دسترس و خوشی های زیاد عرفانی معلوم میشود او کسیست که خودش را بحالت نیروانا (خوابیده) تبارز داده است. به عوض آن وی مانند آن بودیستوا ای که نقش پای بودارا تمثیل میکند، نمونه عالی پرهیزگاری و خیرخواهی معلوم میشود، در میان مردمان مرگ را در برابر زنده گی در یک جان دوست داشتی انکار میکند. (ص ۴۵ خط ۴ و ۵) طبیعتاً مجسمه ساز تحت تاثیر این مفکوره درآمده و بودای پارسا را چهره انسانی داده چهره ای که نشانه از ظرافت عالی یونانوروم بود. موضوعاتی را که هنرمند در ریلیف های سنگ شپیست (مواد بسیار فراوان درین ساحه) وستوک برتری داده آنست که در اطراف این ریلیف ها رویدادهای ضمنی و زنده گی بودارا که با معجزه و سیمای مرگ وی ارتباط دارد، حالتیست پاک و مصفا که از غرب سرچشمه گرفته و گروهی از مردم والهه های کوچک که بودارا احاطه نموده شرح ویژه ای مانند باب انواع یونان یارومن و بودایی معلوم میشود که حکمت کمال و جمال این کارها متغیر و ناهموار است. بعضی اوقات شهکارها بندآمده، لکن آنها تکرار آنه خوب و نه بد بوده و بیننده را منظم از تطبیق واقعیت گرایی غربی با تصوف ذاتی حالت هندی آگاه میسازد.

شیوه گندهاری تدریجاً انکشاف یافته که نخست از هنر متهورا و سپس از گوپتا آموخته، لاکن این هنرپاک و سچه در اخیر به آهستگی روبروال گذاشته است. در حوالی قرن چارم میلادی شیوه هده (شهر کوچکی در نزدیکی کابل) در اندرون مکتب گندهارا توسعه یافت که توسط شیوه های پخته و رسیده تشریح شده و با یک ترکیب نازک جسمانی بوسیله استعمال دست و شکل بی عیب بوده که بودای ستوکی هده را با اپولوی دوره اخیر هلنستیک ارتباط داده است.

۲۶- هنر هندی (مکتب گندهارا) مجسمه زن از تاکسیلا (قرن پنجم میلادی) موزیم ملی کراچی.

۲۷- هنر هندی (مکتب گندهارا) سر بودیستوا از ستوک، هده افغانستان (قرن سوم و چهارم میلادی). موزیم گیمی، پاریس.

۲۸- هنر هندی: سرسنگی با شاخهای قج از بهوتساراتلا. (قرن اول میلادی). موزیم ساحوی متهورا.

۲۶- هنر هندی (مکتب گندهارا). مجسمه زن از تاکسیلا (قرن پنجم میلادی) موزیم ملی کراچی.

مرکز مشهور هنر گندهارا در تاکسیلا ناحیه اندوس بوده و یافته های مهم دیرینه شناسان شامل مجسمه ها بوده که درینجا ساخته شده بود.

۲۷- هنر هندی (مکتب گندهارا). سر بودیستوا از ستوک، هده افغانستان (قرن سوم و چهارم میلادی). موزیم گیمی، پاریس.

موهای نرم و موج افتاده بالای گردن آرایش نیمرخ مخلوطی از عفت و پاکدامنی که تلقین باطنی و هماهنگی دانسته شده است.

۲۸- هنر هندی: سرسنگی قچ با شاخهاز بهوتسار اتلا. (قرن اول میلادی). موزیم ساحوی متهورا.

دوشاخ قچ، سمبول قدرت قانون، در میان یک سرکه بوسیله چهره زننده و عبوس نشان داده شده.

۲۹- هنر هندی (مکتب متهورا). مجسمه رقص یاکشی، سنگ ریگی متمایل به قرمز (قرن دوم میلادی). موزیم ویکتوریا و آلبرت لندن.

یاکشی شهوت انگیز هنر متهورا در بالابردن خوشی های باروری (حمل) نرو ماده (جنس) و بطور برجسته بار هادر خارج محوطه معابد بودایی در جاییکه بیانگریک نمونه زودگذر عیش است. او یک مقابله و برخورد نیشدار و ساختگی آرامش روحی را در حضور بودا نشان داده است.

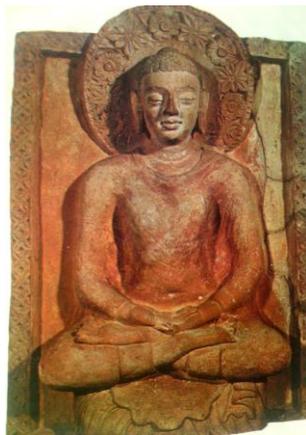
۳۰- هنر هندی (عصر گوپتا) مجسمه بودا از گل پخته، از میرپور سند خاص (اخیر قرن چهارم میلادی). دیوار های موزیم پرنس (شاهزاده)، بومبی.

۳۱- هنر هندی (عصر گوپتا). مجسمه بودیستو اپدما پانی از گل پخته، از میرپور سند خاص (اخیر قرن چهارم میلادی). دیوار های موزیم پرنس (شاهزاده)، بومبی.

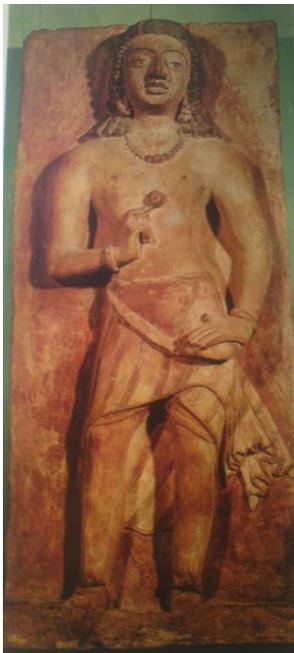
در کار هنری گوپتا روحیه مذهبی بودایی سراسر روشنی، بی آلابشی، صافی، پاک‌باریکی و اشکال موزون مطلوب است لکن همچنان مشحون از زنده‌گی اند.

۲۹ - هنر هندی (مکتب متهورا) مجسمه رقص یا کشی، سنگ ریگی متمایل به قرمز (قرن دوم میلادی). موزیم ویکتوریا و آلبرت . لندن

۳۰ - هنر هندی (عصر گوپتا) مجسمه بودا از گل پخته، از میرپور سندخاص (اخیر قرن چهارم میلادی). دیوارهای موزیم پرنس (شاهزاده)، بومبی.

۳۱- هنر هندی (عصر گویتا) مجسمه
بودیستو ایدما پانی از گل پخته، از
میرپور سندخا ص (اخیر قرن چهارم
میلا دی). دیوارهای موزیم شاهزاده، بومبی.

کلتور غربی که شکل تمدن گندهارا و ناحیه های همسایگی آنها را
نداشت در داخل هند توسعه نیافته و بدون تماس هلنیزم باقیماند
همچنان دوجهان بسیار مختلف پهلوبه پهلوی هم بوده یکی به
ارتباط تمدن بیگانه آماده شده و دیگری پاروایات مستقل و نا همگون
ویافتن عناصر هم شکل.

نقطه تلاقی این دو جهان شهر متهورا بایک جلوه مهم فرهنگی و موقف مرکز تجارتی، نقطه اتصال بسیاری خط السیر در یک ساحه خرم و حاصلخیز بود. متهورا دروازه بازی بود بین شرق و غرب که بسیاری اوقات تخریب و بازسازی شده، توسط پارتین ها اشغال شده، یک زمان تحت تاثیر اقامتگاه تابستانی کوشانی ها قرار گرفته است. فرهنگ و اساتیر مهم هندی بابر خور دیشتر، هنر منطقه را انعکاس داده است. مهندسی و مجسمه سازی متهورا نخستین منظره مشابه گندهار است اما روح آن مبدل گردیده است. شکل هنر گریک و رومن صرف به عاریه گرفته شده زیرا آنها میتوانستند به سرعت در تصورات مفکوره وی و نمونه وی هنر هند استفاده شود. مجسمه ها و ریلیف های بودا و بودیستوا، حورهای دریایی و ارباب الانواع کوچک با بهترین آرامش و متانت ساخته شده هیچ چیزی را از هنر نیزم یا گندهارا بعاریت نگرفته است. بصورت اخص مجسمه های متهورا تفسیر عمیقی را در زنده گی بودا که یک همفکری کامل را با احساس عمیق شبیح هندی فراهم آورده است.

حینیکه هندوستان هنوز در فرهنگ ناشناخته غربی بود، درینجا امتزاج مذهب و عقیده، زبان، لهجه، نظریات فلاسفه و ادبیات منتظر بودند تا در یک سنن ملی مجرد بصورت سریع در ملیت هندو ملحق شود، اشتراک دینی و فرهنگی به آهستگی و خود به خود در یک سطح واقع شد، بهمین قسم عقاید مشهور و گوناگون یکجا در هندو نیزم و استعمال سانسکریت در حلقات تعلیمی داخل گردید.

گوپتا، یک دودمان کوچک منطقوی این احساس قومیت را در محیط سیاسی تفسیر مینمود. گوپتا از بیهار آغاز، هند شمالی و مرکزی را فتح و در اخیر جنوب را تا دکن بخود ملحق ساخت. حکمروایی وی نشانه ای از سر بلندی روح اصلی هندی

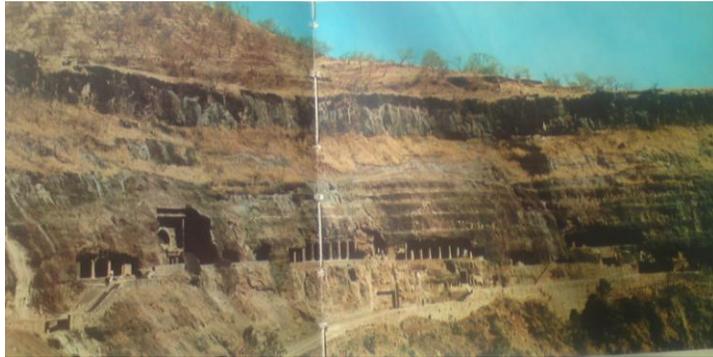
و توجهی است به عصر طلایی تاریخ هند که نمونه جدوجهد پی در پی در اعصار مییابد. مذهب کهن هندو تاکنون با داشتن اساسات، جشن پیروزی آن توسط گروهی دنبال میشود. این موضوع در بین مذاهب اساسی ویشنو، کرشناوشیو منقسم شده که توسط جمعیتی از الهه های کوچک احاطه شده بود او امکانات انکشاف جدید و غنی را برای هنرمندان عرضه داشت. میراث های فلسفی و فرهنگی که در هنگام تدوین ویداهای مقدس دست پائین (ارزش کم) داشت بخش جدید تمدنی را که ارتباط واقعی با غرب داشت یکجا آورد. جامعه پیشرفته گوپتا یک چهره اشرافی دارای تعلیمات تماماً عالی و صادقانه هندی بود. این درست نیست بگوییم که هنر این دوره از هر جهت مذهبی بود زیرا در اینجا برتری واقعی در بین فعالیت های مذهبی و دنیوی نبود. در هنر هندی، مذهب جرقه حیاتی ایست که همه از کردار و اندیشه مشترک مشتق شده از بسیاری معتقدات همزیستی عارفانه و نفس گرایی سرور آمیز آگاهی میدهد.

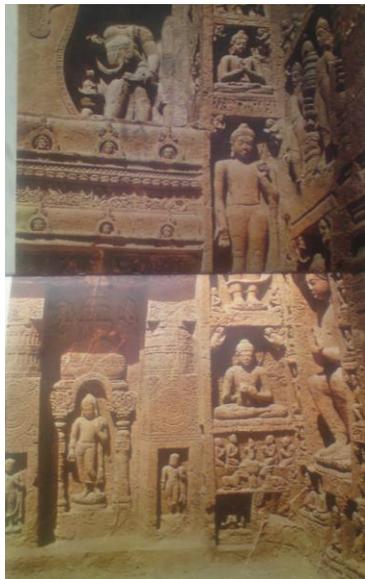
۳۲- هنر هندی (عصر گوپتا) سر بودا از متهورا، موزیم ساحوی متهورا.

۳۳- هنر هندی (عصر گوپتا)
ریلیف دوزوج از گل پخته
از یامونا (قرن پنجم میلادی)
موزیم ساحوی متهورا .

۳۴- هنر هندی: منظره عمومی مغاره های اجنتاء در دکن (قرن دوم ق م- ششم میلادی).

۳۵- هنر هندی (عصر گوپتا): جزئیات
چهره ظاهری چابیتیای نمبر ۱۹
در مغاره های اجنتاء. (نیمه اول قرن
ششم میلادی).

.....
 (عصرگوپتا). سر بودا از متهورا، موزیم ساحوی متهورا.

سرنمونه وی بودا در عصرگوپتا با رسم و رواج قدیمی، موها با مثالهای تکراری و شیوه های صدف حلزونی و اوشنیشه یا کلوله گی موی که از جمجمه بالا رفته، تزئین شده است.

۳۳- هنر هندی (عصرگوپتا). ریلیف دوزوج از گل پخته از یامونا (قرن پنجم میلادی) موزیم ساحوی متهورا.

این منظره احتمالاً نماینده گی از حرمی میکند که مقام شدید ریالیزم (واقعیت) به آن داده که به یک نقطه عجیب مبالغه شده است.

۳۴- هنر هندی: منظره عمومی مغاره های اجنتاء در دکن (قرن دوم ق م- ششم میلادی).

در ۱۸۱۹ تعدادی از سربازان در کنار دریای ویفورا، ۲۹ محل مقدس بودایی را اتفاقاً کشف نمودند اینها از بین صخره های میان تهی کشیده شده که بالاتر از یک دوره و چندین قرن بوده است.

۳۵- هنر هندی (عصرگوپتا): جزئیات چهره ظاهری چایتیای نمبر ۱۹ در مغاره های اجنتاء. (نیمه اول قرن ششم میلادی).

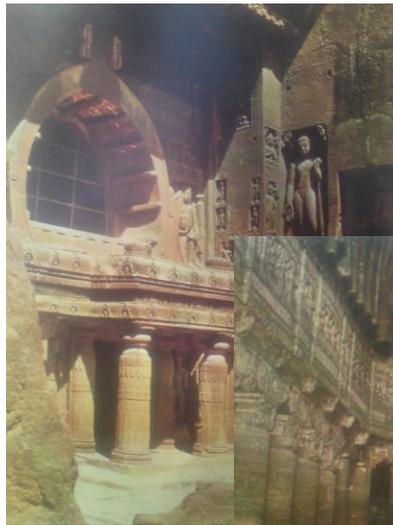
۳۶- هنر هندی (عصرگوپتا): قسمتی از چهره ظاهری چایتیای نمبر ۱۹ در مغاره های اجنتاء. (نیمه اول قرن ششم میلادی).

معابد مغاره یی دونوع مختلف اند: ویهارایا مغاره هاییکه در آن زنده گی مینمایند و چایتیا یا محلات ملاقات که از آن برای عبادت و نیایش استفاده مینمایند. چایتیای نمبر ۱۹ مربوط به دوره بسیار مجلل اجنتاء بوده که دارای دوستون بسیار کلان مزین با نقش و نگار گلهاء، دالانهای مستحکم و کلکین هایی به شکل نعل اسپ

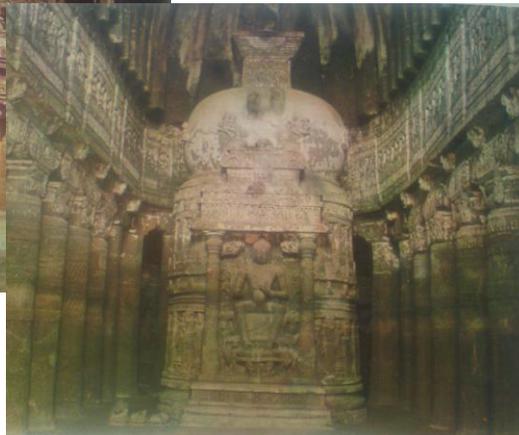
میباشد. ستونها و دیوارها توسط مجسمه های بودا مزین گردیده است.

۳۷- هنر هندی (عصر گوپتا): داخل چایتیای نمبر ۲۶، چهره ظاهری مغاره های اجنتاء (نیمه اول قرن ششم میلادی).

چایتیای نمبر ۲۶ چندسال بعد چایتیای نمبر ۱۹ اعمار گردیده که بسیاریه دقت و به شکل خوب مزین گردیده است. تالار بزرگ تقریباً ۷۵ پا طول، ۴۰ پا عرض و ۲۶ ستون دارد قسمت فوقانی ستوپه باحک کردن اشکال بودا و کتیبه فوقانی بیش از حد آراسته گردیده است.

۳۶- هنر هندی (عصر گوپتا): قسمتی از چهره ظاهری چایتیای نمبر ۱۹ در مغاره های اجنتاء. (نیمه اول قرن ششم میلادی).

۳۷- هنر هندی (عصر گوپتا): داخل چایتیای نمبر ۲۶، چهره ظاهری مغاره های اجنتاء (نیمه اول قرن ششم میلادی).

این اندیشه مهم است تا آنرا درک کنیم و اگر ما بدانیم که گوپتا و هنر هندوسطی که ادامه انکشاف و جانبداری از آرزوهای بشری در یک هنر غنی موضوع گرم و سرزنده و قابل مطالعه است که هیچگاه واقیت نبوده زیرا همیشه این نوع هنر نشاندهنده نماد رسمی دستگاه حکمرانان بوده است.

امپراتور گوپتا به رب النوع ویشنو قربانی میکرد و بسیار معابد را به احترام وی اعمار نمود لکن صرف چندی مانند سیتور گرو گوالیور باقیماند. آنها مثالی از نخستین نمونه ای از معابد هندو هستند که بعداً توجه زیاد آراسته شده بود لکن اساساً هیچگاه تبدیل نشد. او اصلاً شامل یک حجره مربع مجرد (گر بهاگریها) با یک رواق میباشد. بعداً این معبد بالای پلتفورمی ایجاد و توسط یک ایوان سر پوشیده و همراه بایک زینه بلند مستحکم احاطه شده بود. سپس ردیف عبادتگاه هادر کنار آنها اضافه شد. خاصیت اساسی مهندسی هندو تقریباً نبودن مجموعه دایروی یا خطوط فلکی که کاستی های آنرا توسط خطوط افقی و عمودی تکمیل نموده اند و درست ساخته شده از ستونهای گل و بته دار، در تهاداب مربع شکل در بین بسیاری جناح ها و در اخیر یک بخش آن مدور گردیده است. معابد هندو مانند ستوپه بودایی نشانه ای بود از نمایش مجسمه در جهان در میان معابد بودایی عصر گوپتا معابد مهابو دهی است که در قرن ششم به احترام بودگایا اعمار شده بود.

انکشاف مجسمه سازی پیش از پیش توسط مکتب متهورا آغاز و در زمان حکمروایی گوپتا به اوج خود رسید. مجسمه سازان

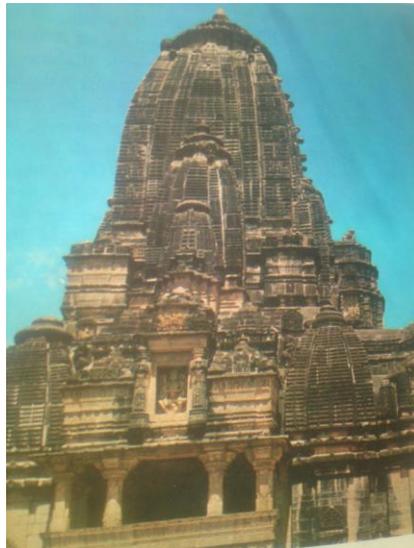
هنرهای خویش را باتخنیک بزرگ و استادانه پیشکش و بعوض آن سعی نمودند با انگیزه ناگهانی خودچهره های حقیقی صادقانه را تعقیب نموده بمرور زمان چندین قانون راتحت رهنمایی کشیش ها قبول کردند. همچنان مجسمه سازان گوپتایکمقدار زیاد دلایل محکم ودقیق رابعدازمطالعه تخیل آزاد درپیدایش معابد مقدس دریافتند که یکعده اکثرآدرحالت تقلید حرکات رقص که رسیده گی به یکی ازبسیاری اشکال هنربود وآن مخصوصاً چهره یا تصاویرزیبای زنیکه کار آن دلربایی و اظهار عشق ولذت بود. ارباب الانواع توسط قدرت آنها وویشنواکثرآبالای عقاب همراه بالکشمی مردبازن نمایش داده میشد قدم های موزون رقاصه درهررلیف نفوذ وحالت تقدس راداده است. رویدادهانظیرمراسم موثر مذهبی تقریباً آشکارا بدگویی میشد.

هنرگوپتا اساسآدردکن از معابدیکه درمغاره ها باتزئینات غنی توسط نقوش ومجسمه ها اعمار شده، تشکیل گردیده است این مغاره ها که بخشی از هندو میباشند بسیارمهم بوده زیرا آنها تقریباً یگانه محتویات نقاشی های دیواری است که از عصر گوپتا باقیمانده است. در میان اینها مغاره های اجنتا برجسته ومشهور است که در ادوار مختلف از آغاز قرن دوم قبل از میلاد توسط یک سلسله نقوش بسیار زیاد مزین وقابل یادآور است که در قرن پنجم وششم اعمار شده است. هرچند بخش یزرگ آن که چندین خرابی داشت نشاندهنده آنست که نقاشی گوپتا در مجسمه ومهندسی دارای ارزش پائین نبود.

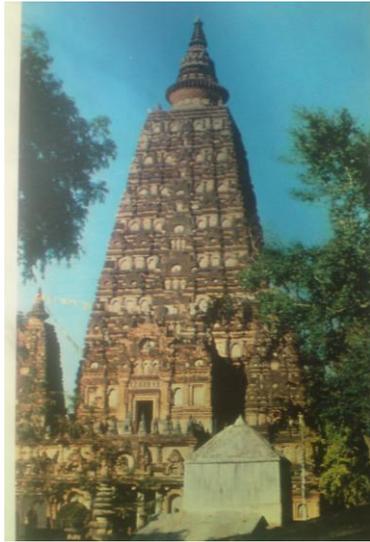
تصاویر محیط زیست، رویدادهای عشقی، میله های مذهبی ویک دسته از مردمان مذهبی ویاسیاسی که بیک شکل منظم به یکطرف روان میشوند، جای خود را به مجسمه ها، ارباب الانواع وداستانهای فرعی مقدس روی دیوارهای مغاره داد. شکل بندی تنه دلالت به

هم اهنکی منظره بيمثال وزرور زیوردار، طرح و بکار بردن رنگهای جامد با سایه های نازک میکند. بعد از قرن ششم در شکل بندی مجسمه ها فشار آورده شده تا متجلی و با عظمت شوند و در نتیجه زوال و سقوط سیاسی گوپتا که توسط هونها سفید و شاهان کوچک دیگری که اکثرآ باهم دشمنی داشتند و تا قرن هشتم جانشین وی شده، زیر گرفته شد و سعی بیهوده در ادامه روایات گوپتامینمودند. تمام هنرها سرد و بیروح و به تدریج کاهش یافته و تقلید از جانشین شدن و روح دادن هنریکه از زمانه های قدیم از یک جامعه دلخواه اقتباس شده، گردیده است. در بسیاری از محیط شهری روایات قابل ستایش گذشته به پایان رسیده و نشان میدهد که تجمل و دبده بی ارزش شده است.

هنگامیکه در قرن پنجم، توسعه شاهی گوپتا به دکن رسید در میان آیین هندو چیزهای دیگری رابا خود آورد بسیاری از استعمارگران و وفادار جینیزم راه مهاجرت را در جنوب به پیش گرفتند. چندین دودمان دیگری بودند که بعداً نقش رهبری را در نمایش تمدن و هنر هندی در دست گرفتند. این یک دلیلی است که چرا هنر شمالی و مرکزی هند و بخشی از گوپتا با عناصر محلی در جنوب داخل و مخلوط شده است. آی هول دهکده کوچکی است در جنوب بمبئی که در آن آثاریست از اولین مرکز چالوکیا دودمانی که در بخش زیاد جنوب هندوستان سلطنت مینمودند که دولت را

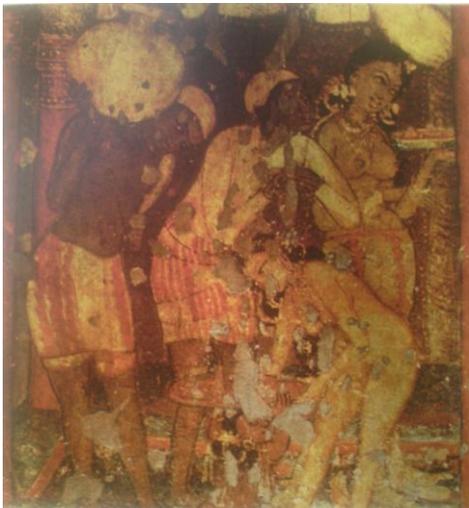
۳۸- هنر هندی (دودمان گذشته گوپتا): معبد هندو در سیتورگر.

۳۹- هنر هندی (عصر گوپتا): معبد مها بودهی در بودهی- گایا (۲۶ میلادی).

۴۰- هنر هندی، نقاشی ايسارا در سمت خارجی و بهارای نمبر ۱۷ در مغاره های اجنتاء (قرن پنجم میلادی).

۴۱- منظره قصردریک نقاشی دیواری وپهارای نمبر ۱ مغاره های اجنتاء (قرن ششم میلادی).

۳۸- هنر هندی(دودمان گذشته گوپتا):معبدهندو درسیتورگر.

مهندسی عظیم آبدات امپراتوری گوپتا کلاً تخمین ازانظار نهان شده بعضی محلات مقدس گوپتایی قبلی باقیمانده که شیوه دوره بالایی نامیده میشود.

۳۹- هنر هندی(عصرگوپتا):معبد مها بودهی دربودهی- گایا(۵۲۶میلادی).

عمارت شامل پلتفورم مربعی است که درمركزدارای چهار برج مشابه وهرکدام با یک کنج بالای برج هرمی میباشد.دیوارهای بیرونی دقیقاً باتزئینات هندی کارشده است.

۴۰- هنر هندی ،نقاشی ايسارا درسمت خارجی وپهارای نمبر ۱۷ درمغاره های اجنتاء(قرن پنجم میلادی).

این مجسمه دلربای اسپارا موقفی را درویر اندای ویهارای شماره ۱۷ اشغال نموده، تعبیر عمیق چشمان بادامی، رنگهای جسم گرم و زیورات غنی آنها ممدجلب کردن انکارناپذیر آنهاست.

۴۱- منظره قصر در یک نقاشی دیواری ویهارای نمبر ۱ مغاره های اجنتاء (قرن ششم میلادی).

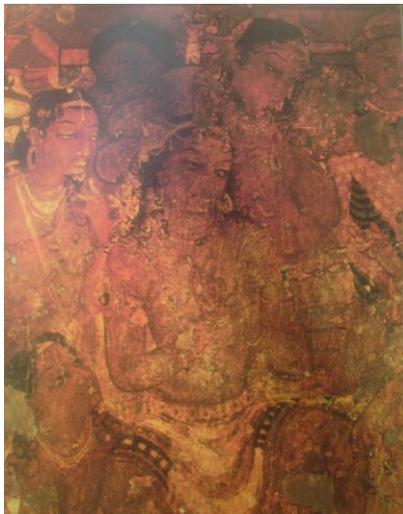
این نقاشی ها را توسط شیوه های موزون مجسمه هاییکه با هم آهنگی دلکش کج و معوج شده، زنده گی بخشیده است.

۴۲- هنر هندی: موعظه بودا در میان بانوان، از نقاشی های دیواری ویهارای نمبر ۱ در مغاره های اجنتاء (قرن ششم میلادی).

درینجا هنرمند با یکجا کردن ترکیب هنری توسط مراجعه به زنها بدون تغییر مجسمه بودا را ساخته است.

۴۳- هنر هندی: منظره ویسوانتارا اجتا کادریک نقاشی ویهارای نمبر ۱۷ در مغاره های اجنتاء (قرن پنجم میلادی).

این نقاشی دو لحظه مختلف ویسوانتارا جتا کاوایا (حکایت شهزاده گان ویسوانتارا) را تشریح میکند. نمایش یک حرکت بطرف دیگر بدون کدام عقب مانی ادامه داشته و استعمال چندین نقطه منظره ایراتشکیل میدهد.

۴۲- هنر هندی: موعظه بودا در میان بانوان، از نقاشی های

دیواری ویهارای نمبر ۱ درمغاره های اجنتاء (قرن ششم میلادی).

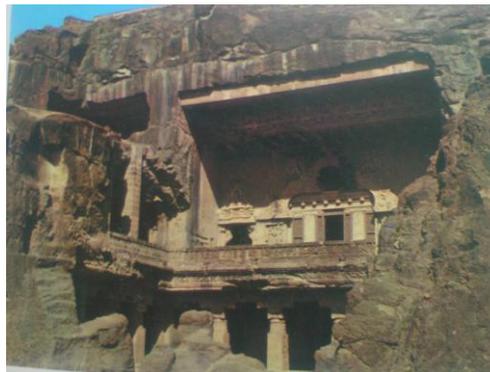

۴۳- هنر هندی: منظره ویسوانتار اجتا کادریک نقاشی ویهارای نمبر ۱۷ درمغاره های اجنتاء (قرن پنجم میلادی).

تا قرن هشتم تغییر دادند. معابد ایهول (Vatapi) (اکنون
اخیر ال ذکر دروات پی (Vatapi) (اکنون

بادامی (Badami) و پتادا کال (Pattadakal) انکشاف تدریجی مهندسی را در چالوکیا (Chalukya) نشان میدهد. تعمیرهای نخستین بسیار ساده معلوم میشود، اما در اصل و ترکیب ساختمان آنها افسونی وجود داشت. در معابد قرن هفتم سبک گوپتا پیرو زاست زیر تعمیرها بسیار تکمیل و با شماری از مجسمه‌ها مزین گردیده است. در قدم آخری نفوذ گوپتا آهسته آهسته بوسیله اندیشه جدید جایگزین مهندسی ای که از همسایگی کشور پالاوا (Pallava) مشتق شده، گردید. عظمت نمونه وی هنر چالوکیا را به مقیاس بزرگ در طبقه آخری معابد میان تهی در بیرون صخره‌ها در الورا (Ellora) الفانتا (Elephanta) دیده میتوانیم.

حال آنکه در قرن دوازدهم و سیزدهم پاندیاس (Pandyas) کسبیکه در چولا (Chola) جنوب هند موفق شدند، در بدو حکمروایی خود به مشکل هر چیزشان را با نشانه‌های فعالیت هنرمندان خویش به میراث گذارند. زیرا آنها همزمان با چالوکیا و پالاوا بودند. دودمان جنوبی نخست تمدن خودشان را کاملاً با هنر مستقل شمال که از پالاوا بود، ساختند. آنها نخستین و بهترین آفریننده‌ها بودند، حال آنکه بخش حرکت آزاد توسط بوجد آورنده‌های چالوکیاها آنقدر تشریحی نبود. در طی این دوره (قرن هفتم) بیشترین پرستش آنها در جنوب شیوا و ویشنو بوده که آنها توسط اکثریت مردمان و فرمانرواها برگزیده شده بود، تعقیب میگردید. اینها رسم یا طرز فکری بود که در مهندسی مذهبی پالاوا هادیده شده که بیشترین و مشهورترین مثالهای آن در ممالاپورم (Mamallapuram) میباشد.

۴۴- هنر هندی (عصر چالوکیا): نمای خارجی چایتیای نمبر ۱۰ (بالا) وریلیفی از جایگاه مقدس نمبر ۲۱ (پایین) از مغاره های ایلورا (قرن ۶-۹ میلادی)

۴۵- هنر هندی (عصر چالوکیا): نمای خارجی چایتیای نمبر ۱۰ (بالا) وریلیفی از جایگاه مقدس نمبر ۲۱ (پایین) از مغاره های ایلورا (قرن ۶-۹ میلادی)

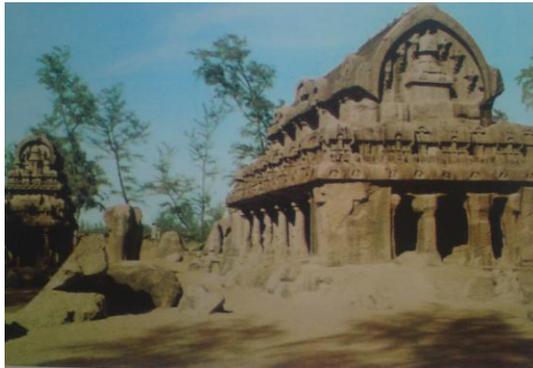
۴۴، ۴۵ - هنر هندی (عصر چالوکیا): نمای خارجی چایتیای نمبر ۱۰ (بالا) وریلیفی از جایگاه مقدس نمبر ۲۱ (پایین) از مغاره های ایلورا (قرن ۶-۹ میلادی)

نمای خارجی این چایتیا با ایوان درونی و بالکن کامل شده که در نظر عبادت کننده گان منظره پرابهتی را تشکیل داده است. محل مقدس (عکس پائین) یکی از دلچسپ ترین معابد هندویی است. که شدیداً با یک ریلیف عالی و باشکل برجسته شیواترئین گردیده است.

۴۶- هنر هندی (عصر پالاوا): یک پارچه معبد بهیما Bhimala در ممالاپورم (قرن هفتم میلادی).

در میان بسیاری از آفرینش های این دوره یک پارچه از معابد ممالاپورم است که در هر یکی آن یک قطعه منفرد صخره حک گردیده است.

۴۷- هنر هندی (عصر پالاوا): معبد ساحل در ممالاپورم (قرن ۸ میلادی).

۴۶- هنر هندی (عصر پالاوا): یک پارچه معبد بهیما Bhimala در ممالاپورم (قرن هفتم میلادی).

قطارهای زیاد این معبد هرمی طبق آیین و رسوم از قطعات سنگ اعمار گردیده که برخلاف تکسنگی را از مقابل نشان میدهد.

۴۸- هنر هندی (عصر چالوکیا): وشنو بالای یک مار بزرگ پیچ خورده خوابیده، ریلیفی در محل مقدس شماره ۹ در ایهول (قرن ۶ میلادی). موزیم پرنس وال بمبئی.

وشنو بالای مار بزرگ پیچ خورده در از کشیده او به شکل هفت سرو هاله ای در اطراف سردارد.

۴۹- هنر هندی (عصر چالوکیا): حرم افرو دیت شیوا، ریلیفی در مغاره الفانتا Elephanta نزدیک بمبئی. (قرن ۸ میلادی).

رب النوع زن و مردی درینجا پیشکش شده که به دوتایی (دو جنبه یی) آن مانند آفریننده و مخرب عطف گردیده است.

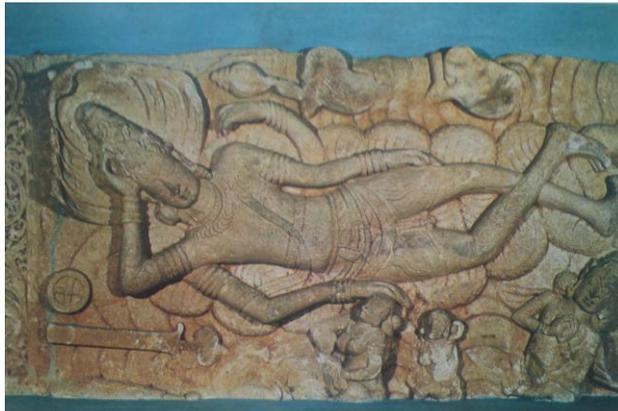
-۵۰-

هنر هندی (عصر پالاوا): معبد هندو در نتالامای Nattalamai (قرن هشتم میلادی).

ساختمان این معبد هندویی به کوه میرو Meru جایگاه ارب انواع اهداء شده که با یک سقف گنبدی برجسته گردیده و دارای یک تاق بزرگ میباشد..

۴۷- هنر هندی (عصر پالوا): معبد ساحل در مملاپورم (قرن ۸ میلادی).

۴۸- هنر هندی (عصر چالوکیا): وشنوبالای یک مار بزرگ پیچ خورده خوابیده، ریلیفی در محل مقدس شماره ۹ در ایهول (قرن ۶ میلادی). موزیم پرنس وال. بمبئی

۴۹- هنر هندی (عصر چالوکیا): حرم افرو دیت شیوا، ریلیفی در مغاره الفانتا Elephanta نزدیک بمبئی. (قرن ۸ میلادی).

۵۰- هنر هندی (عصر پالاوا): معبد هندو در نتالامای Nattlamai (قرن هشتم میلادی).

.....

درینجایکدسته قطارهای زیاد معابد است که اساساً به شکل هرمی بوده تزئین و آرایش آن از خارج به طورکامل بی تناسب میاشد. شباهت مجسمه سازی با تناسب زیبایی گوپتا حاکی از نیرومندی آنان بوده، لکن بسیارشگفت آور وبسیارنزدیک به مفهوم خداوندرسیده اند. آنهاکارهای با تشریفات هنروالهام ثمرراستین شهکار هنرقديم دوره هندی اند.

ادامه دارد ...

پوهاند رازقي نړيوال

لرغونې فرهنگي ميراثونه

زمونږ دملې هويت ممثل

سريزه:

لرغونې مدني ميراثونه دهر هيواد په تيرو تاريخي دورو كې د بشري نسلونو د تمدني ځانگړتياوو او ددوئ دژوندانه د ودې د مدارجوځلا ندې او تلپاتې تمثالونه گڼل كيږي

افغانستان د اريانا او باختر د يوې پراخې او پر بارې يولې خاورې په توگه لكه د نړۍ

د نورو ملكونو غوندې ددغسې تاريخي گران بيو وديعو درلودونكې يوه پراخه سيمه ده.

طبيعي ده چې لرغونې مدني او فرهنگي گران بيه، بې ساري او بډايه شتمنۍ رڼمور د لرغوني هېواد په ټولو تيرو تاريخي دورو كې، د اريايي او باخترې وگړو د نووښتنو، طبيعي وړتياوو او گټورو هلوځلو او ددوئ د ذهني زيرندواو جسمي قدرت د كارولوويانده معرف دى. او په دې تړاو

زمور د تيروتنو د تمدني او فرهنگي تاريخ د هر اړخيزو بابونو په بيا وويونکي شمېرل کيږي.

لرغونې مدني اثار او د هغوی په تړاو ټولې پديدې څه په ګونګه او چوپه ژبه او څه په يوڅه ويانده ژبه ، زمور د لرغوني پرتمين تاريخ د پټو او نا سپرل شوو رازونوپه تياروکی د پرتو واقعيتونو او نه ليکلي شوو حالاتو په بيا ويونکي دی. اوله دې ځايه زمور د هيواد د لرغوني تاريخ او د هغه د اړوند دورو د فرهنگي پېښو او مدني ژوند په پيژندنه او پوهيدنه کی خورا زياته ارزښتناکه او ټاکونکی برخه لري.

د نيکه مرغه زمور ددي لرغوني خاوري، په لويشت لويشت کی ددغو بډايو او بې سارو ميراثونو په راسپرلو او معرفي کولو کی زيات شمېر پوهانو او لرغون پيژندونکو د خپلو علمي څيړنو د پايلو له ليارې د قدر وړ او کټور نه هيريډونکی خدمتنو سرته رسولي دي. او ددوئی تر څنګ کورنيو پوهانو او مورخانو او پڅ خاصه تو ګه لر غون پيژندونکو او محققانو هم د امکاناتو په پولوکی خورا ارزښتناکې لاس ته را وړنې تر مونږه را پريښې دي . چې دا موضوع ځانګړي تفصيلی تو ضيحي او څيړنيز بحث غواړی، خو دلته پوره اړينه ده چې ددغو لرغونو فرهنگي شتمنو اثارو او پديدو په اړه ګوتلی معلو مات وړاندی شي چې په مجموع کی: دتيرامیک دکو دپرو،سيکو، رسم الخطونو(ليک دودونو) او خط ريليف (برجسته تحسباتو) ستوپی ډير

لیکونه ګانې، ازار او وسلې، معمارۍ، مغارو(سمخو)، تزئینکاری دیکوراتف او له داسی نورو څخه عبارت دي.

۱- سرامیک:

سرامیک ، کودوری، تیکرونه او یا دکالالي لوبنو فرګمنتونه، دلرغونو اثارو په معرفی کولو کی خورا مهم ځای لري، که په عامیانه توګه تعریف شی داکودوری یا کودني له یوي موتی خاوری څخه دیونا پیژندل شوي انسان په لاسونو د جوړې شوې یوې مدني پدیدې څخه عبارت ده چی دډبرې د تورنې په نوې دوره (نیولیتیک) کی تر میلاده له (۹۰۰۰-۸۰۰۰) کلونود مخه او ددې دورې په پای کی او دمسود دورې په پیل کی منځ ته راغلې ده .

کودوري دیو ډیر عادي شی: خو په ماهیت کی دیوې ویلې او زیاتې ارزښتناکې مادي پدیدې په توګه دتاریخي دورو دثبیت ، سنو (دنیټی وهنې) او یا ددر غونتوب دمعلومولو لپاره د سیکو او نورو فرهنگي اثارو پخ خوا کی دزیات اهمیت وړ بلل کیږي .

داچې دلومړي ځل لپاره داصنعت چیرته رامنځ ته شو، همدومره ویل کیدای شي چی یوازی او اسانه طریقه یې داده چې داسی دهغی سیمې دتاریخ ددر غونتوب د پیژندنې لامل ګرزي چی پر هغی علمي څیړنی تر سره کیږي .

په افغانستان کې د خاورينو لو بنو جوړول له ډيرې پخواني زمانې راهيسې رواج درلود چې تر ميلادي پيرې څخه له ډير پخوا نه تر اوسه پورې يې دوام درلودلی دی.

د اکاللي لوبني دخپلي ودې په پراوونو کې. د دولونو لرونکي دي. (۱)

- بناپې بي ويلو پاتي نه شي چې کودوري، دسيکو تر پيداينت تر مخه هغه مهال چې نوي مدني دورې ته ور داخليري داوبو، خوراکی توکو چې دبنکار اويا داهلي شوو څارويو له لښياتو او دداسي نورو په اړوندو چارو کې کارول کيدل.

- کودوري زياتره له متيني خاوري (کل سرخ) څخه جوړيدل او بيا وروسته پکې نور ټوکي ور کپشول دکاللي لوبنو(سيرميک) حتگران په عمومي ډول ښخې دي.

- په اوس مهال کې داستالف دکاللي صنعت دهغي زمانې يوه ډير ښکلي مثال کنل کيري .

۲- سيکې:

پر خپل ذات کې سيکه يو گران بيه فلزي ټوټه ده چې دمعمول له مخې د هغو پر دوړو مخونو: ارزښت او د هغو هيوادنو نو ضرب وهل شوی او يا دهغه واکمن نوم چې دده پر امر ضرب وهل شوی حک شوی دی.

سیکی معمولاً ذسرو زرو، سپینو زرو، نکل، الکتروم (درې حصی د طلا او یوې برخې نقرې) مفرغ یا مسو څخه د ټیکلی په بڼه د دولتو نو له خوا په یوه ټاکلې اندازه ضرب وهل کیږي او دولت یی دارزښت تضمین کوي او روپو په عنوان چلند ته وړاندې کیږي .

بی له شکه سیکی د تاریخي دچو پو تیرو پښو دروښانه کولو لپاره د بری محصې او موسقې سرچینې دي.

خرنگه چی په سیکو کی د دینی او ژبنیو لاملو نو ټولې زمانې، لیک دودونه، دلباس ډولونه دپاچا نوم او انځورونه، سنه، د ضرب محل، ځینی مهال وسله، ساروي او داسی نورشیان ضرب وهل شوی نو ځکه یوه او یا دوې سیکې په ویانده ژبه دهغې دورې د مهمو موضوع گارنو په باب زیاتره معلومات ورکوي.

ډیره پخوانی سکه ۷۰۰ کاله تر میلاد دمخه داوسنی تر کیی له لیدیا- Lydia څخه گڼل کیږی دهیروودوت (د تاریخ پلار) د لیکنې له مخې لیدیان لومړني خلک وو چې سکه یی ووهله ، خو یو شمیر نور، سکه وهنه د (اژین Eginge) د یونانی ټاپو اوسیدونکو ته نسبت ورکوي.

د یو بل روایت له مخې ((د میرمنار د mermnards)) د پاچهی کورنی موسس (جیجس Gyges) تر میلاده اته پیری د مخه لومړنی شخص دی چې سکه یی ووهله. لومړنی سیکی په لاس جوړیدلې نو ځکه یې کچه یو ډول نه وه.

د لیدیانو لومړنی سیکې پلني او نامنظمی توتې وی چې د طلا او د نقرې له مخلوط جوړیدلې. لیدیانود نورو څاروو تر څنګه یې د کپړی انځور چې د شرابو او مستی اب په نوع (باکوس Bacchus) مظیراد د پاچهي کورنی د علاقمندي وړ و په سیکو کی انځور اوه.

دنړی دولتونو په پرله پسې توګه خپلې سیکي وهلي. په لرغونی هند کې د ګوپتا ګانو امپراتوران لکه چندرا ګوپتا هر سه او پیودای د اشوکا، د یونانو – باختري سره په یو مهال سیکي وهلي چې په ګنډاهارا او شمال لویدیز کې یې چلند درلود، د مغولي دورې سیکې د خپل نوعیت له مخې پوره بی ساری وې. د اسلام دورو کی د سیکو پر مخ مقدسه او متبرکه عبارتونه کینل کیدل د سامانیانو څخه په افغانستان د سیکو وهل پیل شوی دی. (۲) په افغانستان کې د اندراب خرانجانی تاریخي شهرت درلود.

۳- رسم الخطونه (لیک دود) او خط:

لومړنیو انسانانو د خپل منځونی افهام او تفهیم لپاره په لومړی سر کی د انځوری لیک او یا د شیانو رسمولو په واسطه کار اخیست چې معمولا د هوارې مخکی پر مخ به یې کینل، ددوی د شعوری ودې په بهیر کی د لیکنی خط او ورپسی د کلمو د لیکنی خط رامنځ شو او په ورپسی په تدریج او متکامل ډول د خط نور ډولونه ایجاد شول. چې په دې ترتیب د پوره خط رامنځ ته کیدل خورا لیریو لیریو زمانو ته رسیږي.

او همدا اوس چې کوم رسم الخطونه او خطونه گورو د هغو له مبدا څخه تر وروستيو وختونو پورې يې د خپلې پر له پسې ودې اړونده پراوونه وهلي دي.

د ژ بپوهنې د يو عالم(جاحط) په وينا خط د لامونوژبه ، د افکارو او اثارو ساتندويه ده.

او په حقيقت کې د خط د ايجاديدو پيل د يوشي د رسم السيتلو له پراوه پيل کيږي(۴)

د خط يو شکل چې د نگاره شناسی او تصوير نگاری څخه عبارت دظ او انستان پرې له ۵۳۰۰ کله د مخه بيل وکړ او ورپسې يې انديشنې ليکنې ته وده وکړه تر څو چې د تکامل پراوونو تيږولو وروسته يې د اړوندو هيوادونو په متعلق د رسم الخطونو بڼه ونيوله.

۴- ديليف:

هغه چې په مماثلو او ترسيماتو هغه افاده کيږي د غرونو په لارښونو او د کمرونو پر مخ د صحنو له انځورولو څخه عبارت دی.

البته ددې ريليف مفهوم د جغرافيوې او يا جيو لوژيکي اصطلاحاتو نه په غير يوه بله تصنعی پدیده چې انسان فکري او فرهنگي زيږنده ده. لکه د هسپانوی عالم (کاسير)په وينا چېد برجسته تجسماتو بنا يا ريليف ورته هم وايي چې د ساسانی زماني (۲۲۴-۲۳۳م) د رزمي صحنو حتی

د هخامنشيانو په زمانه کې پردېنمن د لاس بری او تاج پر سر کولو د تشریفاتې مراسمو بیرته ویونکی دي، په داس حال کې چې د شمرغ درې بعدې ریلیف (۱۲۵-۲۰۰م) د کوشاني ستر پاچا یا شهنشاہ کنیشکا نیکاتور او د کوشانی امپراتوری د وارثانو هوویشکا او وایشکا شتون چې د باختر په سیمو کې او کابل او هند په دروکی یې اقتدار درلود د شمرغ په صحنه کې د ځینو پوهانو له نظره جگړه بڼایي هم کوشاني امپراتور ادیایې اولادې چې د ښکار صحنه نه وه بلکې دهیریمانانو او افسانوی ښامارانو سره جگړه ده ، ده.

۵- ستوپې:

سنو په چې له یوې گنبدې بنا او یا تپې څخه عبارت ده . چې په هغې کې د قیمتي جعبو په منځ کې د بو دا کوپړی ، ویښته ، غاښ او له سامان څخه لگړه ، کمیس ، کاسه ، جارو رادیو اوسکور وساتل شي او دیو زیارت په توگه د هغه دپيروانو د درناوی وړ پاتی شوي دي.

او یا د احمد علی کنهراډ ((افغانستان دتاریخ په رڼا کې)) د اثر په حواله ، ستوپه د کنبزې په څیر دکاڼویوه ډیری ده چې له کاڼو او خوارو او دیو برج غونډۍ چې په عمومی ډول یې بهرنی برخه تزئینکاري شوی، ستوپه ده.

ستوپه یا توپ دپخواني بودايي دورې خاص او عام نوم دي . اصلا په هند کې ستوپې دبودا دایرودساتنې او دبودايي راهبانو لپاره جوړیدلې

وروسته دپاچاهانو، امپراتورانو، وزیرانو او حتا مشهورو شخصیتونو دخطراتو په خاطر جوړیدلې او په عمومي ډول به یې قیمتی غمي ، سکې، مهرونه او داسې نور شیونه په همغو ستوپو کې ښخول.

په بودايي دوره کې ستوپې دبودا داثارو لکه چې دمخه ترې یادونه وشوه په یوه قیمتی جعبه کې دسټوپې په داخل کې ایښودل. (۶)

دوه ډوله ستوپې شتون لري.

- مرکزي ستوپې دایوه معتبره ستوپه ده چې به هغو کې دبودا دوجود یادشوی غړی اړیا دشوی سامانونه دیار ګار او درنښت او خوندي ساتنې لپاره دبودا دحواریونو او نژدې پیروانو له خوا ایښودل کیدل.

- نزي ستوپې: داستوپې نزر ته وقف شوې او بع زیات شمیر وی. او یاد ګاري ستوپې هم بلل کیدلې ،یعنی موریانو چې دبودامړي ته ناوخته راورسیدل ، نوپې یوازې دهغه ایرې او سکاره دځانونو سره راواخستل او دهغوی دساتنې لپاره یې نزی ستوپې ودانې کړې وی، داستوپه دراهبانو او یا دبودیزم دپیروانو له خوا بودا ته ددراناوی په خاطر جوړیدله.

۶- کتیبي (دبرلیکونه):

په اصلي مفهوم کتیبي پر دبرو دهغو عبارتونو کیندل او یا نقریدل دي چې د اتنیکی، تاریخی جغرافیوی اداري او اخلاقی سپارښتنو او داسی نورو موضوع ګانو یاد ګاري بديدي ګڼل کيږي ، کتیبي پرته له دبرو د نورو شيانو پر مخ هم نقر شوي دي.

خو لومړنی کتیبه د هیروغلیف (pictograph) تصویري یا دبر لیک دی چې تر میلاده ۲۵۰ کاله د مخه د مصر په یو بندر کې چې په (سنگ روزت) یې شهرت درلود د (شامپیلون champelion) په نامه د فرانسوی عالم له خوا کشف، تدقیق او ولوستل شوه.

په اریانا کی د مدنیتونو دودې پرمختیا او پراختیا په بهیر کی چې له دریمې میلادي پېړۍ را په دې خوا پیل شوي او بیا کومې کتیبي چې نقر او کشف شوي دي. چې مشهوره یې د کشتاسپ د زوی د پاچهانو د پاچا ، هخامنشي داریوش کتیبه ده ، چې د بیستون په غره کې په دریو ژبو(لرغونی فارسی، علامي او اکري) کښل شوي. او د هغه تر واکمنی لاندې ملکونه پکی تثیت شوي وو.

همدارنگه په اریانا کی زیات شمیر کتیبي د بیلا بیلو مطالبو د عبارتونو پر بنا د دبرو پر مخ نقر شوې دي چې د اخلاقي سپارښتنو د محتوا لرونکی دي، همدارنگه د سمنګانو د رباطک کتیبه چې دستر کنیشکا د

پېژندنې په اړه مطالب پکې شامل دي، زموږ د هیواد له ډېرو نامتو ډېره لیکونو څخه تمبول کېږي. (۸)

۷- گانې:

هغه مهال چې انسان په تیره بیا دهسو، برونز، سپینو زرو، سرو زرو په کشفولو بریالی شوی نه و لا تر دې د مخه به بنځې د گالانو او یا نورو شیانو سینگاریدلې، خو بیا وروسته په ابدایی بڼه صنعتگرانو او په متکامل شکل زرگران رامنځ ته شول او دوی د بنځو او ډیر کم دنارینه وودسینگارولو په خاطر ډول ډول گانې اختراع کړې تردې حده چې داسه پورگان (شبرغان) په طلا تپه کې د یو شمیر قبرونو څخه ددې گانوپه ډیر متکامله، متنوع بڼه او په خورا ظریفانه سبک د جوړیدنې بیلگې تر لاسه شوی. که چیرته په یو څه مستند ډول وویلی شي نو په آریانا او باختر کې د گانو صنعت په ۲۲۵- ۲۸۰ م یونان ته د مقدونی سکندر له ستیندنې او بیا مړینې وروسته چې په سیمه کې سوله او آرامي برقراره شوه نو د آریانا او د باختر په سیمو کې د هغو د واکمنانو له خوا د بیا جوړونې او ودانیو کار پیل شو، د زرگری او طلا پریمنځې صنعت هم رواج وموند.

هغه طلايي اثار چې د سرو زرو په قالبونو کې جوړ شوی وو د یونانو - باختري د کورنۍ د واکمنۍ تر منځه تللو وروسته په سیمو کې د باختري سیمه ایزو زرگرانو په واسطه تولید شول.

او... لږ تر لږه د کوشانیانو د څوزاد د هندوکش په شمال کې چې د باختر د حوزو پورې یې اړه درلودله لکه په آ پوره ګان کې د باختري د سیمه ایز هنرمند او یا زرګر له خوا د هغو د نووښتونو د یو ډول په توګه رامنځ ته شول.

له دې منځه د بالاپوشونو (یالان)، دغاړې مهرې، د غاړې ګاڼې، د ښځو ډول ډول ګاڼې او داسې نور ددې سیمه ایزو زرګرانو د لاس ته راوړنو څخه دی. (۹)

که د طلا پټې له قبرونو څخه د تر لاسه شوو ګاڼو (چې همدا اوس په استرالیا کې د هغه هیواد د خلکو نندارې ته وړاندې شوی دی) ډېر لوړ جنسیت او د هنري ظرافت له مخې د هغو لا لوړ کیفیت ته وکتل شي نو دا به پوره باوري شي چې د پورتنۍ دورې د مخه په باختر کې د زرګرۍ هنر د خپلې ودې اوږده پړاوونه شاته پریښي دي، ترڅو چې دغې ډیر بشپړی مرحلې ته رسیدلی دي.

نو ویل کیدای شي چې په آریانا او باختر کې د زرګرۍ صنعت او د ګاڼو شتون او کاریدلی په عمومي ډول د ښځو لپاره او ډېر کمه د نرو لپاره رواج درلود.

د ا خپره هم د یادونې وړ ده څه رنگه چې سپین زر او سره زر په زیاته کچه د اندراب له درې څخه تر لاسه کیدل نو له امکان څخه لیرې نه ده چې د زرګرۍ صنعت هلته هم رواج درلود.

۸- افزار او وسلې:

هغه مهال چې انسان په ډبرو تورلو پیل کړی دی، نو یې د خپلو اړوندو ورځنیو اړتیاوو د لیری کولو لپاره له تورل شوو ډبرو څخه کار اخستلی او د څېرونکو حیواناتو په مقابل کې یې له تورل شوو ډبرو جارحه وسلې جوړې کړې دي، چې په حقیقت کې دا په آریانا په سیمه کې د افزارو او وسلو د جوړولو سرپیل بلل کېدای شي. او بیا کله چې د تاریخي دورې درېیم پړاو او د فلزاتو یا کلکو لټیک دورې ته ور داخلېږي، فلز، له دې جملې څخه اوسپینه، مس او نور کشفوي نو بیا د تورل شوو ډبرو پرځای، له هغو څخه کار اخلي او د ډول کارې افزارو لکه د کورني سامان، د بزگرۍ د افزارو او د داسې نورو سامانونو په خواکې، جارحه وسله اختراع کوي خو کله چې باروتو په اختراع لاس رسی پیدا کوي، نو د جارحه وسلې تر څنګه د ناریه وسلې جوړولو ته اقدام کوي. دځینو په عقیده چې وايي.

د الماني راهب بارتوله شوارتز له خوا چې په (۱۳۲۵ - ۱۳۳۰م) کې یې ژوند کاوه باروت اختراع شوي دي.

۹- معماري:

د معمار کلمه په انګیسي ژبه له **Architekton** یعنی له پیاوړی جوړونکي له کلمې څخه اخستل شوې ده او معمار هغه چاته اطلاقېږي چې د ودانیو طراحی کویر.

معماري او ښاري مدنیت د احتمال له مخې تر میلاده زرکاله د مخه په باختر کې د آریایي دولت په تشکیلدلو سره پیل شوه.

او د زردشت (زرتشت) په وخت کې چې د تورانیانو له خوا ووژل شو، چې وگړی یې ښاري استوگنې ته و هڅول نو داوه چې آریانا ته مقدونی سکندر په راتگ سره د معماری هنر ته بیخي زیات رونق ورکړ شو.

که په افغانستان کې د معماری تاریخچه ته وکتل شير نو معماری د هغې د ټولو ابتدایي بیلا بیلو اصولو سبکونو، د ښکلېو او پرمینو تزییناتو سره هغه مهال پیل شوه چې بشر له جوي ناوړو شرایطو، د څیرونکو حیواناتو او دښمنانو څخه د ځان د خوندي توب په خاطر د استوگنځیو جوړولو ته اقدام وکړ. تر میلاده زرکاله د مخه هغه مهال چې د شمالي اروپا خلک په مغارو کې اوسیدل، د نیل د رود هغی خواته په مصر کې یوه لویه او پرمیة ماڼی موجوده وه. چې د عبدالونو، ډول ډول برجونو او ښکلېو مجسمو لرونکی وه.

د معماری فن یونانیانو تر میلاده ۷۰۰ کاله د مخه اروپایانو ته انتقال کړ چې د کلاسیکې معمار په نامه یادیده.

چې د فیل پایو د هنری ظرافتونو لرونکی وی (۱۰)

او که څه هم د پورتنی روایت په آریانا کې زرکاله د مخه معماری رامنځ ته شوې ده خو واقعیت دادی، هغه مهال چې آریایانو له کوچی

توب څخه مالدارۍ او بیا د کرنې چارو ته مخه وکړه نو مجبور وو چې د خپلو همیشنیو استوګنو لپاره ودانۍ جوړې کړي. چې په لومړۍ شپوه یې دهغو جوړولو ته اقدام وکړ، تر څو چې یې واکمني او پاچهۍ رامنځ ته شوه نو یې پاچهۍ قصرونو، سلطنتی دفترونو، د پوځیانو او عامو خلکو ته استوګنځۍ، د راکړې ورکړې بازارونه، عبادتځایونه او داسې نورې ودانۍ جوړې شوي. چې ږمور په هېواد کې یې د بڅدی د ښکلی ام البلاد د ښار له جوړولو څخه پیل شول، د زرلشت ا تشکده د هغې زمانې لومړنۍ مذهبي محل ګڼل کېږي.

د زمانې په تیریدلو سره په باختر کې د معمارۍ د هنر په پرمختګ کې د یادونې وړ دلونونه رامنځ ته شول، په تیره بیا د مقدونی سکندر تر زمانې (۳۳۰ تر میلاده د مخه) په آریانا کې د معمارۍ په برخه کې د هنري ظرافتونو زیاتې بیلګې رامنځ ته شوې، چې په لنډه توګه داسې ډله بندي کېږي:

- پخې کلا ګانې او باله حصارونه ښارونه پاچهۍ پرتمین استوګنځۍ (ارګونه) او پاچهۍ دفترونه پوځی تاسیسات.
- معبدونه.
- د بودایي ائین په تړاو، تستویي، بودایي سیمي ویهارې

ښایي وویل شی چې ددې ودانیو د جوړولو لپاره جغرافیوي مناسب شرایط لکه په اوبو لاس رسی، دامنیتي او دفاعي شرایطو درلودلو او د مهمو لارو په اوږدو او ترې په کوښه محلونو کې موقعیت.

دا موضوع هم د يادونې وړ ده:

د يونانو - باخترې، يوناني - بوديک، د گنډرهارا صنعت او د نورو هنري او د معمارۍ د مکتبونو په رامنځ ته کيدلو سره د معمارۍ په هنر کې خورا وتلې او له شهکاريو ډکې بيلگې ايجاد شولي.

چې د هغو له سبکونو او مظاهرو څخه همدا اوس هم زموږ به هېواد کې کار اخستل کيږي.

د اسلام تر راتگ وروسته چې مقدسه اماکن لکه جوماتونه او مدرسې او متبرکه اماکن لکه زيارتونه او نور محلونه زيات شول چې د هغو په ودانيو کې بيا هم د معمارۍ له هنري ظرافتونو کار واخستل شو. او د تزئينکارۍ په څانگو لکه کندنکارۍ، کاشي کارۍ ميناتورۍ، نقش و نگارۍ او په نورو برخو کې په خورا لوړه کچه ترقي رامنځ ته شوه.

۱۰ - مغارې (سمخې):

مغارې، غارونه او سمخې د بشر له لومړنيو استوگنځيو څخه شميرل کيږي او دا هغه مهال دی چې انسانانو د څارو په ښکارولو پيل وکړ. د اروښاد احمد علي کهزاد د ليکني له مخې په افغانستان کې د مغارو جوړونه د سمنگانو (اييک، هيبيک) په قره کمر کې پيل شوې ده لکه چې وايي: په جگو سمخو کې چې د خيرونکو ځناور د زيان رسوونې څخه خوندي ځايونه وو د لوړو غرونو لمنو ته اړتيا وه او په دې دوره کې وگړو د غرونو په لمنو او کمرونو کې استوگنځی درلودل چې له

سمخو شخه عبارت وو او امریکایی لرغون پوه (ډاکتر کارلتن کون) د خپرنو له مخې په دغه غار کې د ژوند ژواک نښې نښانې لکه د حیواناتو هډوکي او له تیرو شخه د کار جوړې شوی وسیلې، ایره سکاره د اورلگونې ډبرې او نور دا په ډاکه کوی نوموړی غار په لرغونی زمانه کې (د ډبرې د دورې په اوږدو کې) د انسانانو د استوګنې یو خوندي ځای و، خو د تیرې دورې پکې څه نښې نښانې پکې نشته دا زمانه چه ځانګړي ډول د تیرې د لرغونې دورې پورې تړاو لري.

د نوموړی ډاکتر په عقیده په دی غار کې د څلورو دورو اوسیدونکی ټول ښکاریان وو (۱۱)

همدارنگه هزارسم (زرسمخې) چې د خلم د درې په ښکتنی برخه کې د سمخو یوه مجتمع ده چې د (بودایي ښار په توګه خاطرې رایادوي. (۱۲)

په همدې توګه د پنجوایي شمشیر غار، د بودایي اثارو په اړوند د بامیانو سمخې او د نگار وهارا د فیلخانې د سیمې د مچيو غونډی د سمخو څاله اوداسې نور د یادونې وړ سمخو او مغارو مثالونه راوړل کیدای شي.

په پورتنیو مظاهرو سربیره زموږ په هېواد کې زیات شمېر نور هغسی مدنی اثار او فرهنگي پدیدې شتون لري چې په شکل د شکلو سره زموږ د ملی فرهنگ هر اړخیز مشخصات په ګوته کولای شی.

اخځونه

- ۱- مطالعه ویژه گی های سرامیک و طرز ساختمان آنها در دوره کوشانی < محمد نعیم جلاتزی، اکادمی علوم، مطبعه شعيب، کابل، ۱۳۸۸-۱۲۹ مخ
- ۲- آریانا دایرة المعارف، آریانا ریاست، اکادمی علوم، نبراسکا مطبعه ، ۱۳۹۰ کابل ۵۶۳ مخ
- ۳- بازشناختی از کتیبه های مکشوفه افغانستان، نظر محمد عزیزى، اکادمی علوم، مطبعه میوند، ۱۳۸۵ کال، ۵- ۹- ۱۱ مخونه
- ۴- د خط لیکنی د ودې تاریخ، شل علمي څیړنيزي مقالې، رازقی نړیوال تر چاپ لاندی
- ۵- کوشانیان او د هیواد لرغونی فرهنگى میراثونه، رازقی نړیوال، میوند مطبعه ۱۳۹۰ کال، ۳۷۰ مخ
- ۶- افغانستان د تاریخ په رڼا کې، احمدعلی کهزاد، دانش څپرندونه ټولنه ، پیښور، ۱۳۷۹ کال، ۲۸ مخ
- ۷- بودیزم د سیرانکشاف تاریخی ان در اریانا، عصمت الله عثمانی، د نبراسکا مطبعه ، ۱۳۸۵ کال ، ۱۸ مخ
- ۸- باز شناختی از کتیبه های پورتنی اثر ۵-۹-۱۱ مخونه
- ۹- طلاټپه زمړی کمال اکادمی علوم، ۱۳۸۳ کال ، ۰۰۰۳ مخونه

۱۰- کوشانیان، مجله ۳-۴ کیه ۱۳۸۷، جعفری، ۲۱۰-۲۱۵-۲۱۶ مخونه

۱۱- افغانستان د تاریخ په رڼا کې، هماغه اثر، ۱-۳ مخونه

۱۲- همدا اثر، ۵ مخ

چگونگی تکامل بودیزم در دوره کوشانیان

در بخش شمالی ترکستان چین چهار ایالت مهم بود، که آئین بودا را پذیرفت. چین در حدود اواخر قرن اول قبل از میلاد آئین بودا را از قبایل صحرا نشین ترکستان شرقی پذیرفت. کوریا و ژاپن کوریا که در شمال کشور مهم بودائی خاور دور است. در آغاز قرن چهارم میلادی به آئین بودا گروید ژاپن را سر زمین آئین بودائی مهیا نه میدانند. این شکل از آئین بودا در آغاز در چین رواج یافت و از راه کوریا به جاپان رسید. از قرن چهاردهم بوتون (۱۲۹۰ - ۱۳۶۴) مشهور است این مورخ و شارح معروف بودائی است، که تمام ترجمه های تبتی را آثار بودائی موجود آن زمان را گرد آوری و بدو دسته تقسیم کرد. یکی بنام کانجور (سخن بودا) در صد جلد و دیگر بنام تانجور (رساله یا تعلیم ترجمه شده) در دوصد بیست پنج جلد این ها امروزه در غرب به کانون بودائی ثبت و معروف است.

نیپال چون زاد گاه بودا است، که در میان سرزمین های بودائی مقام خاص دارد. اشوکا و پدرش از زادگاه بودا در (سومبینی) ستون آغاز را بر افراشت، که هنوز پابرجاست.

سیلون بنابر سنتی که در گاه نامه ها سیلانی آمده، آشوکا پسرش (یابرا درش) تیره مهندره را با چهارتن دیگر به لنکا یا سیلان فرستاده، که آئین بودارا به مردم بشارت دهند. از اواخر قرن پنجم میلادی آئین بودا در کامبوج شکوفا شد. اگر چه قعاش از آئین شیوا پرستی و بر همین پایین تر بود سومین

شورا در زمان آشوکا در پاتلی پوتره برپا شد گزارش این شورا در پایان گزارش افسانه وار شریاری آشوکا، آمده است این شورا یاشورای سوم به دوره .

چهار شورای کهن:

از مجموعه سه سبد بودائی پیدا است، که هم دورزمان بودا وهم پس از نیروانه برخی (انجمن رهروان) و برخی در بیرون از آن با نوعی به مخالفت برخاسته بودند نخستین مخالفت دیودته بود که اجاته شترو را با خود همدستان کرده بود در سه سبد نام رهروانی دیگرش هم آمده است، که در زمان بودا هریک به شکلی مخالف خوانی را آغاز کرده بودند. چون اویه ننده، چنه و غیره نخستین شورائی بودائی در شهر باستانی راجگه در غار نیگروده برپا شد، این شورا چهار نتیجه داشت.

۱- تنظیم سید وظنید (روش) زیر نظر اوپالی ((سرآنانی که وینیه را از برمیدانند.

۲- تنظیم متن های در مه، یعنی، سبد دوم یاسوته پتیکر بانظر آنده.

۳- محاکمه آنده .

۴- به کیفر رساندن چنه

صد سال پس از پسری نیروانه استاد، دومین شورای بودائی در وپالی (شن وشیالی) برپا شد در فصل دوازدهم چوله وگه آمده است، که مردم وجی به انجام دادن (ده کار) یاده نکته عادت داشتند برخی از آن ده کار این است.

۱- درشاخ نمک بردن، که خلاف قاعده ذخیره نکردن غذا است،

۲- غذا خوردن به هنگامیکه سایه به اندازه دوانگشت پهن شده باشد.

مجادلات فرقه ای پایان داد. پس از اشوکاومنا ندروس، شاه یونانی- باکتریالی نام دیگری در تاریخ هند مشهور است. اوکنیشکه است، که پس از اشوکا به گسترش آئین بودا در سراسر آسیا همت گماشت کنشکه (که از ۷۸ تا ۱۰۱ میلادی سلطنت کرد) از دودمان کوشانیان (به چین کوری شورانگ) از طایفه بوچی است، که در اصل شکاو از ساکنان ترکستان (سینکیانگ جدید) بودند مراد از درمه همان آئین بودا است داستان گرویدن کنشکه به آئین بودا به سر گذشت اشوکا می ماند گفته اند که پادشاه بوچی در جوانی ارجی به آئین بودا نمی نهاد. کرمه را باور نداشت و به آئین اهانت رفتار میکرد پس از خونریزی در فتوحات کاشغرو یارقند (یارکند) وختن بود که به آرامش آئین بودا رو آورد واز آن زمان به بعد به گسترش این آئین کمر همت بست و فرمان به شکل شورای داد که در سنت بودائی بنام شورای چهارم معروف است. برخب محلی به برگذاری آئین شورای کشمیر و برخی دیگری جالندر دانسته مقصود اصلی این شورا گردآوری تعلیمات بود و تفسیر آن بر اساس مکتب سرواستی داده پنجصد رهرو در این شورا شرکت جسته بودند، بنا بر گذارش تبتی، از نتایج این شورا یکی فروشاندن اختلاف میان رهروان و معتبر دانستن هجده فرقه دو آئین بودا بود.

کار این شورا محدود به تفسیر سه سبد بود، وهم ار این شورا است، که زبان بودائی از پالی به سنسکریت تحول و ادامه یافت درین شورا بود که آئین بودا کامیابانه به آسیای میانه و شرقی پا نهاد. دیانت بودائی بانفوذ اشوکا از جنوب هندوکش تا قندهار انتشار یافت و جرگه سوم آئین بودائی به قیادت اشوکا و ریاست

.....

عالم بزرگ ((موگالی پوتاتیسا)) دایر گشت که در آن علاوه بر ترتیب و تدوین دساتیر مذهبی چنین فیصله شد که یک دسته مبلغان بودائی را به ممالک دور دست بفرستند، و نامهای اشخاص و کشورهای را که این مبلغان بدانجا فرستاده شده اند، آشوکا در سال ۱۴ جلوس خود (۲۵۶ ق.م) در فرمان سنگی نمبر ۱۳ خود نقر کرده است، و از آن پدیده می آید که چند نفر مبلغ بودائی را بنام های مجهان تیکه- مدهیان تیکه و مهار کهتیه به گند هاره و صفحات شرقی آریانه فرستاده اند و آئین بودائی به مرور زمان به دو مذهب بزرگ تقسیم شدند.

اول مهیانه یعنی مذهب بزرگ که در شمال هند و تبت چین تا جاپان منتشر شد. اما مذهب دوم هینه یا نه Hina yana (مذهب کوچک) نامیده میشود که تابعان آن در هند جنوبی اند. توسعه دیانت بودا به توجه آشوکا بدرجه ای بود. که این پادشاه ۸۴۰۰۰ بنایی مذهبی یعنی ستوپه (توپ کلیمه مقامی افغانی) را ساخته بود، که شکل این ستوپه هادر کابل و کاپیسا فرق کرده و بلند شده است.

سر انجام بودا به عمر ۸۰ سالگی در کوچی نکره، چشم از جهان پوشید و به ابدیت شتافت.

منابع مأخذ :

- ۱- تاریخ افغانستان از قدیم ترین ایام تا خروج جنگیز عبدلحی حبیبی.
- ۲- تاریخ ادیان جهان تألیف عبدالعظیم رضائی انتشارات علمی
- ۳- تاریخ جامع ادیان نویسنده جان بایرناس و مترجم علی اصغر حکمت تهران سال ۱۳۸۵

معاون سرمحقق نورمحمد کاوه

ویژه مقاله در بزرگداشت از جشن نوروز آریایی ها

قبل از آنکه در محتوای مقاله هدامطالب چندی نگاشته شود مرکز کوشانی ها به مناسبت نوروزاین ویژه جشن پر میمنت آریایی ها را به گونه تحفه بهاری تقدیم خوانندگان میدارد .

آریائی ها پس از مهاجرت از بین دو رود بزرگ سیحون و جیحون (سیردریا و آمو دریا) که آریا و یجه گفته می شد و بعد از مسکن گزینی به کشورهای فعلی آسیا میانه، افغانستان، ایران و هند مهاجرت نمودند که از خود، عادات، سنت ها، رسوم و عنعنات پسندیده ای از نسلی به نسلی بمتابه فرهنگ پسندیده بجا گذاشتند که از آن جمله یکی هم نوروزیک آئین، جشن بزرگ ملی باستانی در کشورها آریایی نژاد میباشد که پیشینه تاریخی ریشه در تاریخ نشستن جمشید «یمپادشاه» بر تخت سلطنت دارد. گویند که جمشید تختی بساخت که دیوان آنرا بهوا می بردند در هر مز، یعنی اول فروردین بر تخت سلطنت نشست و در همان روز از کوه دماوند به بابل نزدیک کوفه رسید و تخت آن بر زمین فرود آمد، مردم آن دیار از دیدن این صحنه شگفت زده شدند و آن روز را نوروز خواندند، چنانچه فردوسی بزرگ چنین گوید: (۱)

.....

به فرکیانی یکی تخت ساخت   چه مایه بدوگوهر اندر شناخت
 که چون خواستی دیوبرداشتی   زهامون به گردون برافراستی
 چو خورشید تابان میان هوا   نشستہ بر او شاه فرمانروا
 جهان انجمن شد برتخت اوی   فروماند از فره بخت اوی
 به جمشید بر، گوهر افشاندند   مرآن روز را روز نو خواندند
 سرسال نوهر مز فروردین   بر آسوده از رنج تن، دل زکین
 به نوروزنوشاه گیتی فروز   بر آن تخت بنشست پیروز روز
 بزرگان به شادی بیا راستند   می و جام و رامشگران خواستند
 چنین جشن فرخ از آن روزگار بمانده از آن خسروان یاد گار (۲)

روایت دیگر این است که گویند چون از پادشاهی جمشید چهارصد بیست و یک سال بگذشت، جهان بروی راست گشت، دیوان همه مطیع آن شدند، بفرمود تا گرمابه ها ساختند و دیبا بافتند و زرو سیم و مس و سرب از معدن بر آورند، آن روز اول حمل بود، جشنی بر پا ساختند و نوروزش نام نهادند و هرسال چون فروردین شود آن روز راجشن گیرند.

بر علاوه این روایت، روایات دیگری در مورد پیشینه تاریخی نوروز وجود دارد که بطور مختصر از آن ها یاد آور میشویم.

گویند که جمشید در کنار آموختن وسایل تولید و جنگی، نیشکر را نیز پیدا نمود و به مردم آموخت که تا از آب آن شکر ساختند و آن را برای یک دیگر هدیه می دادند. چون فر آورد مذکور در همین

روز یعنی اول فروردین ماه صورت گرفته بود و به همین مناسبت این روز را نوروز و روز جشن و خوشی نام نهادند .

روایت دیگر این است که گویند اهریمن « خدای شرورتاریکی» خشک سالی و قحطی را بر زمین مسلطه نمود. جمشید جنگ با اهریمن را آغاز نمود و آن را با نیروی اهورا مزدا « خدای نیکی و روشنایی» شکست داد و آن مصیبت و قحطی را از بین برد و چون به زمین بازگشت نوری از چهره او می تافت در همین روز بود که درختان و حتی چوب خشک سبز و بارور گردید و زمین پر از غله و حبوبات، میوه جات و سبزی باب گردید و علف روی زمین را پوشاند و از همین سبب این روز را بنام روز خوشی و روز نوروز نام نهادند. و در همین روز بود که مردم در بین طشت ها گندم و یا جوکاشتند و در این ایام این حبوبات سبز گردید و از همان روزگار تا امروز این آئین ماندگار شد چنانچه سنت سمنک از همان دوران است که همه ساله در فصل بهار در ماه فروردین باشان و شوکت از آن تجلیل بعمل می آورند(۳)

روایت دیگر این است که زردشتیان را عقیده بر این است، نوروز، روزی است که اهورا مزدا (خدای آریایی قبل از اسلام (زردشتیان) از افرینش جهان در همین روز فراغت یافت و از همین سبب اول فروردین ماه که نوروز باشد به نام روز هرمزد (اهورا مزدا) نام گذاشتند.

اسناد و شواهد تاریخی میرساند که تجلیل از نوروز در عهد قدیم به هنگام تدوین بخش کهن اوستا، مروج بوده است و این جشن را در آغاز ماه حمل ثابت میداشتند. نظر به این دلایل گفته میتوانم که پیشینه تاریخی برپایی مراسم نوروزی از زمانه های گذشته هم قدیم تر بوده و بر میگردد به عهد اساطیری آریا نای باستان.

نظر به گذارشات عده از اثار متقدم تازی و فارسی دری از آن جمله الکامل ابن اثیر ، المحاسن منسوب به جاحظ، تجارت الامم (مسکویه)، التفهیم و الباقیه بیرونی، المعجم فی آثار ملوک العجم از فضل الله همدانی وسایرین مطالبی زیادی درباره برگذاری جشن نوروزی به اتکا از روایات آثار اساطیری آریانا، در تمام آثارشان انعکاس یافته است که اکثر منابع متذکره تجلیل از این روز خجسته ومیمنت را به عهده یما((جم=جمشید)) مربوط ومنوط میدانند.

ابو علی مسکویه به این عقیده است ودر مورد جمشید ونوروز چنین نوشته است: ((معنی جمشید شید پرنو است .وی جمشید)) روی تابنا کی داشته است. جمشید کشورها بگرفت .نه خود برشیوه پشانیان بود که برآن بیفزود ..شیوه اش نکو بود وتهکاران بزهکاران رابه کارهای سخت وامید است .از وی بیم داشتند، نوروز را اوپدید کرد وجشن گرفت وبه مردم گفت که در آن شادی وخواری کنند .(۴)

از اینکه در مورد ریشه پیشینه تاریخی و سبب پیدایش جشن نوروز و نوروزی باستان همه ساله صحبت ها صورت گرفته است بدین لحاظ ما هم به مطالب ارائه شده بسنده میکنم و اکنون می بینیم که آریایی ها در گذشته های دور ودوران باستان در یک سال چند نوع جشن و عید داشتند و در این مقاله هر یک رابطور مختصر به معرفی می گیریم.

همان طورکه در تورات و قرانکریم آمده است که ایزد متعال بنا بر حکمت قدیمی و ازلی اش جهان را در مدت شش روز آفریده است « خلق الله السموات والارض فی سته ایام» همین طور زردشتیان را عقیده بر این است که اهورا مزدا این جهان مادی

.....
 را در شش نوبت که بنام شش گاه و بالاخره شش گاهنبار «گهنبار» یاد میکرد آفرینش نموده است قرار ذیل.

۱- در نوبت یا گاه اول آسمانها، در نوبت دوم یاگاه دوم آب، سوم- زمین ۴ - نباتات، ۵ حیوانات، ۶ - انسانها را آفریده (۵)

سالگرد این آفرینش که شش جشن است و به نام جشن های گاهنبار یاگهنبار معروف اند در فاصله های مختلف قرار ذیل میباشد.

۱- میدیو زرمگاه (Medyomzarm) به معنی میان بهار که در این روز حقیقت خلقت آسمان است و بیاد بود آفرینش آسمان در اردی بهشت از (۱۰-۱۹) بعد از ۴۵ مین روز سال نو آغاز میشود، در این گاهنبار همین ماه آسمان آفریده شده است، میدیوزرم یا میدیوزرمگاه به معنی راستی و پاکی آمده است نهادی است از نظام جهان، قانون ایزدی و نظم اخلاقی در این جهان و در این گاهنبار سخن درست گفته شده، آئین خوب بر گذار شده گندم بسامان رشد کرده و مفاهیمی از این نوع نشانه ای از اردی بهشت دارند. امشاسپند این گاهنبار نیایش را زیر نظر دارد، آنانکه اردی بهشت را خوشنود نکنند از بهشت محروم اند. نماینده جهان این امشاسپند و گاهنبار آتش است. یاران اوایزدان آذر، سروش بهرام و بعضی دیگر هستند. این امشاسپند مذکر است.

۲- میدیوشم Medyosham یا گاهنبار دوم که از روز (۱۰۵ مین) سال به معنی میان تابستان که از ۱۱- ۱۵ تیر را در بر دارد، در این روز آب آفریده شده و به یاد بود آفرینش آب این گاهنبار را گرامی میدارند. در این گاهنبار حبوبات از قبیل برنج،

لوبیا، نخود، ماش و غیره کشت میشود که بعد از درو گندم می آید.

۳- پدیشه گاه « pedishah » یا گاهنبار آفرینش زمین است که در این گاهنبار که ۲۶ تا ۳۰ شهر یور ((سنبله میباشد)) زمین افریده شده است. این گاهنبار معنی جمع آوری غله را میدهد و به همین مناسبت ها این گاهنبار را گرامی میدارند. بر علاوه به معنی شهر یاری و سلطنت مطلوب است. این گاهنبار مظهر توانایی، باشکوه، سیطره و قدرت آفریدگار.

((اهورا مزدا)) است، در جهان روحانی (مینوی) او نماد بهشت و در جهان مادی نماد سلطنت است که مطابق میل و آرزو باشد، اراده آفریدگار را مستقر کند بیچاره گان و در ماندگان را در نظر داشته باشد و بریدی ها چیره بود. همکاران او، ایزدمهر، ایزد خورشید و ایزد آسمان هستند، ایزدان هوم اناهیتا و تعدادی دیگری نیز جزایران اوبه شمار میروند. این شهریورپشتیبان فلزات است و فلزات نماد زمینی او هستند. امشا سپند (فرشته) او مذکر است.

۴- ایا سیرم گاه (Ayasrim) یا گاهنبار مهر ماه (میزان) ۲۱۰ مین سال میباشد که از ۲۶ تا آخر مهرماه است که در این روز اهورا مزدا درختان و نباتات را خلق نموده است و این گاه هنبار را گرامی میدارند.

۵- مید یاریم گاه (Medyarim) از روز ۲۹۰ مین سال، از روز ۱۶ تا ۲۰ مهردی ماه (جدی) را در برداشت در این ماه جهان حیوانات افریده شده است و آن را بیاد بود آفرینش حیوانات گرامی میداشتند و در حقیقت جشن فراغت دهقانان از کشت و کار و استراحت کشاورزان میباشد.

۶- همسپمدیم گاه (Hamsapahmadim) در ۳۶۵ مین روز سال که اواخر اسفند ماه (ماه حوت) است اهورامزد در این ماه انسان را آفریده است و به همین مناسبت است که این ماه را گرامی میدارند در حقیقت همین ماه است که دهقانان و کشاورزان برنامه کسب و کار خویش را طرح می نمایند و خود را برای کار آماده می سازند.

بر علاوه گاهنبار ه‌ای فوق، یک گاهنبار علیحده دیگری هم وجود که بنام گاهنبار آتش است که از آن در جایش صحبت خواهد شد.

اهمیت و شهرت اعیاد گاهنبار ها نزد اعراب و عجم بدرجه ای بود که این کلمه « گاهنبار یا گهنباری در هر دو زبان تازی و دری فارسی در ادبیات این دو زبان معتبر اسلامی باز تاب گردیده بود، درین صورت مردم آن را بنام روزهای خوشی نیز یاد می نمودند.

نوروز در کتب پهلوی و تفسیر اوستا:

در خود اوستا از نوروز تذکر ای داده نشده اما در کتب پهلوی و تفسیر اوستا از این روز بکرات و مرات تذکراتی رفته است. پادشاهان در نوروز در عصر آریایی ها جامه از بردیمانی (جامه کتانی) می پوشیدند و مردی خجسته نام و فرخنده فال، روی گشاده تر، خوش زبان (شیرین کلام) خوش قدم که از شبنا نگاه بر در خانه شاه در انتظار بود و با مداد بدون اینکه اجازه بخواهد بخدمت شاه می رفت و به شاه تهنیت و تحسین میگفت، خیام در نوروز نامه خویش در این مورد تذکراتی داده و چنین می گوید: روز نوروز نخست موبد موبدان پیش پادشاه آمده و با جامی زرین پر

از می ناب و انگشتی درمی و دیناری خسروانی با یک پشته خوید (گندم و یا جو سبزو نارس) و شمشیری و تیری و کمانی ودواتی و قلم واسپی و غلامی خو بروی وانگاه ستایش کردی چنین «شهابجشن فروردین آزادی گزین بروان و دین کیان سروش اور، تو را دانایی و بینایی بکار دانی دیرزی با خوی هژبر و شاد باش برتخت زرین و انوشه خور به جام جمشید و رسم نیاکان، راستی نگاهدار، سرت سبز باد و جوانی چون خویده، اسپت کامگار و پیروز، تیغت روشن و کاری بدشمن، کارت راست چون تیروهم کشوری بگیرنو، سرایت آباد و زندگانی بسیار.

سایرجشن ها و اعیادین آریایی های قدیم

بر علاوه از جشن هائیکه از آن تذکر بعمل آمد از دوران آریایی های قدیم تا دوره اسلام و حتی بعد از نفوذ دین مبین اسلام در سر زمین های آریایی نژاد آئین جشن ها و اعیادین (عیدها) بسیاری مروج بوده که همه ساله با همان ترتیب و نظم خاص در وقت و زمان معین بصورت شاندار و با شکوهی تجلیل بعمل می آمد که در این جا در مورد هر یک از آن ها بصورت مختصر صحبت می نمائیم.

جشن فروردگان: از ده روز اخر سال به نوروز مانده باشد و بیاد فروهرها گرفته می شد. فروهر ها صورت معنوی، هر یک از آفریدگان اهورا مزدا (خدای آریایی ها) است که پیش از خلقت جهان مادی وجود داشته و برای محافظت و نگهداری صورت جسمانی خود از آسمان فرود می آیند و مؤظف هستند از وقتیکه نطفه آدمی بسته میشود تادم مرگ او را حفظ کنند. فروردگان در پایان سال گرفته می شد و در واقع روز های ماتم و سوگواری

.....

بوده نه جشن و شادی، از پنج روز به آخر سال می ماند پنج روز اندرگاه که خمسه مسترقه و ششمین گهنباره است و فروهردگان و در گذشتگان نیکو کار از آسمان فرود آمده و مدت ده روز در روی زمین می مانند و به مناسبت نزول فروهر ها این جشن را فروردگان گویند: امروز زرتشتیان ده روز آخر سال را فروردگان می خوانند. در جشن فروردگان که جشن مردگان است پارسیان هند بدخمه مردگان می روند و چوب صندل می سوزانند و برای شادی روح آن ها دعا و خیرات می کنند.

ابوریحان بیرونی می نویسد: در فارس و سغد در اطاق مرده و بالای بام خانه ها برای پذیرایی از ارواح مردگان غذا می گذارند و بوی خوش بخور می کنند، یعنی با خوراک خوب روح مردگان را خوش می سازند. ظاهراً به همین جهت جشن نوروز که پس از آن می آید علاوه بر جشن آغاز سال، روزشادی بوده است تجلیل بعمل می آید.

گوینده که جمشید « یمما » در همین روز مردم را به بیمیرگی و تندرستی بشارت داد و از این جهت این روز را بزرگ گفتند. پادشاهان در این روز زندانیان را آزاد و مجرمان را عفو می کردند و به عسرت می نشستند.

جشن مهرگان: جشن مهرگان که معرب آن مهرجان است، از این جشن همه ساله بقسم شاندار تجلیل بعمل می آمد. این جشن نزد آریایی نژاد چه قبل از سلام و چی بعد از اسلام بنام جشن میترا (خدای نور و آفتاب) یاد میگردید جشن مهرگان از روز ۱۶ مهرگاه آغاز و بروز ۲۱ همان ماه انجا می پذیرفت که آغازش مهرگان عامه وانجامش مهرگان خاصه یا مهرگان بزرگ نامداشت. (۶)

این جشن «مهرگان» تا عصر سلطنت غزنویان در خراسان جشن رسمی بود. طبق روایات باستانی جشن پیروزی افریدون بر بیو راسپ (ضحاک ماردوش) برگزار می شد و در این روز شاهان عجم تاجی را که دارای صورت آفتاب بود، بر سر می گذاشتند و سحرگهان مقارن طلوع آفتاب لباس فاخر پوشیده و مقرب در صحن دربار استاده به آواز بلند می گفتند: ای فرشتگان فرود آئید شیاطین و بد کاران را از این دنیا برانید. در مورد این جشن روایات و گفتنی ها زیاد است، جلوگیری از پر حرفی به همین قدر بسنده می کنیم.

جشن باز: در زبان عربی آن را « اغنیه » و جمع آن « الاغانی» که زمزمه را گویند جشن باز جشن سروش هم گفته میشود، که در هفتم فرور دین ماه بوده و آن سخن نگفتن است و یا بعباره دیگر از سخن استادن است، یعنی با کسی سخن نگفتن است و به نماز و تسبیح و سجده مشغول شدن باشد. که بر جنیبات و ساحران غالب میباید و موکل شب است و هر شب سه بار از سر مردم شرجن و جادوگران را دفع کند. (۷)

جشن اردی بهشتگان: در روز سوم اردی بهشتگان بود. روز یکه فرشته آتش و نور از آله بیماری و اظهار راستی و ارجاع حق بر باطل مؤکلیت دارد اردی یا اردو بهشت نام ماه و روز است که هر دو با هم موافق می آیند اردی بهشت نمادی از راستی و نیکو کاری و اراده در خواست و اندیشه آفریده گار است که در سراسر جهان روان و پویاست و آدمی با پیمودن راه دانش و آموزش و کار بندی اندیشه میتواند بدان دست یابد. (۸)

جشن خوردادگان: جشن خرداد روز ششم ماه خرداد که نام این روز و ماه یکی هستند. خرداد نام ملکی که بر پرورش انسان و درختان و نباتات و از آله نجاست موکل است، خرداد نماد کار پیوسته و همیشگی « اهورا مزدا» و مظهر جنبش و تکابو در راه پیوستن به کمال است.

جشن نیلوفر: در روز ششم تیر ماه گرفته می شد، اما عید و جشن قدیمی نبود و به همین علت بعدها از این جشن بقسم شاید و باید تجلیل بعمل نمی آمد.

جشن مردادگان :

« امرداد» روز هفتم مرداد ماه بود که نام روز هم مرداد است، جشن مردادگان بود. مرداد نام فرشته موکل نگهداری جهان و اغذیه (غذات خوراک) واد ویه نباتی زایل کننده گرسنگی و بیماری است . مردادنماد گوهر ابدی جهان و جاودانگی آفرینش ((آهورا مزدا)) است و آدمی باید ست آوردن و دریافت ژرف از هستی و نمود و نماد هایی از آفرینش میتواند به جاودانگی بپیوندد.

جشن شهریورگان: روز چهارم شهر یورماه که نام از روز هفتم شهریور است، نام فرشته موکل سبوعه و فلزات و قوام صنعت های دنیاست. شهر یور نماد کار و نیروی آفرینش و توان چیرگی بر جهان هستی در وجود آفریدگار است و آدمی با یافتن جای ویژه خود در گستره هستی و خدمت به نیروی نیکی و روشنایی میتواند بدین نماد بپیوندد. این عید را جشن آذرخش هم می گفتند. زیرا آخر ایام تابستان و آغاز فصل سرما که میل مردم به جمع آوری هیزم و افروختن آتش میبود . بنابر این بخاطر برگذاری از این جشن در روز نخست در خانه های خویش آتش عظیم

می افروختند، محترم داکتر صاحب نظر مرادی در اثر خود تحت عنوان ((بدخشان در تاریخ)) اظهار عقیده نموده که گویا مردم خراسان این جشن را از رسوم مردم تخارستان گرفته اند و آن را از تاریخ اول زمستان به اول خزان آورده اند. (۹)

جشن تیرگان : روز سیزدهم تیر ماه که با نام روز های تیر موافق بود، جشن تیرگان برگزار میگردد. بقول گردیزی، این همان روزی بود که آرش کمانگیر از کوه دماوند تیری رها نمود و در نزدیکی در یای اکسوس ((جیحون = به امودریا)) بین فرغانه و تخاریستان به زمین نشست و این سر حد بین ایران و توران تعیین گردید . مغان و بزرگان این روز را بدین مناسبت جشن گیرند. بیرونی هم گوید که ۱۳دهم ماه تیر عید تیرگان صغیر و ۱۴دهم جشن تیرگان کبیر باشد و مردم در این جشن غسل کنند و سفالین ها و آتشدان ها بشکنند و گندم با سبزی و میوه بپزند و بخورند.

جشن آبانگان: جشن آبانگان در روز دهم آبان ماه مصادف است . مردم به مناسبت برخی از کامیابی ها و پیروزی های شان در ساحه اجتماعی و عمرانی بزرگان خویش شادمانی میکردند بنابر قول گردیزی "و اندر آبانگاه آب در جویبارها نیکه افراسیاب ویران کرده بود جاری نمودند و هم اندر این روز خبر رسید به همه کشور ها که پادشاهی از ضحاک مار بدوش به افریدون ((فریدون)) رسید و مردمان بر مال خویش مالک گشتند و با زن و فرزند خویش اندر ایمنی بنشستند که اندر روز گار ضحاک ایمنی نداشتند.

جشن اذرخش (بهر جشن): روز نهم آذر ماه که . با روز آذر موافق است، زرتشتیان در این روز آتشکده ها را زیارت میکردند و بدن را با آتش گرم می نمودند، زیرا آذر ماه یکی از ماه های سرد زمستان و شدت سرما بود. این جشن را بمناسبت نزدیک

.....
 شدن ووصول ایام بهار((و هار جشن)) هم گفتندی واز اول آذر
 آغاز گشتی ودر عصر اسلامی بزبان تازی آن را ((کوب
 الکوسج)) می گفتند.

جشن خرم روز: بتاریخ اول دی ماه (خورماه) جشن خرم روز
 بود وروز اول آن را بنام ((هورمزد)) خدای حکیم دانند واین روز
 را سخت مبارک دارند((نود روز)) نیز گویندش که از این روز تا
 نود روزنوروز باشد. در جشن خرم روز پادشاه از تخت شاهی
 پائین می آمد وجامعه سفید میپوشید وبا مردم دربیایان بر فرش
 سفید می نشست وبدون حاجت وطنطنه شاهی با مردم در کارهای
 شان سخن می گفتند وباکشاورزان ودهقانان گپ می زد ویکجا با
 آن ها غذا میخورد وبه ایشان میگفت: امروز من مانند شما
 برادران تان هستم،زیرا قوام دنیا بر عمرانی است که اکنون بدست
 شما انجام میشود ((یعنی زراعت)) واین عمران هم بر حکومت
 موقوفست که یکی از دیگر بی نیاز شده نمی تواند. چون چنین
 است پس من وشما باهم برادر بجان برابریم.

جشن سیر سوز: این جشن درچهارده دی ماه بنام جشن سیر
 سوز یاد می شد.در این روز مغان طعامها سازند وبخورند وچنین
 گویند که این طعامها مضرت دیوها را قطع ودفع کند ودراین روز
 بود که دیوان برجم(جمشید) غلبه کردند واوراکشتند.

جشن بتیگان: روز یازدهم دی ماه عید یاجشن بتیگان بود که بنا
 ،بتیگان آن باشد که مغان تمثیل ها کنند،چون مردم از گل یا از
 خمیر آرد آن تماثیل را از پس در ها سخت کنند.چنین به نظر
 میرسد که نام این عید از کلمه((بت)) گرفته باشند که مردم در این
 روز ازگل یا آرد هیکل ها وبت ها میساختند، اما این رسم بنا به
 قول بیرونی وگردیزی در دوره اسلامی متروک گردید.

جشن گاو گنل: در شام ۱۵ دی ماه که روز مهر و ۱۶ شانزدهم دی ماه بود. عیدی بنام ((گل و گنل)) گرفته می شد، بنابه قول داکتر مرادی این نام در نسخ خطی کتب تاریخ تعریف شده، اما صورت اصلی آن معلوم نیست بیرونی آن بدو نام ((امزینان و گاو گنل)) آورده است و به همین صورت در نسخ خطی زین الاخبار گردیزی هم بدو شکل ((گا و کهل؟ و گاو کلیل)) آمده است که هر یک از این نام قابل تأمل می باشد. کرسستن سن نیز در مورد اصل و معنی شک تردید دارد. اما با آن هم عقیده دارد که چون اول کلمه گاو است، سپس این عید با داستان گاو افریدون (فریدون) یا گاو، ((ریشو سر سوک)) ارتباط داشته باشد. بیرونی و گردیزی در این باره عقیده مشابه ای دارند. چنانچه گویند افریدون (فریدون) در این روز برگادی سوار شد و در شام همین روز، گاو در حالیکه گردونه ((گادی)) مهتاب را می کشید، ظهور کردی و پس از آن غایب شدی و اگر کسی آن را دید در همان ساعت مجاب الدعوه بودی و در همین شب این گاو بر فراز کوه عظیم بشکل گاو سفید دیده شدی. اگر آن سال فراوانی بودی او را دوباره دیدندی و گرنه یکبار به نظر آمدی.

جشن بهمنکا نان ((بهمنجه)): در روز دوم بهمن رسم عجم چنین بود. بهمن نماد اندیشه و منش نیک و آگاهی و آموزش افرید گار است. آدمی میتواند از طریق مهرورزی بهمه پدیده های نیک آفرینش بدان برسد. اندرین روز دیگی غذایی می پختند و از همه حبوبات و نباتات (سبزیجات) آش هفت دانه و تخم ها و گوشت های گاو گوسفند و یا بزوشر، اندرومی افزودند و آن دیگ را ((بهمنجه)) میخواندند.

بیرونی پخته نمودن دانه های خوردنی (حبوبات)، گوشت حیوانات حتی مرغان، تره و نباتات را وا گذاشتن دیگ مهمانی را

در این موسم از مراسم خاص خراسانی ها میداند، چنانچه تا همین اواخر این جانب بخاطر دارم که در یکی از دره شتل قبلاً مربوط ولسوالی جبل السراج ولایت پروان وفعلاً شتل به حیث واحد اداری ولسوالی مربوط ولایت پنجشیر محلی وجود دارد که آب از نقاط مختلف صخره ها به پائین میریزد و در فصل زمستان آب هارا بشکل نیزه درازو کوتاه وشمشیرهایخ می بندد که با فرارسیدن وقت وزمان فروریختن، نیزه در یک وقت بنام شصت و شکست مردم این محلی دیگی بزرگی که مملو از کندم،لوبیا،نخود،ماش،برنج وجواری نموده همه این موادرا در گوشت گاو که آن را نیز بدین مناسبت ذبح می نمودند پخته کرده وآن را دربین مردم همان محل بمثابه نذرانه بخاطر ختم هوای سرد زمستان توزیع می نمودند. بهر حال قراریکه تذکر رفت چنین معلوم میشود، این جشن مانند جشن ((سده)) جشن ((مهرگان)) ((ونوروز)) تا چندین قرن هجری در سرزمین های خراسان بزرگ تجلیل میشده است که این مراسم در ادبیات منظومی ومنتوری بخصوص در آثار مختاری، انوری وابیوردی از شاعران قرن ششم هـ ق بازتاب یافته است بطور مثال:

بهنجه است خیزو می آرای چراغ رای

تابرچینیم گوهر شادی زگنج ومی

انوری گوید:

اندر آمد ز در هجره من صبحدمی

روز بهمنجه یعنی دوم بهمن ماه

جشن سده: از مشهورترین جشن‌های ملی آریائی‌ان از زمانه‌های قبل از اسلام می‌باشد که تا قرن پنجم و ششم و در بعضی جاها طولانی‌تر دوام کرد، باز هم در مورد این جشن از بیرونی می‌شنویم: بهمن روزی است از بهمن ماه و آن روز دهم بود و اندر روز دهم میان روز یازدهم آتش‌ها زنند و جوز، گردو ((چارمغز)) بادام و گرد به گرد ((دایره وی)) آن شراب خورند و لهُو و شادی کنند ... اما سبب نامش که از آن تا نوروز پنجاه روز است و پنجا شب و هم چنین روایت است که اندر این روز از فرزندان پدر نخستین، صد تن تمام شدند. ابوحامد غزالی هم در کیمیای سعادت آورده است: که در بازارها برای جشن ((سده)) بوق سفالین ((آله موسیقی سفالی)) فروشند و این شعار گبران است. هم چنان ملک شاه سلجوقی در شب ۱۸ ذی حجه ۴۸۴ هـ ق جشن سده بر پا میداشتند که ابوالقاسم مطرزی در ستایش آن برسم آتش افروزی اشاره کرده چنین گفته است:

وکل نار من العشاق مصرمه

من ناری قلبی او من لیلہ السدق

یعنی: آتش دل من و آتش شب سده و هر آتشی که می افروزند اثر عشق است.

عنصری هم چنین گفته است:

سده جشن ملوک نامدارست زافریدون واز جم یادگار است

فردوسی بزرگ نیز در مورد جشن سده در شاهنامه ابیاتی سروده قراریکه از متن ادبیات شاهنامه معلوم میشود که هوشنگ یکی از پادشاهان آریایی بوده که مدت چهل سال پادشاهی

.....
 میکند. روزی با هم ندیمان خویش بطرف کوهی روان میشوند در
 مسیر راه ماری رامی ببند و هوشنگ برای از بین بردن مار
 سنگی را پرتاب می کند که در اثر اصطکاک دوسنگ آتش
 نمایان میشود و باکشف این راز این را جشن میگیرند و آن را بنام
 جشن سده یاد می کنند که در این مورد فردوسی ۵۷ بیت سروده
 که ، قسمتی آن را بیان میکنم .

یکی روز شاه جهان سوی کوه

گذر کرد باچند کس هم گروه

پدیده آمد از دور چیزی دراز

سیه رنگ و تیره تن و تیزو تاز

دوچشم از برسر چو دوچشمه خون

زدود دهانش جهان تیره گون

نگه کرد هوشنگ باهوش و سنگ

گرفتش یکی سنگ و شد پیش جنگ

به زور کیانی رها نید زدست

جهان سوزمار از جهان جو بجست

برآمد به سنگ گران سنگ خورد

همان و همین سنگ بشکست خرد

.....
 فروغی پدیده آمد از هردوسنگ

دل سنگ گشت از فروغ آذرنگ

نشد مار کشته ولیکن زراز

پدید آمد آتش از آن سنگ باز

جهان دار پیش جهان آفرین

نیایش همی کرد وخواند آفرین

شب آمد بر افروخت آتش چوکوه

همان شاه در گرد اوبا گروه

یکی جشن کرد آن شب وباده خورد

سده نام جشن فرخنده کرد

زهو شنگ ماند این سده یادگار

بسی یاد چون اودیگر شهر یار (۱۰)

جشن مرد گیران: این جشن مخصوص زنان آریایی بود که از پنجم اسفند ماه یا حوت آغاز میگردد، برای توافق روز با ماه جشن میگرفتند که بنام اسفند ارمز یاد میگردد. ملک مؤکل برزن صالح و نیکو کار و پاکد امن و شوهر دوست مسمی بود که این جشن را بدان مناسبت جشن مردگیران می گفتند که خاص زنان

بود و در همین جشن مردان به زنان تحفه ها و هدیه ها میدادند. گردیزی در این باره گوید: این روز پنجم اسفند می باشد که این هم نام فرشته ای است که بر زبان مستوره و پاکیزه مؤکل است و اندر روز گار پیشین این عید خاص زنان بودی و این روز را مردان گیر گفتندی.

از تاثیرات همین روز بود در سال های پس از ۱۸۷۵ م در اروپا جنبش های حق خوا هانه و حق طلبانه زنان که زیر ظلم و استبداد شدید جنسی و تعصب قرار داشتند صورت گرفته بود و همه سال این روز را بنام روز همبستگی زنان با راه اندازی محفل ها، مارشها و میتینگ ها از این روز تجلیل به عمل می آوردند، همان بود در سال ۱۹۱۱ م با پیشنهاد بانو((کلا رازتکین)) زن مبارز آلمانی بحیث روز همبستگی زنان سراسر جهان به ملل متحد ارایه گردید و از آن به بعد همه ساله با همایش همیاری سازمان ملل متحد در تمام کشور های جهان اندر هشتم مارچ تجلیل بعمل می آید و هم چنان در کشور ما بر علاوه هشتم مارچ یک روز دیگر بنام روز مادر تجلیل صورت میگیرد که مردان برای زنان تحفه ها میدهند.

منابع و مأخذ :

- ۱- الکوزی، نفیسه. نوروزبازتاب آن در ادبیات و فرهنگ افغانستان، کابل: محل چاپ ACKU، سال ۱۳۹۰، ص ۱۰.
- ۲- فردوسی، حکیم ابوالقاسم. شاهنامه، به کوشش عبدالله اکبریان، تهران نشر الهام، سال ۱۳۸۵، ص ۴۴.
- ۳- جاوید، عبدالاحد. نوروز خوش آئین، کابل: مطبعه نعمانی، سال ۱۳۵۷، ص ۳۹.
- ۴- مسکوبه، ابوعلی. تجارب الامم، جلد اول، ترجمه ابوالقاسم امانی، تهران: انتشارات سروش، سال ۱۳۶۹، ص ۵۶.
- ۵- بیات، عزیزالله. کلیات گاهشماری. در جهان، تهران: دانشگاه شهیدبهشتی، سال ۱۳۸۱، ص ۲.
- ۶- برهان قاطع، حواشی.
- ۷- گردیزی، عبدالحی، ذین الاخبار، باب آثار باب ۱۲، ص ۲۱۹.
- ۸- مرادی، صاحب نظر، (داکتر) بدخشان در تاریخ، کابل: خیام، سال ۱۳۸۹، ص ۲۸۶.
- ۹- همان اثر، ص ۲۸۸.
- ۱۰- فردوس، ابوالقاسم. شاهنامه، به کوشش عبدالله اکبریان، تهران: سال ۱۳۸۵، ص ۳۹-۴۰.

.....
 محقق : علی حشمت « سنا »

دین بودیزم در افغانستان و نقش کوشانیان در گسترش آن

مقدمه :

در تاریخ جوامع ادیان و در بین ادیان مطرح جهان، دین بودیزم از جایگاه بزرگی برخوردار است و سومین دین بزرگ جهان از نگاه نفوس بشمار میرود، این دین که در نیم قاره هند ظهور کرد، یکی از جمله ادیانی است که در هند کمتر و در دیگر نقاط بیشترین پیروان را داشته است.

در این نوشته کوشش صورت میگیرد تا به سوالات مهمی که در مورد بودیزم و گسترش آن پیدا شده جواب داده شود تا ذهن خواننده بیشتر روشن شود.

۱- نقش کوشانیان در پذیرش و گسترش این دین چگونه بود؟

۲- آیا تمام شاهان کوشانی به بودا ارادت داشتند یا نه؟

۳- کوشانیان در شگوفایی و بارور ساختن بودیزم چی نقشی داشتند؟

۴- کنشکای کبیر چ تاثیری در گسترش و جهانی شدن دین بودیزم داشت؟

در این مقاله برای حل این سوالها و فرضیه های که در باره کوشانیان و دین بودیزم وجود داشته جواب داده شده است تا برای

.....

همه معلوم شود که مدنیت کوشانی در پهلوی فتوحات و گسترش قلمرو در بخشی فرهنگی، دینی نیز پر بار بوده و تاثیراتی به جا گذاشته است.

دین بودیزم یکی از بزرگترین ادیان جهان بشمار میرود، که بعد از مسیحیت و اسلام، سومین دین بزرگ جهان میباشد، تعدادی از کشور های جنوب شرق آسیا مانند ویتنام، کامبوج و لایوس و همچنان بخشی از کشور پهناور چین و دیگر کشور های خاور دور مانند، جاپان و کوریا پیروی از این دین میکنند، دین بودیزم در نیم قاره ای هند ظهور کرد و بعد ها توسط جهانگشایان کوشانی به مناطق دیگر جهان گسترش پیدا کرد.

موقعی که بودا متولد شد، هنوز مذهب قدیمی ودایی در هند رواج داشت، اما از مدتها قبل، تغییراتی پیدا کرده و از مقام عالی خود ساقط شده بود. وضع کاست ها و طبقات اجتماعی پایین، خیلی سخت و شدید شده بود کاهنان و روحانیان که در کاست برهمنان بودند، مردم را با این وسایل تحت نفوذ و فرمان خود می گرفتند و حتی قدرت طبقه کشاتریا را که حکمرانان و فرمانروایان بودند، تهدید می کردند، بدین قرار، میان کشاتریا ها و برهمنان رقابت شدیدی وجود داشت.

آیین بودا به علت شرایط آسان تر توانست جاذبه بیشتری در میان هندوان ایجاد کند و حتی یکی از بزرگترین و مقتدرترین سلسله های پادشاهی هند، یعنی سلسله موریای یکی از بزرگترین پادشاهان هند، یعنی آشوکا، در دامن این آیین پرورش یافتند.

بودیزم هم مانند اسلام و مسیحیت داعیه و پویائی فرامرزی داشته و البته قبل از آنها نیز در دیگر کشورها گسترش یافت.

.....
 امروزه میلیارد ها نفر در شرق آسیا بودایی بوده، از نظر تعداد پیروان، بزرگ ترین دین جهان می باشد.

متخصصان علم ادیان و بودا شناسان، معمولاً معتقدند که نه نیت بودا از عرضه تفکر خود تأسیس یک مذهب جدید بوده و نه آیین بودا را می توان واجد شرایط برای قلمداد شدن به عنوان یک دین دانست. پس، باید گفت که بودایی گری حداقل به شکل قدیمی تر و واقعی تر آن، به طور مطلق یک دین نیست، بلکه نظام اخلاقی و فلسفی صرف است، که بر مبنای نگرش بدبینانه ای از زندگی بنا نهاده شده است.

بودا به عنوان یک اصلاحگر، در شرایط سیاسی و اجتماعی زمان خود، به انتقاد از نظام طبقاتی کاستی هندوئیسم و برهمنانی که برای منافع خود، مردم را وادار به برگزاری آینه‌های پیچیده مذهبی می ساختند پرداخت و قصد داشت تا راه نجات افراد از دنیای مملو از رنج و غم را اینماید.

چنانکه اکثر مصلحین در جهان بخاطر اصلاح جامعه از چیزی که به بیراهه رفته است، ظهور کرده و خواهان اصلاح آن برای خیر و صلاح بشر استند بودا نیز بخاطر اصلاح دین هندوئیسم و مهار قدرت فوق راهبان برهمن و جلوگیری از سوء استفاده ابزاری از دین هندوئیسم به نفع خودشان اقدام کرد، اقدام او بعد ها در دیگر ادیان و مذاهب به نوعی تکرار شد، چنانکه مزدک بخاطر اصلاح دین زردشت اقدام کرد و لوتر و کالون و دیگران با بوجود آوردن مذهب پروتستان برضد پاپ، کشیش ها و سیستم روحانیت مسیحی اقدام کردند و بعضی از این مبارزات نتیجه داد و تعدادی مانند مزدک ناکام شدند.

یکی از دلایل که دین بودیزم به ساحات بیرون از هند انتشار یافت از یکطرف علاقه آشوکا شاه موریا های هند که خود یکی از مبلغین و پیرو سرسخت این دین بود و از سوی دیگر شدت مبارزه برهمنان هندوئیزم به منزوی ساختن این دین از هند بعد از آشوکا رامیتوان درگسترش آن به دیگر نقاط مانند آریانا مفید دانست که اینها باعث انتقال این دین به بیرون از هند و تبدیل شدن به یک دین جهانی شد.

در قرن دوم قبل از میلاد، در زمان یوشیا میترا، برهمنی که حکومت جانشینان آشوکا را برانداخت، باکتریایی های بودایی از آسیای میانه تا کابل و سند پیش آمدند و سکا ها نیز در قرن اول ق.م در اثر فشار کوشانیها به شمال و شمال غربی هند، به خصوص پنجاب آمدند و آنگاه کوشانیها در پی ایشان در قرن اول میلادی، شمال غربی هند را فتح کردند. (۱)

بعد از حملات اسکندر مقدونی به افغانستان و هند، حکومت موریا ها در هند به رهبری چندراگوپتا تاسیس شد که نواسه او آشوکا مبلغ اصلی بودیزم و یکی از فعالان این دین بود، او در جریان حکومت طولانی خود بخاطر گسترش و نهادینه ساختن این دین در هند و دیگر نقاط آن سرزمین تلاشهای بخرچ داد، کتیبه های از او در مناطق هند و افغانستان فعلی کشف شده که بیان کننده تلاش وی برای استحکام و پی ریزی این دین میباشد.

بعد از آشوکا ؛ انتشار دین بودایی در افغانستان و شمال غرب هند؛ در زمان پادشاه بزرگ یونانی میناندر به اوج کمال ترقی و تحرک خود رسید، زیرا این شاه یونانی مانند آشوکا نه تنها به این دین باور داشت بلکه خود یکی از مبلغین این دین در افغانستان فعلی به حساب میرفت. اما اوج دین بودیزم در زمان کوشانیان بخصوص در عصر حکمرانی کنشکا کبیر شاه قدرتمند کوشانیان

.....

بزرگ که حدود امپراتوری خود وی از آسیای مرکزی الی کشمیر و وادی گنگا توسعه یافته بود ثبت شده است؛ در حکومت کنشکا کوشانی، دین بودایی در این مناطق بطور استوار و ثابت توسعه یافت. موصوف یک علاقمند، دلباخته و جانثار بودیزم بود و مجلس چهارم بودایی را در (محل بود و باش راهبین بودایی در یک معبد بودایی کندل ون) کشمیر برگزار کرد و به گسترش و انکشاف مکتب مهاییانای بودیزم کمک نمود. همچنان از تاریخ معلوم است که موصوف باوجود حمایت نمودن زیاد از دین بودایی؛ کدام تعصب در مقابل دیگر ادیان و عقاید مذهبی نداشت.

امپراتوری کوشان از جهات مختلف جالب توجه است. این دولت یک دولت بودایی بود و یکی از امپراتوران آن به نام کانیشکا از جمله هواداران جدی و پر حرارت آیین بودا و دهارما بود. در نزدیکیهای پیشاور که پایتخت آنها قرار داشت و آنجا در طول سالیان دراز یکی از مراکز عمده فرهنگ بودایی به شمار می رفت. (۲)

ظاهراً از پایتخت کوشانی ها یک رفت و آمد دایمی به سرزمین اصلی مغولستان وجود داشت که دانشمندان بودایی و فرهنگ بودایی باید از آن راه به چین و مغولستان رفته باشد. به همین قرار قاعدتاً آسیای غربی هم با افکار بودایی تماس و ارتباط نزدیک حاصل کرده بود.

آسیای غربی از زمان مرگ اسکندر در تحت تسلط حکومت یونانی باقی مانده بود وعده زیادی از یونانیان فرهنگ خود را در آنجا انتشار داده بودند. این فرهنگ یونانی آسیایی به وسیله دولت کوشان با فرهنگ بودایی هندی هم تماس حاصل می کرد و در هم می آمیخت.

.....

امپراتوری کوشان همچون سوار عظیمی بر پشت آسیا نشسته بود و در میان دنیای یونانی و دنیای غرب و دنیای چینی شرق و دنیای هندی جنوب قرار داشت و مانند خانه ای در نیمه راه میان روم و هندو چین به شمار می رفت.

در این دوران در صومعه های بودایی و مجامع «سنگهه» گفتگو ها و مباحثات وسیعی جریان داشت. افکاری تازه یا افکاری قدیمی با شکل های تازه از جنوب و از مغرب فرا می رسید و تدریجاً افکار و تعلیمات ساده بودایی را تحت تاثیر قرار می داد. جریان این تحول آنقدر ادامه یافت تا اینکه عاقبت آیین بودایی به دو شاخه منقسم گشت که یکی «مهایانا» (گردونه بزرگ) و دیگری «هنایانا» (گردونه کوچک) نامیده شد.

به همان نسبت که نظریات درباره زندگی و مذهب تغییر یافت و با اشکال و افکار تازه ای تعبیر گشت تظاهرات هنری و معماری این افکار نیز تغییر پیدا کرد و در زمینه هنر و معماری بودایی هم تحولاتی روی داد.

به آسانی نمیتوان گفت که این تغییرات چگونه اتفاق افتاد. شاید دو نفوذ بزرگ در بوجود آمدن این تحول تاثیر داشت که هر یک به شکلی اثر می گذاشت و هر دو افکار و عقاید بوائی را از شکل اصلیش به سوی شکل های تازه منحرف می ساخت.

آئین بودا اصلاً شورش و قیامی بر ضد سیستم طبقاتی کاست و نفوذ روحانیان و کاهنان و کثرت آداب، رسوم و تشریفات مذهبی بود. بودا بت پرستی را تایید نمی کرد. او به هیچوجه نمی خواست که خودش هم تبدیل به خدایی بشود و مورد ستایش قرار گیرد. (۳)

.....

بعد از مبارزه شدید برهمنان هندی با بودیزم، آریانا بستری مناسبی برای حضور و تقویت این دین بود، مانند مسیحیت که در فلسطین نشو و نما کرد اما این روم بود که آنرا جهانی ساخت بودیزم نیز در آریانا به کمک شاهان بزرگ کوشانی توانست جهانی شده از محدوده جغرافیایی هند بیرون بر آید نقش کنشکا کبیردر انتشار و گسترش بودیزم مانند بولس حواری بود که در مسیحیت داشت، کنشکا با تبلیغ و فرستادن فرستاده های بودایی به دیگر نقاط این دین را از محدوده جغرافیایی هند و آریانا به کشور های دیگر رساند که حال یکی از ادیان بزرگ جهان به شمار می رود.

بودیزم وقتی که از خاک هند بر آمد و در آریانا منتشر گردید در حقیقت از یک فضا به فضای دیگری وارد شد که افکار مذهبی در آنجا تنوع و آزادی داشت. تا زمانیکه بودیزم در هند محدود بود پیروان دیانت مذکور جرئت نمی کردند که بودا را بشکل و قیافه بشری نمایش دهند و شاهد این نظریه هم لوحه های استوپه و معبد سانشی قریب بمبئی است که بودا را با علایم چتر و افتابگیر و علایم نقش پا و غیره نشان می دهد بعد از اینکه آئین بودائی در آریانا نشر شد صنعت گران باختری و گندهاری که به اصول مدارس هیکل تراشی یونانی ورزیده شده بودند بار اول بودا را بشکل انسانی جلوه دادند. برای شخص او و داستان های مربوطه اش هیکل ها و تصاویر رنگه و غیره ساختند و نظر محدود بودائیان هندی را وسعت بخشیدند.

بیکر تراشی و ساختن مجسمه های بودا خود آغاز گر پرستش و خدایی شدن بودا را نشان می دهد که در این روند مردمان آریانا در دوره کوشانیان نقش برجسته داشتند، یعنی میتوان چنین استنباط کرد که در تبدیل کردن بودا به یک دین به شیوه پرستش

.....
نقش آریاییان آریانا بخصوص دولت کوشانی را نمیتوان نادیده گرفت.

قبل از کنشکای کوشانی، شاهان کوشانی به ادیان دیگر ایمان داشتند، تأثیرات فرهنگ و دین هندوییزم و شیواییزم در آن بوضوح محسوس میشد، اما این کنشکا بود که دین بودا را پذیرفته و گسترش داد با وجودیکه در بعضی منابع در باره اعلان بودیزم منحیث مذهب رسمی کنشکا یاد نشده اما اینکه او به پلورالیزم دینی باور مند بود به این معنی نیست که بودا را نمیپرسنید زیرا مجسمه های بودا و فرستادن مردمان این سرزمین برای تبلیغ و گسترش این دین توسط وی موضوع را روشن میسازد.

دلیل اینکه کوشانی ها در آریانا به مذاهب مختلف مواجه شده اند مسکوکات شاهان این دودمان، مخصوصاً انواع گوناگون مسکوکات کنیشکا است که ارباب انواع مختلف اریائی یونانی و هندی روی آنها نقش شده. گذشته این را هم میدانیم که «ویما کدفیزس» به آئین شیوائی تمایل زیاد داشت. پس از این چیزها واضح معلوم میشود که کوشانی ها در آریانا به مذاهب مختلف مواجه شده و به هرکدام میلانی نشان داده اند به این اساس یکطرف راجع به بودائی بودن کنیشکا تردید موجود است از جانب دیگر او را بزرگترین حامی و مشوق این دیانت می شمارند و مانند آشوکا برای او افسانه ها قایل شده اند. کنیشکا یا از نقطه نظر سیاست ارباب انواع مختلف روی مسکوکات خود نقش و یا اینکه سکه های مذکور یادگار زمانه هائی است که هنوز داخل آئین بودائی نشده بود. بهر حال از روزیکه پیرو این دیانت شد و بودا را روی سکه خود نقش کرد، دوره جدید و بی سابقه به روی آئین مذکور باز گردید.

پادشاهان کوشانی با وجود حفظ موازنه هر کدام بیک دینی تمایل مزید نشان میدادند. کجولا کدفیزس با وجودیکه بصفت «دراماتی تاسا» یعنی دیندار یاد شده، واضح نمیتوان گفت که پیرو چه دیانتی بوده و یا کدفیزس جانشین او دومین پادشاه کوشانی یا پیرو آئین شوائی یا مشوق آن بود. کنیشکای کبیر مؤسس دومین دودمان سلطنتی کوشان درسالهای اول سلطنت با حفظ رویه عجیب همه ادیان معموله آریانا را احترام میکرد. تا اینکه با تدریج بطرف آئین بودائی راغب شده رفت و در آخرین سالهای سلطنتش جدی ترین پیرو و بزرگترین حامی این دیانت گردید و با فتوحات و پیروزی و غلبه او آئین ساکیامونی به کامیابی های بزرگی نایل گردید. بقیه کوشانی های بزرگ احفاد کنیشکا پابند دین بودائی بودند.

اگر چه در عصر کوشانی مذاهب و ادیان مختلف در دو طرفه هندوکش وجود داشت، مقابلهء بیشتر میان آئین زردشتی و بودائی بعمل آمد و در نتیجه نصف شرقی خطهء بلخ-قندهار را دین بودائی فرا گرفت و آئین زردشتی را در نیمهء غربی حصه مذکور محدود ساخت. بعبارت دیگر دین بودائی در عصر کوشان مخصوصاً از عصر کنیشکا به بعد بر برهمنان و زردشتیان فایق آمد. طریقه مهائانا یا راه بزرگ نجات با نظر وسیع تشکیل شد و با فتوحات کنیشکا و صرف مساعی مبلغین آریائی و هندی آئین بودائی به ماورای شرق پامیر به دیار چین انتشار یافت.

جامعهء علماء و روحانیون مخصوصاً روحانیون بودائی در عصر کوشانی ترقی زیاد حاصل کرده بود، روحانیون چه از نقطهء نظر اقتدار و چه از پهلوی علم و تبحر به مراتب بلندی نایل شده بودند. علمای بودائی آریانا نسبت به همکاران هندی خویش با نظر وسیع تربیه فسلفهء ادیان نگاه میکردند. اجتماع ۵۰۰

.....

نفر علمای بودائی در گندهار و مناظرهء آنها در امور مذهبی انقلابی در سیر تطور بودیزم تولید کرد. در دوره کوشانی در نیمهء شرقی آریانا هزارها معابد بودائی آباد شده بود. در این معابد به تناسب گنجایش آن علماء و روحانیون زیست داشتند و مشغول تالیف و ترجمهء کتب علمی و ادبی بودند. (۴)

وقوع محاربات بین کوشانی ها و چین در عصر « ویما کدفیزس» و «کنیشکا» مانند اکثر جنگ ها که اقوام مختلف را بهم در تماس می آرد کوشانی های آریانا و چینی ها را بیش از پیش به اخلاق و روحیات یکدیگر آشنا ساخته و زمینه را برای استقرار روابط دائمی بین آنها و خصوصاً برای انبساط دیانت بودائی در چین و شرق اقصی خیلی مساعد ساخت.

چون در اثر فتوحات «پان چا او» ژنرال چین بطرف غرب امپراتوری چین که به کاشغر و مناطق مجاور پامیر و دریای آمو تماس پیدا کرد قشون چینی حین مراجعت تصاویر و مجسمه های بودائی را ازین نقاط که یونانی ها «سریند» (یعنی هند و چین آنوقت) میگفتند با خود بردند.

اقدامات جدی که برای بودائی ساختن چین بعمل آمده است از اواسط قرن دوم مسیحی شروع شده و پیشقدم این کار علمای امپراتوری کوشانی باختری ها فنپانی ها (بامیانی ها) کاپیسائی ها، کابلی ها، علمای هده، پشاور، کشمیری یعنی گندهاری ها بودند که به تعداد زیاد بطرف چین رفته از راه خطابه و تبلیغ خدمات شایانی به انتشار دین بودا نمودند و چون در اثر ابتکار، جرئت استقامت، زحمت کشی آنها و جرئت افزائی شاهان کوشانی راه تبلیغ بطرف شرق کشاده شد مبلغین هندی هم به تعقیب ایشان به راه افتادند.

اولین دستهء مبلغینی که در حوالی ۱۶۰ مسیحی از طرف کوشانی ها بطرف چین رفت هیئتی بود که اعضای بارز آن « چه جان» و « چو شو فو » نامداشت و چینی ها اولی را بلقب (شهزادهء یوچی) و دومی را (شهزادهء هندی) یاد میکردند در حوالی ۱۹۰ می هیئت دیگری که ممکن اعضای آن هندی بوده باشد به ریاست « دارماراکنسا اول » به چین واصل شد و بعد چه کین» پسر یکی از سفرای کوشانی که در حوالی ۱۸۰م به چین رفته، به هیئت موصوف شامل شد. این هیئت در مقام لویانگ در هونان مستقر شده و به اعمار چندین معابد بودائی کامیاب شدند در اوائل قرن سوم میلادی هنیتی مرکب از آریائی ها و هندی ها امپراتوری کوشان بطرف چین عازم شدند.

در اثر استقامت و مداومت مبلغین آریائی و هندی تبلیغ مرحله اول خود را در چین طی نموده و در ۳۳۵ در اثر صدور فرمان امپراتوری دین بودائی رسماً در چین شناخته شد.

خلاصه به همین ترتیب از اواسط قرن ۲م تا اوائل قرن ۶ میلادی علمای آریائی و هندی امپراتوری کوشانی خصوصاً علمای گندهاری (کابلی-کاپیسانی پشاور) با حرارت فوق العاده به انتشار بودیزم در سینگیانگ، چین، سیلان، جاوا و غیره نقاط شرق اقصی کوشیده، نژاد زرد را داخل دیانت بودا نمودند. چون یکبار دین نو در چین رواج یافت واز میان خود چینی ها علمائی سربر آورد قافله های مسلسل علماء زوار برای دیدن مقامات بزرگ مذهبی بلخ بامیان- کاپیسا- هده و نقاط هندی به راه افتاد و این رفت و آمد از راه واخان و پامیر، از ماورای اکسوس از طریق کشمیر و بحر تا زمانه های مقارن ظهور دین مقدس اسلام دوام داشت.

کنیشکای کبیر مانند (آشوکا) امپراتور موریای در ادبیات بودائی شهرت فوق العاده دارد و داستان ها عیناً چیز هایی را که

.....

برای امپراتور موریای بیان کرده اند در مورد شهنشاہ کوشانی هم نقل میکنند. کنیشکا در عمرانات مذهبی توجه زیاد داشت. تعمیر معبد و استوپه بزرگ (توپ دره) در گوشه جنوب غربی چاریکار ، تعمیر استوپه بزرگی به ارتفاع ۴۰۰ قدم در گندهارای شرقی (پشاور) یادگار هایی از آبادی های عصر اوست. کنیشکا در جلب اهل حرفه و صنعت و هنروران جهد بلیغ داشت. در سال ۱۹۰۸م از (شاجی کی دهری) نزدیک پشاور ظرفی پیدا شد که در آن تصویر و نام کنیشکا و اسم صنعتگر آن (اچه زیلاس) (در پراکریت اجیسال) که یا یونانی و یا از اهل گندهارا بود ، ذکر شده است. (۵)

سکه های که از دوره های پادشاهی کنشکای کبیر باقی مانده خود بیانگر دیدگاه مذهبی او را برجسته تر میسازد و خود بیانگر نقش محوری وی در استحکام و گسترش بودیزم میباشد که هیچ شک و شبه را به خواننده نمیماند.

در مسکوکات کنشکا تصویر بودا در حال ایستاده بیک سمت نقش شده ؛ قسمیکه به روی دیگر آن ؛ خدایان اصلی هندویی نقش میباشد. کنشکا در افغانستان دو پایتخت داشت: پایتخت زمستانی وی (پشاور) و پایتخت تابستانی اش (کاپیسا) در نزدیکی های کابل بود. او برعلاوه این دو ؛ یک پایتخت دیگری هم در (متهورا) داشت تا امپراتوری وسیع خود را در مراتع سند و گنگا کنترل و نظارت نموده بتواند.

یک ساحله مهم دیگر که قابل یادآوری میباشد عبارت از (هده) در نزدیک های جلال آباد است. در چهار طرف این شهر جدید ؛ تعداد زیادی از مراکز بودایی قرار گرفته و چنین می نماید که پنج قرن بعد از کنشکا که این ساحه یک مرکز مهم مذهبی بوده است.

.....
 ساحه ناگار اویهار با جلال آباد قدیم تطبیق شده میتواند. زایر چینایی فاهسین که از هیلو (هده - واقع جلال اباد افغانستان) باز دید نموده است از معبدی یاد میکند که در آن استخوان جمجمه بودا قرار داشت. بعد از قرار گرفتن جمجمه بودا ؛ ساحه هده با داشتن هزار ها استوپه یکی از بزرگترین تأسیسات مذهبی این سرزمین شد.

کنشکا مدیر مدبر و سیاست مدار خاندان دوم کوشانی های بزرگ بعد از آنکه اقتدار خود را در سراسر حوالی کشمیر و پنجاب، حصص وسطی هند و سرزمین های غربی باختر استوار نمود- آغاز تجدد و ارتقا بخشیدن به هنر های زیبا و شیوع مذاهب مختلف باختر زمین و اندوس زمین را بوجود آورد.

از جمله مذاهب و طریقه های مختلف دوره کنشکا، آئین بودائی بود که از جنوب به شمال به عنوان یک دین پایه دار و رسمی تهداب گذاری شد. کنشکا بعد از آنکه این دین را به تمام ماهیت آن پذیرفت دعوت نامه هائی به مناطق باختر زمین فرستاد این مناطق مانند هند وسطی که خود مظهر قانون و ادیان بشمار است - مگده- پوراشاپور و ماتورا را میتوان نامبرد و علمای مذهبی را برای تدوین دین بودائی که نفوذ بیشتر در هند مخصوصاً در عهد شاه مگده داشت خواسته و در آن وقت دین بودائی را به حیث دین اهل جنوب سلسله های جنوب کوه هندوکش شمرده و با دین باختری که شالوده افکار مردم آریائی بوده میپذیرد و آیین زردشت را بموازات دین بودا پیش میرد آمیزش داد. (۶)

با بلند شدن شهرت و هممه دین بودائی در باختر و ماورای آمو دریا، امپراتور چین مینگ تی در جهت تشدید روابط نیک با دولت امپراتوری کنشکا و ایجاد هم بستگی دایمی می کوشد

.....

تا توسط دولت کوشانی بتواند در برابر حملات غربی ها و خانواده های مختلف هان در امن امان باشد درخواست کنشکا را مبنی بر پذیرش بودائی قبول میکند.

پس از آن کنشکاء علماً مذهبی طریقه های مختلف دین بودا را به هماهنگی علمای گندهاری که برطریقه مهائانا (راه بزرگ نجات) استوارند بدانصوب فرستاد تا احکام و فرامین بودا را در چین تبلیغ کنند.

گوناواراما که یکی از علمای بی نظیر طریقه مهائانا بود و در دربار سلطنتی کنشکا قربت داشت در نیمه قرن دوم میلادی در اثر درخواست و پیمان لی - هو، کنشکا با امپراتوران چین بعد از پیمودن دره واخان ساحل دریای تارم و تون کنگ با جلگه های وسیع نانکن به دربار این شاه میرسدو به اعمار معابد بزرگ بودائی و ترجمه آثار و متون مذهبی بودا به لسان چینی شروع مینماید.

دربابت بودائی بودن کنشکا علما تردید دارند و میگویند که در اواخر سلطنت خود دین بودا را میپذیرد، شکوه و جلال دین بودا کنشکا را بخود میگرداند همچنان وی این دین را به حیث یکی از ادیان قلمرو کوشانی دانسته و آنرا قبول مینماید درحالیکه شواهدی بدست آمده که کنشکا بدون تردید پیرو دین بودا بوده زیرا کتیبه ها و مسکوکات کنشکا را اسناد معتبریکه تا حال از نواحی های مختلف شمال هند ویاختر بدست آمده کنشکا را حامی سرسخت این دین میداند و چنانکه در اکثر نقاطیکه وی حکمروایی داشت، ترویج دین بودائی بدون مشکلات و کندروی های به محلات موصوف منتشر گردیده است و بعد ها منحیث دین در باری و یا دین داخل قلمرو کوشانی شمرده میشد.

در باره اینکه که چرا کنشکا ارباب النواع غربی ها رامانند یونان، مصر و آیین مهر ارا میپذیرد صرف میتوانیم بگوئیم که روی یک سلسله مصلحت ها که برای استقرار امپراتوری خود حس مینمود.

کنشکای کبیر در پهلوی آنکه یک پادشاه بزرگ بود، یک مدیرتوانمند در اداره کشور بود، وی فضای سیاسی و تحولات اجتماعی کشور و جهان را بخوبی میدانست به همین دلیل مانند کوروش کبیر به پلورالیزم دینی باورمند بود و همه ادیان قلمروش را احترام میگذاشت، ولی خود پیرو بودیزم بود و تلاش داشت تا این دین را به بلندی های که شایسته اش است برساند.

زمانیکه کنشکا زمام امور سلطنت را بدست میگیرد مردم هندو باختری را بنام دایووپوترا یاد مینمودند وی چون بدین بودائی گروید دین بودا را به شاخه های متعددی تقسیم نمود که فرقه جنوب و شمال بدان گرویدند وی میخواست که از یک طرف این دین را به حیث دین جهانی جلوه دهد از طرف دیگر به حیث حامی و نگهبان امپراتوری و صلح و امنیت قرار گیرد روی همرفته این دین توسط عالم مکده اسپه گوشه و واسومیترا مشاور خاص در بار کنشکا تعدیل گردیده و با شاخه های چون مهائانا وهنایانا تیره وادا و موکشامها را که بزبان قدیمی هندی (پالی) یا زبان بومی اهل مکده نوشته شده بود به مذهب مهائانا و یا به زبان سنسکرت تدوین و تعدیل شده بود- بعد ها این دین که تراوش افکار فلسفی بودا در زمره دیگر ادیان و اربال الانواع باختری شامل گردید، برای اینکه این دین بتواند خوبتر در بین مردم محبوبیت و شهرت پیدا نماید بودا را بشکل پیکر انسانی در آورده و در زمره ارباب الانواع باختری مبدل میسازد- حتی بعداً در اواسط سلطنت کنشکا مجسمه های متعددی بودا را با سیر و تطور حیات او درقید تمثیل

و هنر در آورد که درک اوامر مذهبی را بیشتر از طریق مشاهده بیاموزند و مردم به عظمت و جلال این دین پی ببرند و به این دین گرویده شوند. (۷)

از منابع و نوشته های فوق چنین استنباط میشود که کنشکا و اولاد واحفاد او از اولین کسانی بودند که بودا را بصورت تصویر کشیده و خواهان گسترش این دین بصورت شدند که بودا پرستش شود، چنانکه قبلاً یاد آور شدیم بودا شخصاً این ادعا را نداشت که او خدا یا فرستاده ای خدا است اما نسل های بعدی که کوشانیان بزرگ نیز در آن دخیل میباشند این انگیزه را به مردم دادند که بودا را منحیث یک دین مستقل از هندوییزم بپذیرند و بپرستند.

از منابع مختلف چینی، تصویری حاصل میشود که از نظر آن کنشکا خود آشوکای دوم بود، حامی و نگهبان عقیده بودا، و معمار دو آتشفشان دینی مؤرخان هنر، بخش معظم شگوفایی هنر مکتب ماتورا و گندهارای پیکر تراشی بودایی را، به این شاهنشاه بزرگ نسبت میدهند ولی بررسی محتاطانه منابع ادبی ثابت نموده که کم از کم اسناد زهد و پرهیز کنیشکا بدون خدشه نیست.

نام کنیشکا برای تاریخ دوره پی که در آن دین بودایی وجود داشته یک عنصر پر اهمیت و قطب مقناطیس دهنده به شمار میرفت. عده پی از فقها را نام میبرند که از قرا رسیدن آیین بودا، در حمایت او میزیسته اند. (۸)

خلاصه کنشکای کوشانی یکی از مبلغین بودیزم در قرن دوم میلادی به حساب میرود، نقش کنشکا مانند آشوکا که در هند بود برای کشور های جنوب آسیا و شرق دور گسترده است، او برای تبلیغ و جهانی شدن بودیزم سعی بلیغ کرد و توانست این

دین را از جغرافیای هند و آریانا به سراسر جهان برساند و یکی از ادیان مطرح و مورد قبول بسیاری از کشورها و مردم بسازد.

نتیجه:

در اخیر این نوشته ما به این نتیجه میرسیم که کوشانیان نقش برجسته و غیر قابل انکار در گسترش دین بودیزم داشتند، کوشانیان بزرگ بخصوص خاندان کنشکا نه تنها بودا پرست بودند بل در تبلیغ آن نیز نقش روشن و آشکاری داشتند.

کوشانیان توانستند دین بودیزم را در جهان منحیث یک دین بزرگ معرفی کنند، تلاش بی دریغ آنها بخصوص کنشکای کوشانی در تبلیغ این دین آشکار است فرستادن مبلغین بزرگ به اطراف و اکناف کشور و دیگر نقاط این دین را مطرح ساخت

باید یادآور شد که نقش کوشانیان در گسترش این دین چنان است که نقش بولس حواری در دین مسیحیت و بزرگانی مانند خلفای راشدین، و سلطان محمود غزنوی و دیگران در گسترش دین مبین اسلام کنشکا و اشخاصیکه بعد از او به قدرت رسیدند توانستند با کار کرد های تبلیغی خود بودیزم را یک دین بزرگ که دارای پیروان زیادی است بسازند، بعد ها از چین که توسط مبلغین کنشکا به بودیزم آشنا شده بودند مبلغی به جاپان، کوریا، وینام، کمبوج و غیره رفتند و بودیزم را تبلیغ کردند که خود بیانگر نقش کوشانیان در گسترش این دین میباشد.

فهرست مأخذ:

- ۱- شیخ عطار، علی رضا، دین و سیاست مورد هند، انتشارات، وزارت خارجه، چاپ اول، سال ۱۳۸۱ خورشیدی
- ۲- نهرو، جواهر لعل، نگاهی به تاریخ جهان، ترجمه: محمود تقضلی، ج اول، انتشارات سپهر، چاپ دوازدهم، سال ۱۳۸۳ خورشیدی
- ۳- نهرو، جواهر لعل، نگاهی به تاریخ جهان، ترجمه: محمود تقضلی، ج اول، انتشارات سپهر، چاپ دوازدهم، سال ۱۳۸۳ خورشیدی
- ۴- کهزاد، احمد علی، تاریخ افغانستان جلد اول، دوم و سوم مکمل، انتشارات میوند، چاپ ۱۳۸۷ خورشیدی، کابل
- ۵- کهزاد، احمد علی، تاریخ افغانستان جلد اول، دوم و سوم مکمل، انتشارات میوند، چاپ ۱۳۸۷ خورشیدی، کابل
- ۶- روابط فرهنگی بین افغانستان و هند با استناد کشفیات باستانشناسی در دو کشور، ترجمه از محقق محمد اکبر امینی، تورنتو، کانادا
- ۷- عزیزی، نظر محمد، تاریخ امپراتوری کوشانیان، ج اول، انتشارات، وزارت اطلاعات و فرهنگ، قوس ۱۳۵۵ ش
- ۸- هنر دوره کوشانی، تألیف: جان.م. روزنفیلد، ترجمه: پوهنوال سروار همایون، انتشارات مرکز کوشانی، کابل، ثور ۱۳۵۸ مطبعه دولتی

عبدالقدیر تیموری رئیس باستانشناسی

اهمیت نتایج بدست آمده از حفریات ساحات باستانی مس عینک ولایت لوگر !

باستانشناسی تنها علمی است که با روش های گوناگون علمی و عملی، با کاوش در کانون های فرهنگی میتواند اوراق نا نوشته شده تاریخ فرهنگی کشور ما را به منزله ملت کهن بازسازی کند. برای یافتن شواهد و مدارک تحول فرهنگی، باستانشناسان ساحات باستانی را به شیوه های خاص و ارزشمند حفاری نموده و بعد از تحقیقات علمی، پژوهش خود را در روی نقشه ها، مقالات و کتاب ها بازسازی می کنند. مشخص نمودن هویت فرهنگی در کاوش های باستانی به پست کارمنداوم و شباروزی نیازمند است.

باستانشناسی رشته است که پیشرفتش نیازمند توانائی توجه دراز مدت ، توانائی در نگهداشت چندین مکان گوناگون توضیحی در ذهن و در عین حال کنجکاوی در منشه پدیده هاست. در مقیاس بزرگتر، تاریخ و باستانشناسی دفتر حافظه گروهی ملت ها و اقوام است، ملت ها دنیا برای هویت تاریخی خود همیشه در پی یافتن و بازسازی گذشته ای میباشدند که در آن پیروزی ها ، شکست ها و تجربه های گوناگون به آنها شکل داده شده است. چون بیشتر رفتار انسانها بازتاب مادی دارد ، مطالعه آثار مادی را نیاکان این مرزوبوم برجا گذشته اند مهمترین روش در بازسازی گذشته میباشد. بنا میراث فرهنگی ممثل، عظمت و قدامت تاریخی یک کشور محسوب میگردد. این میراث های باستانی که توسط کاوش

.....

های باستانشناسی کشف و آثار منحصر به فرد و بی بدیل بجامانده نمایندگی از هویت ملی و تاریخی این خطه باستان را مینماید. همه آثاریکه از سراسر کشور عزیز ما بدست می آید چه منقول و یا غیر منقول جز میراث فرهنگی محسوب گردیده، آثار باستانی بدست آمده ساحات باستانی مس عینک ولایت لوگر یکی از برجسته ترین شواهد تاریخی و فرهنگی کشور باستانی ما بوده و بر اهمیت و قدامت تاریخی این سر زمین صحه میگذارد.

این آثار با ارزش حاصل دست باستان شناسان افغان است. بناً میراث های فرهنگی ما نه تنها در کشور خود ما بلکه در ارثه بین المللی نیز از اهمیت قابل ملاحظه برخوردار است. پس حفظ این ارزش ها مکلفیت دولت و مردم ما خواهد بود. تا از طریق مراجع مسوول از آثار فرهنگی پاسداری و حراست و نگهداری نمایم .

در مود اخبار اجتماعی باستانشناسی در جامعه امروزه رسانه های نوشتاری، صوتی و تصویری رسالت اخلاقی و ملی خویش را باید ایفا نمایند و گرانبها ترین آثاریکه توسط دست باستانشناسان از محل های باستانی با کوشش های شباروزی بدست آمده را به اذهان عامه برسانند.

همین اکنون بیشتر از هزار قلم آثار منحصر به فرد بدست آمده از ساحات باستانی مس عینک ولایت لوگر که دارای ارزش مادی و معنوی میباشد، توسط تیم باستانشناسان افغان بعد از پاک کاری، ترمیم، تسجیل به موزیم ملی کشور تسلیم داده شد.

درحال حاضر یک نمایشگاه بسیار بزرگی از آثار بدست آمده ساحات باستانی عینک ولایت لوگر در موزیم ملی کشور ایجاد گردیده، همه روزه تعداد زیاد از هموطنان و علاقمندان خارجی از این آثار گرانبها دیدن مینمایند. بیشتر از صد ها قلم آثار منقول

در لابراتوار ترمیم آثار ساحه عینک تحت ترمیم و تسجیل قرار دارد. که بعداً به موزیم انتقال میگردد.

به تعداد ده ها قلم آثار غیر منقول با ارزش همانند مجسمه ها، ستوپه ها، نقوش دیواری و غیره که دارای ارزش تاریخی و فرهنگی است در ساحه باستانی عینک موجود است.

دور اول حفریات ساحات باستانی عینک ولایت لوگر بعد از قرار داد معدن مس با شرکت چینائی (MCC) در ماه ثور سال (۱۳۸۸) هجری مطابق به اپریل (۲۰۰۹) میلادی بعد از سروی همه جانبه علمی آغاز گردید.

تیم باستانشناسان تاکنون پروسه حفاری ساحات باستانی عینک ولایت لوگر به پیش میبرند. در مدت شش سال حفریات ساحات عینک ولایت لوگر و تحقیقات ساحوی که در ساحه انجام شده است چنین استنباط میگردد که لوگر از زمانه های قدیم مرکز فرهنگ های مختلف بوده و جز قلمرو حکومت کابل بوده است. این محل تاریخی و باستانی شاهان و امپراتوران مختلف را به خود پرورانیده است. این امپراتوران و شاهان بقایای از آثارنابی را از خود بجا مانده اند که میتوانیم از قلعه های تاریخی ساختمان ها دوره بودیزم و دوره اسلامی بخوبی یاد آوری نمود. این همه از اثر حفاری باستانشناسی بدست آمده و نمایندگی از فرهنگ مردمان گذشته آن محل را مینماید. ساختمانهای فرهنگی عبارت از معابد بودائی، شیوائی، زیارتگاهها، مقابر که تپه باستانی مس عینک نیز یکی از این فرهنگ دوره بودیزم در منطقه محسوب میگردد. که از تاثیرات هنر هلنستیک رومن و گندهارا در منطقه برخوردار بوده و یکی از شاخه های مهم راه کاروان رو ابریشم در جنوب کابل بطرف هندوستان میباشد.

.....

ساختمانها ، معابد، پیگره ها ساحه باستانی مس عینک نشاندهنده توانائی بالا و دسترسی مردمان آن زمان به معدن مس را نشان میدهد که در حفاری ساحات کوره های ذوب مس کشف گردیده و یگانه دلیل اقامت باشندگان دست رسی به معدن مس و موجودیت چشمه سار های آب شربین بوده است، زیرا از ساحات متذکره سکه های مختلف النوع و مختلف الشكل بدست آمده ، که مربوط به دوره کوشانی ها و شاهان محلی میباشد. این مسکوکات از نوع مسکوکات مسی ، نقره ئی و طلائی بوده که در دوره شاهان مختلفی به اشکال منظم و غیر منظم با تصاویر مختلفی ساخته شده است.

مطالعه ساحات باستانی مس عینک ما را قادر میسازد تا در مورد بودائیان کابل و اطراف آن بیشتر بدانیم. در مورد تاریخ گذاری ساحه مس عینک، پارچه های سیرامینک که در جریان حفاریات از ساحات مختلف جمع گردیده مربوط به قرن (۱-۹) میلادی میگردد.

مس عینک مربوط به یک واحد سیاسی بوده که در اول از کاپیسا و بعد از (۶۵۰) میلادی از کابل توسط دولت ترکی شاهی که یکی از بزرگترین دولت ها بود و ساحات وسیع را در شمال پاکستان تحت قلمرو خود داشت اداره می شد. منابع اسلامی در مورد ثروت آنها که از طریق معادن نقره و مس و راه های تجارتي بدست می آمد سخن گفته است. این ساحه در نزدیکی راه تجارتي جاده معروف ابریشم بود قرار دارد.

بودائی بودن کابل و اطراف آن در زمان کوشانیان مشهود است و با وجود مطالعات از این ساحه که تا حال جریان دارد شباهت های با ساحات دیگر باستانی میسراند. ستوپه مرکزی این ساحه با استوپه گلدره که مربوط قرن (۵) میلادی میگردد شباهت دارد.

.....

ستوپه نمبر (۵) با ستون پایه های سنگی آن شباهت با یکی از ستوپه های تپه نارنج داشته و مسکوکات خزینه تپه نارنج با سکه های این ساحه قابل مقایسه میباشد.

طرح بندی ، هر دو ساحه ساده بوده و دارای برج های مدور در هر کنج دیوار های استحکامی در اطراف معابد، دو بخش مجزاء یکی برای معبد و دیگر برای صحن ستوپه ها میباشد. اتاق مرکزی این ساحه باستون پایه های آن ، مشابه به اتاق مرکزی ساحه باستانی تپه کلان در کوه پهلوان شمال کابل است ولی دو برج میان خالی در جناح غربی تپه کافریا یک چیز غیر معمول برای یک معبد است.

یکی از ویژگی های ساحه باستانی مس عینک در رابطه به معابد بودائی فعالیت های اقتصادی ساحه مورد نظر از نگاه استفاده از معدن مس است و در این جای شک نیست که تزئینات عالی معابد بودائی این ساحه با ثروت مردمانی که در اطراف این ساحه زنده گی مینمودند و از معدن بدست می آوردند در ارتباط بوده و زندگی مردم عادی با زندگی مذهبی بر نحوی مرتبط بوده است.

در یکی از ساختمان ها پارچه های نسخ خطی یافت گردیده که ممکن رسم الخط براهمی و مربوط به قرن (۵) میلادی باشد. در جوار این یک لوح برجسته کاری سنگی دیپانکارا جاتاکا یافت شد که فوق العاده کمیاب بوده و در عقب آن نقاشی مشاهده میشود. که بودا را به پیروان آن تمثیل مینماید. تمثیل دیپانکارا جاتاکا قبلاً در ساحه باستانی شترک دیده شده که با این اثر مشابه است و شباهت تمثیل شعله های آتش از اطراف حاله نور در این برجسته کاری با یکی از برجسته کاری های شترک همسان است. موجودیت آثار مذکور ، سکه های کنشکا و یک لوح سنگی که ممکن خواب مادر

بودا (ملکه مایا) در این تمثیل شده است یک تاریخ گذاری قدیم تر (۲-۱ میلادی) این ساحه را نشان میدهد.

ساحه باستانی مس عینک ولایت لوگر محلیست که در از قرن (۹-۱) میلادی مورد استفاده قرار گرفته است. زیرا پارچه های بدست آمده ظروف سفالی و همچنان بقایائی ساختمانی ، ستوپه ها نشاندهنده ادعای ما میباشد. ستوپه های مکشوفه این ساحات بشکل پوشه بی (دیپیری) ساخته شده و بر علاوه از سنگ پرچالی در اعمار آنها از سنگ آهک نیز استفاده گردیده است.

جهت حفظ و مراقبت و حراست ساحات باستانی مس عینک ولایت لوگر به نکات چند پیشنهاد میگردد.

- ۱ - از مقامات صالحه دولت تقاضا بعمل آورده میشود که در زمینه حفظ و ترمیم آثار بدست آمده این ساحات باستانی توجه صورت گیرد.
- ۲ - از مقام محترم وزارت اطلاعات و فرهنگ و مقامات ذیصلاح خواهانیم تا در نگهداری آثار بدست آمده در یک جای مناسب نگهداری شود.
- ۳ - همچنان جهت روشن شدن هرچه بیشتر فرهنگ این ساحه کنفرانس ها و سیمینار های علمی دایر گردد.

ماتهورا ساحه تحت نفوذ کوشانی ها

حوزه هنری و تمدنی ماتهورا در کشور هندوستان، صوبه راجستان و ایالت اترپردیش موقعیت دارد. این ساحه باستانی تحت تاثیر کوشانی ها در سده های دوم و سوم میلادی بوده است. باید علاوه نمود، که حوزه هنری متهورا، همچون حوزه هنری گندهارا دارای وسعت کمیت و کیفیت است، که این مسئله ناشی از سیاست آزادی بخشیدن به عقاید مذهبی است، که سلسله کوشانی ها در عین حال به هنر و آزادی هنری و تفکر آزاد ارج می گذاشتند و هر آئین و مسلک و به ویژه بودیزم را مورد حمایت قرار می دادند. (۱) ماتهورا از جمله ساحات باستانی قدیم است، که بیشترین آثار از این ساحه بدست آمده است. در این باره دانشمندان نظریات گوناگون را ارائه میدارند: ستین کنو (Stin Kanow) کوشانشناس غربی می نگارد که در متهورا تالاری وجود داشته که پورتریت ها و تصاویر مجسمه های امرای سلسله کوشانی در آن جا به نمایش گذاشته شده است، گویا که شکل یک نوع گالری یا نمایشگاه را به خود داشته است. (۲)

شاهان کوشانی و به خصوص کنشکا امپراتور بزرگ این سلسله خود تشویق کننده گان هنر بودند، که این موضوع از روی مجسمه ها و نمایشگاه های هنری شان به خوبی هویدا است و این حکمرانان خود را به یک نوعی مکلف به ابداعات هنری و تشویق هنرمندان می دانستند. حتی برای پیشبرد این مرام هنرمندان خارجی را نیز دعوت به ابتکارات ویژه می نمودند که به این صورت بعضی از فرآورده های هنری این دوره نتیجه منطقی تحرک درونی شان نسبت به پذیرش بودیزم می باشد.

در هزاره سوم قبل از میلاد پیدایش اولین فرهنگ بزرگ هندی در قسمت علیای دریای سند به وجود آمد. در این برهه، هنر هندی با ورود آریایی‌ها پیشرفت‌های چشمگیری کرد. در معماری هندی کاملاً روش‌های دینی و مذهبی به ملاحظه می‌رسد. در سده ششم قبل از میلاد دو دین در هند وجود داشت و یکی از آنها بودا بود که تأثیرات زیادی در فرهنگ و هنر هند به وجود آورد. با روی آوردن به مذهب بودا، معماری هندی از زیر تسلط بیگانه بیرون برآمد که این مسئله از سرستونی‌های بزرگ که تنها اثر آن به جا مانده و در سارنات (سرنت) هند است، به خوبی نمایان است، که شکل ظاهری این سرستون متشکل از چهار شیر نیرومند است که پشت هم برای حفاظت درتالار ایستاده‌اند.

در گستره وسیع قلمرو کوشان هنر سبک یکنواختی نداشت. چندین مرکز محلی و مکاتب مشخص شناسایی شده‌اند: از بلخ (تخارستان واقع در حوضه جیحون (آمو دریا)، آراخوزیا و نگارهارا (نینهار، کابلستان کنونی و ایالت جلال آباد افغانستان) و متورا در هند. مکتب بلخ ریشه در سنت‌های یونانی - بلخی و مکتب متورا در سنت‌های هندی دارند، در حالی که دومین و سومین منطقه {یعنی مکاتب آراخوزیا و نگارهارا و قندهار} که از لحاظ جغرافیایی و از نقطه نظر تاریخ فرهنگ هر کدام منشاء مستقل خود را دارا بوده‌اند، وضعیت متعادل داشتند، یعنی نه فوق العاده یونانی بلخی بوده‌اند و نه کاملاً هندی. (۱)

هنر متورا هم قبل از هنر کوشانی است و هم مابعد از آن و این هنر مدت ۱۰۰۰ سال دوام داشته است. ولی کارگاه‌های هنری در زمان امپراتوران کوشانی بخصوص در زمان کانیشکا، هویشکا و واسودوا (قرن دوم و سوم میلادی) هم فعالتر بودند و هم

تولیدات بیشتری داشتند . این دوره را باید دوران طلایی هنر ماتهورا دانست . کهن ترین نمونه هنر کوشانی در ماتورا که تاریخ آن معین است مجسمه یکی از پیروان مخلص بودا است که فعلاً در موزه سارنات هندوستان نگهداری میشود که در سومین سال حکومت کانیشکا ساخته شده است . مجسمه های متورا از سنگهای قرمز که از منطقه سیکری، نزدیک شهر سارنات استخراج می شدند تراشیده شده اند . حجاران در روش تراشیدن سنگی که به آسانی ورقه ورقه می شود و یا لکه لکه دار می گردد مهارت و استادی پیدا کرده بودند . بعضی از محققان عقیده دارند که در اصل تمام سطح حجاری شده را بوسیله پوششی از چندین رنگ می پوشانیدند و یا زراندود می کردند. (۱)

از کهن ترین این ستوپه ها میتوان به بهاروت اشاره کرد ، که حجاری آن بسیار ابتدایی است در حالی که در استوپه (امرواتی) این تزئینات به حد اعلائی خود رسیده و از برجسته ترین بناهای یاد بود هند می باشد . مصالح بکار رفته در معابد ستوپه سنگ و آجر است و با درهای چوبی منقوش تزئین شده اند ، همچنین بر روی هر بنا گنبدهایی به شکل نیمکره قرار دارد.

هندوها معابدی در دل کوه می کنند که به راحتی و امنیت انجام مراسم مذهبی خود را در آن اجرا می نمودند. غار های آجانتا و الفنتا بناهای تالار مانند هستند که در دل کوه ساخته شده اند و در قسمت انتهایی آنها جایگاه هایی برای عبادت و پرستش ساخته شده است . غار آجانتا در برگرنده بزرگترین و زیباترین نقشهای بودایی بوده و یک نمونه کم نظیر از هنر ترکیبی است که نیمی معماری و نیمی پیکره تراشی می باشد .

بعضی از بناها و معابد برهمنی مانند معبد ویشتر معبد شیوا و . . . برخلاف معابد بودایی فاقد تالار و فضای وسیع هستند .

.....
 مهمترین قسمت این معابد جایگاهی است که تنها در آن قرار گرفته و در اطراف بنا، گذرگاهی برای طواف کردن روحانیون و زائران وجود داشت و مردم عادی فقط در فضای خارج از معبد می توانستند اعمال مذهبی را انجام دهند . این معابد صرفاً محلی برای اقامت رب النوع بوده ، نه مکانی برای ستایش و نیایش و حاوی اتاقی مقدس برای حفظ و نگهداری رب النوع اند.(۱)

پیکره های سنگی نیز در دره سند همواره به اندازه کوچک ساخته می شده است .بهترین نمونه آن نوع هنر پیکره کوچک مردی است با ریش و جامه ای منقوش به گل سه پر و دیگر دو پیکره نیم تنه مردانه با حدقه های خالی مانده از مهره مردمک ،مشاهده می شود که پیکره سازی و نقش برجسته کاری بیشتر از نقاشی مورد توجه ساکنان دره سند داشتند، ولی چنانکه مشهود است در دوره شگوفایی هنر و تمدن هند آن سنت هنری نیز رو به تکامل گذارد .

در ۱۵۰۰ قبل از میلاد با یورش های پی در پی اقوام آریایی از سمت شمال غربی هندوستان تمدن های دره سند منقرض و شهرهای مسکونی به نابودی کشیده شد ، و مدت هزار سال بعد هیچ اثری از هنر مردم آن خطه برجای نماند ؛ البته از آن دوره تعدادی کوزه و ظروف سفالین به دست آمده که جنبه کاربردی صرف دارند و نیز برخی پیکره های کوچک اندام از گل صورتگری که تقلید های از هنر گذشته دره سند است و ارزش واقعی ندارند؛ در تعیین سال و سنه تولید شان نیز حتی به تقریب میسر نیست .(۲)

در زمان فرمانروایی آشوکا ۲۶۹ - ۲۳۲ ق.م پادشاه توانا و هنر پرور و نخستین دوره طلایی پادشاهی هند ضبط تاریخ گردیده است . آشوکا کشوری پهناور را شامل قسمت اعظم خاک هند به

وجود آورد و در هر شهر پرستشگاهی بودایی برپا ساخت ، که گاهی به شکل گنبد و گاهی به شکل برج ساخته می شد نقش بر روی سنگ که به سه دسته تقسیم بندی کرده می توانیم :

الف : - نخستین یا کهنترین نقوش گیاهی و جانوران است که در میان شان تصویر گل نیلوفر آبی و زیاد تکرار می گردیده است.

ب : - تندیس های آدمی به اندازه بزرگ (۴)

ج : - صحنه های گزارشی از زندگی بودا ، زیرا ذات او را فراتر از آن می دانستند.

دوره کوشانی از نقطه نظر ابداعات هنری و به ویژه هنر معماری و مجسمه سازی دارای ارزش شایانی است و در این عصر دو جریان عمده فرهنگی و هنری از دوجانب شرق و غرب برهسته محلی هنر کوشانی تأثیر وارد نمود ، و مکاتب هنری گندهار یا گریکوبودیک و شیوه هنری متهورا را ایجاد نمود.

به نظر می رسد که گسترش امپراتوری کوشان در شمالشرق هند از دست آوردهای کانشکا بوده است که کتیبه هایش در متورا ، کائو سامبی و سارنات بدست آمده اند . سکه های مسی کانشکا و هویشکای کوشانی تا نقاط دور دستی در شرق هند مانند پانتا و گایا گسترده شده بود . راجاتارنگینی و هو-هن - شو اشاره دارند بر اینکه کانشکا کشمیر و بخشهایی از مناطق مرکزی و جنوب غربی هند را در تصرف داشته است . اشاره سریدههار مابیتاکانی داناسوترا به شکست پادشاه پالی پوترا در زمانی که کانشکا تقاضای مبلغ گزافی غرامت کرده بود و سر انجام به عوض غرامت آسواقوسا کجکول صدقه بودا و یک خروس مهربان دریافت می کند و فعالیت کوشان را در شمال شرق هند تأیید می کند . پس از هویشکا ، کوشانها بعضی از سرزمین های دور

.....

دست خود در شرق هند را از دست دادند ولی ماتهورا برای مدت ها همچنان در دست شاه کوشان باقی ماند . تعداد بسیار زیاد کتیبه هایی که در آنجا بدست آمده اند دارای تاریخی تا سال ۵۷ از عصر دوم کوشان و کوشان های متأخر می باشند . گفته شده است که متورا پایتخت دوم کوشان ها برای مناطق شرقی بوده است . تعیین والی برای ماتورا و همچنین سارنات اشاره ای است بر مصمم بودن تسلط بر منطقه . دوران حکومت هویشکا دوران امنیت سیاسی و رونق اقتصادی برود . رواج سکه های طلایی با در صد بسیار بالای خلوص حکایت از ثبات اقتصادی که در ارتباط نزدیک با ثبات سیاسی است می کند .

حکومت طولانی بیش از سی سال واسودوا نیز توام با ثبات سیاسی کشور بوده است . پس از واسودوا کوشان ها سرزمین های بیشتری را به نفع سلسله ها و جمهوری های جدید از دست دادند . (۱)

در هر دوی این مکاتب ایجاد مجسمه های بودا ، بودیستوا و راهبان بودایی و تجسماتی از برهما ، اندرا ، پاناکا ، دهاریشین به نظر خورده و در آن آوانیکه مکتب هنری گندهارا تنها به تجسمات بودیزم متکی بوده ، هنر متهوار در خدمت برهمن و جن قرار داشته است .

شاهان کوشانی و به خصوص کنشکا امپراتور بزرگ این سلسله خود تشویق کننده گان هنر بودند ، که این موضوع از روی مجسمه ها و نمایشگاه های هنری شان به خوبی هویدا است و این حکمرانان خود را به یک نوعی مکلف به ابداعات هنری و تشویق هنرمندان می دانستند . حتی برای پیشبرد این مرام هنرمندان خارجی را نیز دعوت به ابتکارات ویژه می نمودند که به این

.....
 صورت بعضی از فرآورده های هنری این دوره نتیجه منطقی
 تحرک درونی شان نسبت به پذیرش بودیزم می باشد .

ساخته های دست هنرمندان متهورا در دوران کوشانی ها بر هند
 بسیار فراوان و متنوع می باشد ، زیرا هنر مندان متهورا آثاری
 را به وجود می آورند که مطابق میل و نیاز بسیاری مذاهب بوده
 است . آن ها مجسمه های از بودا ، بودیستوا ، ارباب الانواع
 برهمنی مانند ویشنو ، شیوا و سوریا ، ایزدان جن چون
 ترنانکاراس کوبیرا ، یکشی و ناگار و غیره را تراشیدند و تمام
 عنعنات هنری گذشته را در آثار خویش پیاده می کردند . برای
 نخستین بار در این مکتب از سنگ سرخ مجسمه پیدا شده و مانند
 راهبی که موی سرش تراشیده شد و در قبای (Sanghati) ملبس
 باشد ، نمایانگر نوعی عنعنه هنری پدیدار گشته است .

باید در اینجا دور از تذکر نگذاشت که دست اندرکاران هنر
 متهورا ساختن بودا و بودیستوا را به سرنت و سراوستی و دیگر
 نقاط ترویج داشت .

فوشه در زمینه ارتباط هنر گندهارا و متهورا می گوید که این
 شیوه اخیر دور از حالت قبلی نفوذ یونان ، روح کلاسیک خود را
 به صورت غیر مستقیم از طریق گندهارا دریافته و در قبال آن
 وئسنت سمت تذکر می دهد که مجسمه سازان متهورا وجه
 مشترک بسیار کمی با هنر مندان گندهاری داشتند. در حالیکه
 کومارا سوامی دانشمند هندی مجسمه های حوزه متهورا را تحت
 تأثیر هنر هلنی می داند .

گروس نظر کنگهم را رد نموده و می افزاید که متهورا شیوه
 هنری را به وجود آورد که بر عنعنات محلی استوار بوده و صدور
 هنرمندان از متهورا صرف در صورتی ممکن بود، که مرکز

هنری با عنعنات آن جا وجود داشته بوده باشد . باید افزود که هنر ماتهورا در عصر کوشانی ها ادا مستقیم هنر هند قدیم یعنی هنر بهر هوت و سانچی بوده است .

علاوتاً نمود های هنری چون مجسمه سلنوس (موزیم کلکته هند) ، مجسمه ملکه از سنگ شیبست ابی ، مجسمه کنشکا و هوویشکا وجود دارند که نزدیکی و ارتباط هنر متهورا را با هنر گندهارا و آثار سرخ کوتل نشان می دهند .

بنجامین راولند در ضمیمه اثر خود تحت عنوان (هنر و معماری هند) می افزاید که : « نفوذ خارجی در عقب صنایع دستی و نصب پورتریت در متهوار وابسته به درک کوشانی ها از کار رومن هاست ، که ارتباطی با الوهیت قیصر به هم می رساند . »

مجسمه سازان و هنرمندان متهورا از نگاه ایجاد و کار آبی در بخش تمثیل و تجسمات بودا کسب اعتبار نموده اند ، طوریکه اگر این مجسمه ها قدیمی باشند ، یا بعدی ، یقیناً معاصر اولین ساخته های تجسماتی گندهارا اند ، و در زمینه الیته سواتی زیاد هم مطرح است ، که مورد بحث و استیضاح دانشمندان قرار گرفته است .

هنرمندان هنر متهورا تمایزی بین بودا و بودیستوا را چنانچه از جانب همردیفان شان در گندهارا صورت می پذیرفت مدنظر نمی گرفتند . قدیم ترین مجسمه بودا که در متهورا تراش شده تصور می شود یک مجسمه افتاده به اندازه بیشتر از حالت طبیعی در سرنت است که حاوی کتیبه بوده و در سال سوم کنشکا تاریخ زده شده است . مجسمه های بودا و بودیستوا بیشتر شبیه به مجسمه های یکتای متهورا قبل از کوشانی ها اند که جهت وقار و دلیری و خصوصیت این مجسمه ها از روی کدام نوع مجسمه های

شناخته شده گندهارا اتخاذ نگردیده بود، بلکه این یک ابداع هنری محلی بوده که به عنعنات محلی ارتباط دارد و هنرمندان متهورا از موادی که در گندهارا تهیه می شد، استفاده نمی کردند.

دانشمند معروف و کوشانشناس پروفیسور لوهورین. دی. لیو مراحل مختلف انکشاف هنر بودایی را در متهورا بر اساس انکشاف سبک شناسی مجسمه های بودا، بودیستوا با ملاحظه لباس، شکل متناسب، پارچه های زینتی، پاهای تراشیده و صاف تا ناتراشیده، آرایش موها با تخنیک و خطوط نیمه دایروی و حلقه های پوست حلزون مانند ارائه می دارد. طبق نظر وی مجسمه سازان متهورا در مجموع را نسبت به هنرمندان معاصر شان در گندهارا شان بیشتر سنت گرا بودند.

جان. م. روزنفلد کوشانشناس معروف می گوید که در متهورا در حدود یک صد و پنجاه کتیبه و یک معبد خانواده گی، نمایانگر سلطه هنری و نفوذ اجتماعی کوشانیان در این منطقه می باشد. باید گفت که خاک متهورا با تولید هزاران اثر هنری یکی از منابع بسیار غنی پدیده های کهن هنری تمام هندوستان به حساب می آید و در زمان کوشانی ها با وجود اینکه یکی از مراکز عمده نفوذ و هنر شان بوده، کرکتر هندی خود را حفظ نموده است. متأسفانه از ابنیه دوره کوشانی در متهورا هیچ اثری باقی نمانده و پاره ها و برج های شهر قدیمی آن به کلی چهره عوض کرده و بهترین شاهد عناصر فرهنگی و تاریخی دوره کوشانی در آن جا عبارت از کتیبه های تاریخدار و تجسمات شاهانه، واقفین و تحفه دهنده گان است که از نقاط گوکرنیشواره و ترکی تیلا در مات دستیاب گردیده است.

در زمره مجسمه های بازیافت شده از متهورا یکی مربوط به کنشکا است ، که در قسمت پائین عبا و عبا و قبای ان مضمون نوشته ای به این گونه پیدان است :

(مهاراجا ، راجا ، تیراجا ، دیوه * چوتره کنیشکو) (یعنی پادشاه شاهنشاه ، فرزند ایزد کنشکا) این کتیبه دارای تاریخ نیست ولی بر مبنای حدسیات گفته می شود که در دهه اول سلطنت این شاه بزرگ ساخته امده باشد.

پورتریت یا مجسمه ویما کدفیزس دومین شاه کوشانی نیز از جمله آثار مهم هنری متهورا است و در دنبال آن مجسمه های بنام کشته ، یکی از درباریان سلطنتی کوشانی و هویشکا یکی از شاهان کوشانی و تعدادی دیگر از پورتریت ها و مجسمه ها در متهورا بدست آمده که هم نمودار صنعت و هنر مجسمه سازی در این منطقه می باشد .

کننگم دانشمند انگلیسی بر این باور است که هنر متهورا بیشتر متأثر از هنر های شمالی بوده و این هنرمندان باختری بوده اند که در بارور ساختن این هنر همت گذاشته اند ، ولی پروفیسور پوری دانشمند هندی بر این نظر صحه نمی گذارد و می گوید که هنر متهورا بیشتر رنگ هندی دارد و از گنجینه های هنر بهر هوت و سانچی که هنرهای هندی اند ، رنگ پذیرفته است .

ستین کنو (Stin Kanow) کوشانشناس غربی می نگارد که در متهورا تالاری وجود داشته و تصاویر مجسمه های امرای سلسله کوشانی در آن جا به نمایش گذاشته که نمایشگاه که بعضی بنام دیواکولا یاد می کنند.

در دیگر نقاطی که آئین بودایی رشد کرده ، مجسمه های ساخت متهورا بازار خوبی داشته است . طوریکه این مجسمه ها و

سیله شایان تقلید برای هنرمندان سرنت و گایا گردیده و در سرنت آن ها را از سنگ های بنام چنار ساخته می آمده اند . همچنان مجسمه های حوزه متهورا از بگرام نیز بدست آمده که نمایانگر نوعی ارتباط دو حوزه هنری گندهارا و متهورا می باشند که وجود مجسمه های سلینوس و مجسمه ملکه از سنگ شپست آنرا میتوان به عنوان مثال ذکر کرد .

برعلاوه ، مجسمه ها یک تعداد ستون پایه ها نیز وجود دارد ، که نمودار از هنر کوشانی در متهورا می کند، که در بسیاری از آن ها تزئینات و بخش هم قسمت های از ستوپه به نظر می خورند ، که مربوط به معبد ساخته شده توسط هوویشکا می باشد .

چنانچه ، در روی بسیاری از این ستون پایه ها تجسمات بودا و بودیستوها دیده می شود و نیز صحنه های از آرایش زنان و مردان در آن ها تجسم یافته و در پس منظر آن از گل های لوتوس و جاتاکا تبلور یافته است .

باید علاوه نمود که حوزه هنری متهورا طوریکه گفته آمدیم، همچون حوزه هنری گندهارا دارای وسعت کمیت و کیفیت است ، که این مسئله ناشی از سیاست آزادی بخشیدن به عقاید مذهبی است ، که سلسله کوشانی ها در عین حال به هنر و آزادی هنری و تفکر آزاد ارج می گذاشتند و هر آئین و مسلک و به ویژه بودیزم را مورد حمایت و احترام قرار می دادند . (۱)

متهورا یکی از جمله ساحات بودایی هند قدیم است که از قرن دوم قبل از میلاد الی قرن دوازده میلادی را در بر می گیرد . این هنر در جریان پادشاهی کنشکا کبیر و دوره گوپتاها (قرن اول الی ششم میلادی) به نقطه اوج خود می رسد . تصاویر این دوره به شکل رده رده و سرخ در آثار سنگی به شکل مربع و عریض

از قمست مرکز شمال هندوستان بدست آمده است . که این مطلب را صادر نمودن مجسمه های مهم ماتهورا مشهود است . مکتب ماتهورا هم عصر با مکتب هنر کوشانی در شمال غرب هند (گندهارا) می باشد . که نشان دهنده تاثیر هنر قوی گریکو-رومن می باشد . در قرن اول میلادی هنر ماتهورا نماینده گی عصر بودیزم را می نماید . تصاویر ماتهورا مرتبط می باشد به دوره اول یکسا (Yaksa) (رب النوع طبیعی مرد) و به خصوص بودا های ایستاده را نشان میدهد که مربوط اوایل کوشانی ها می باشد . که این بودا های ایستاده نماینده گی از تاثیرات بزرگ و قوی دوره بودیزم را می نماید . که معمولاً در سینه های کوه به شکل فارمولی با پایه های آن کندن کاری میشد . یکی از جمله خصوصیات دیگر این هنر تراشیدن سراسر است ، (قسمت فوقانی سر برآمده گی می داشته باشد) . خصوصیت دیگر این هنر رده های حلزونی شکل و به مجسمه ها در حالت لبخند می باشند . بازو های راست این مجسمه ها به شکل برجسته بوده و معمولاً ایامودرا را تمثیل می کنند . بازوی چپ آن دست به کمر زده و بالای ران گذاشته است . تزئینات بدن آن قالبگیری گردیده که از طرف بازوی راست به طرف چپ می باشد که نماینده گی از مجسمه های بودایی جهان را می نماید . (۱)

برعلاوه از ساختمان های مجسمه های بودا و بودیستوا ساختمان های معابد دوره هنری ماتهورا بسیار دلچسپ بوده که این ساختمان ها در تاریخ باستان شناسی هند قدیم بسیار با ارزش بوده و نماینگر هنر ماتهورا در منطقه می باشد . که میتوانیم از معبد کریشنا نام گرفت که اکنون به موزیم ماتهورا مبدل گشته است . این محل تاریخی و باستانی در قرن ششم قبل از میلاد پایتخت سورسینا مهاجاناپادا (Surasena mahajanapada) بود بعد از آن توسط موریایی ها از قرن چهارم تا دوم قبل از

.....

میلاذ پایتخت ماتهورا بوده است . در قرن دوم قبل از میلاذ مربوط سونگاها شد . بعد از آن تحت تصرف شاهان هندو گریک بین سالهای ۱۸۰-۱۰۰ قبل از میلاذ قرار گرفت . و بعد از آن در جریان قرن اول قبل از میلاذ مربوط شاهان هندو – ستینس (Indo – Scythians) که این مطالب را سروی های باستان شناسی نشان داده است .

بعد از آن ساحه هنری و فرهنگی ماتهور تحت تأثیر شاهان کوشانی به ویژه کچولو کدفیژس ، کنشکا ، هویشکا و واسودیوا قرار گرفت که بعد از پورا شاپورا (پشاور امروز) دومین پایتخت زمستانی آنها محسوب می گردید . از ساحه متذکره مسکوکات کنشکا ، کانسول های ساختمان های دوره سوم بودایی که اول و دوم آن توسط آجاتا شورا و آشوکا بزرگ بوده و دیگر مجسمه کنشکا در موزیم ماتهورا موجود بوده است . بعد از آن این شهر و به خصوص معبد کریشنا توسط سلطان محمود غزنوی در سال ۱۰۱۸ میلادی تخریب گردید و در سال ۱۴۸۹ – ۱۵۱۷ میلادی توسط سلطان سکندر لودی تخریب شد . همچنان معبد دیوتیمپل (Kishifdevetample) توسط امپراتور مغل اورنگزیب تخریب گردید و به عوض آن یک مسجد جامع اعمار نمود .

هنر ماتهورا که در زمان کنشکای بزرگ ، مرکز بزرگ مذهبی و هنری شناخته می شد به راه مهم تجارتي (راه ابریشم) وقوع داشت ، که شهر های حوزه کاپیسا و گندهارا (تاکسیلا ، پوراشاپورا و غیره) را از یک طرف با شهر های وادی گنگا (پتالی پوترا ، وسیالی ، سرواستی) و از جانب دیگر با ساحل غربی هند و بندرگاه مهم آن بهاروکچه واقع به دو صد کیلومتری شمال بمبئی وصل میگردید . این بندرگاه نقش مهمی در انتشارات

.....

مؤثرات هندی در ماورای بخارا بازی کرده باشد . به این ترتیب دیده میشود که در ماتهورا ، محل تلاقی تاثیرات متعدد که بر علاوه جزء امپراتوری کوشانی محسوب می گردید و بر پیچیدگی های کلتوری آن قبلاً اشاره نمودیم ، مکتب هنری ای بوجود آمد و آثار نگارستان های آن به تمام حصص هند از قبیل سرننت ، پتلی پوترا ، سرواستی ، سانچی و حتی وادی سوات صادر میگردد . (۱)

بناءً مکتب هنری ماتهورا نیز تعقیب کننده همین روش بوده ، یعنی بازمانده های مانند گل لوتوس ، مناظر و صحنه های آرایشی همه در مجسمه های مکتب ماتهورا نیز به ملاحظه رسیده است . تصویر خانمی که بعد از حمام موهای خود را به عقب شانه میزند و قطرات آب از موهای وی به پائین می ریزد ، بعضی ها اشتبهاً آنرا مروارید تصور نموده اند ، خانم مذکور گردنبند مروارید را بصورت ماهرانه به گردن خویش می بندد . دو خدمتگار در زیر رواق دروازه به همراه وی ایستاده اند ، این منظره دلپسند بنابر مفکوره های هند قدیم یک نمایش عاشقانه می باشد . این هنر تصویر سازی و صحنه سازی توسط اکثر دانشمندان منتقدین هنری ستایش و تمجید شده است .

مکتب هنری ماتهورا تحت نظارت مستقیم کوشانی ها از هنر بیسباناکرو بهاروت که از جمله هنرهای قدیم هند به شمار می آیند انکشاف نمود . اما هنر جدید تصویر سازی بود ، بودیستوا ، جین تاپیر ، تنکاراس از جمله عناصر عمده و مهم هنر مذکور به شمار می آمدند . همچنان هنری مذکور تا اندازه ای از مکتب هنری معاصر خویش یعنی گندهارا نیز متأثر بود. مثال ها یا نمونه های هنر مذکور از ماتهورا ، سرننت ، ساهیت و ماهیت کوسم (کوشامبی) بدست آمده است ، یعنی پارچه هنری مربوط به

.....
 مکتب هنری متهورا از بگرام که مربوط ناحیه گندهارا میگردید
 نیز کشف گردیده است. (۲)

مجسمه ایستاده بزرگ بودیستوا موزیم سرنت که توسط راهب
 (بالا) در سال سوم سلطنت کنیشکاء اهداء گردیده بود، یکی از
 بهترین و زیباترین مجسمه های این دسته می باشد. ارتفاع مجسمه
 مذکور پانزده فوت و عرض شانہ آن به سه فوت می رسد. مجسمه
 مذکور نمایندگی از سکيامونی مینماید و به حالت ایستاده می باشد
 ، شانہ راست آن از بین رفته است و با دست چپ قسمتی از لباس
 را در حصه ران محکم گرفته و شانہ راست آن برهنه می باشد.
 در بین پاهای مجسمه بودیستوا مذکور شکل شیری بصورت
 برجسته کارشده و به طرف چپ پای آن تصاویری از برگ ها ،
 پرندہ گان ، گل ها و میوه دیده می شوند .

مجسمه بزرگ بودیستوا به عین نوع از ساهیت و ماهیت نیز
 کشف گردیده است ، مجسمه بودا نیز عین مشخصه را دارا می
 باشد . دست چپ آن بالای ران آن واقع گردیده است که سمت
 بالایی لباس را محکم گرفته ، شانہ راست آن برهنه می باشد اما
 در بین پاهای آن به جای شیر پنج نچه گل لوتوس که با یک دیگر
 بسته شده اند معه گل شگوفه دار در قسمت بالایی و عین گل
 شگوفه دار لوتوس به طرف چپ مذکور دیده می شوند . (۱)

مکتب ماتهورا مانند مکتب گندهارا که در ماتهورا وارد
 گردیده بود و از آن تقلید و پیروی می شد، یک نوع هنر محلی نیز
 در آن ایجاد شد که ارتباط و قرابت با تمثال یا کشا و ناگارا جای
 دوره ماضیه به هم می رسانید . از این رو بودای طرز ماتهورا
 بصورت کلی از بودای سبک هلنستیک که در قسمت شمال غرب
 هند مروج بود متفاوت می باشد . اما دارای عین همان علامات
 قدسیست یعنی لکشنا است. (۲)

راجع به ظهور تمثال بودا در مکتب هنری متورا که به کدام سنه معمول گردیده است به احتمال قریب میتوان گفت: قدیم ترین تمثال بودا در سال های اول سلطنت کنیشکا به میان آمده باشد. بنا بر آن در صورتیکه کرونولوجی جدید مرتبه گریشمن (Grishman) درباره جلوس کنیشکا معتبر شناخته شود، ظهور تمثال بودا مصادف به سال های ۱۴۳ یا ۱۵۲ میلادی مینماید. چه کنشیکا اولین کسی است که در مسکوکات خود تمثال بودا را ضرب زد و به این ذریعه خواست رسمیت بیشتری به این ابداع ایکنوگرافی قدیم بود که در آن حضور بودا توسط علائم خاصه نشان داده می شد. پس متورا در بین این دو نوع ایکنوگرافی بودایی حد فاصل را تشکیل میداد. (۲)

ساحه انتشار آثار هنری مکتب ماتورا وسیع می باشد. چنانچه در سیلون، هند، چین و حتی چین (لونگ من، تین لونگ شان، یون کانگ)، کشمیر، کاشغر جنوبی (گلگت، دندان، ویلیک، آق ترک) آنرا یافته میتوانیم که از راه های تجارتی و خط سیر انتشار بودیز استفاده نموده است.

ماتهورا که در زمان کوشانی ها مرکز بزرگ مذهبی و هنری شناخته می شد بر راه مهم تجارتی وقوع داشت که در مسیر آن شهرهای حوزه کاپیساء و گندهارا (تاکسیلا، پوروشاپورا و غیره) را از یک طرف، با شهرهای وادی گنگا (پتلی پوترا، سرواستی) و از جانب دیگر با ساحل غربی هند و بندرگاه مهم آن بهارو کچه واقع در دو صد کیلومتری شمال بمبی وصل می کرد. این بندرگاه باید نقش مهمی در انتشارات مؤثرات هندی در ماورای ابحار بازی کرده باشد. به این ترتیب دیده میشود که در متورا، محل تلاقی تأثیرات متعدد که بر علاوه جز امپراطوری

کوشانی محسوب می گردید ، چنانکه بر پیچیدگی کلتوری آن قبلاً اشاره نمودیم ، مکتب هنری به وجود آمد و آثار نگارستان های آن به تمام حصص هند از قبیل سرنت ، پتلی پوترا ، سرواستی ، سانچی وادی سوات صادر می گردید. (۲)

ماتورا به حیث پایتخت اساسی حکومت کوشانی در هندوستان ، با موقعیت خود در منطقه دو آب علیا مانند آگره و دهلی در دوره امپراتوری کوشانی ، منطقه یی بود که از یک طرف نظارت و یا هجوم بر هندوستان گنگایی و جزیره نما را ممکن می گردانید و از طرف دیگر طریق تماس همراه ، پنجاب و تقرب گاه های کوهستانی را محفوظ میداشت . ماتهورا از قدیم الایام و در طی مدت طولانی یک شهر مهم بارزگانی و پایتخت دولت عنعنایی « سوراسینا » بوده ، همیشه مرکز ارجمند ادیان بودایی جینی و برهمنی (ویشنویی و شیوایی به شمار میرفته است .

خاک ماتورا با تولید هزاران نقش مذهبی یکی از منابع بسیار غنی آثار عتیقه تمام هندوستان محسوب می شود . امروز پس از سفر به سوی جنوب شرق از اراضی معتدل تر و خشک تر شمالی ، همین که به ماتورا رسیدی ، به خاک سواحل جمنا و در کنار کشف های مقدس و یا در معابد بوزینه داران است که تو میتوانی هوای هندوستان حقیقی را استنشاق بکنی . (۱)

ماتهورا ، علی الرغم شهرهای کهن سال گندهارا ، و با وجود اینکه یک مرکز بزرگ سیاسی شاهنشاهی کوشانی بوده و با وجود اینکه شواهد فراوان جهان در هنرهای آن موج میزند همواره هویت مسلط فرهنگی هندی خود را حفظ نموده است . هیچ گونه نمادی از دوره کوشانی آباد نمانده و باروهای شهر قدیم را خط آهن و راه ها و عمارات جدید به دست فنا سپرده و یا از تأثیر باد و باران ساییده و فرسوده شده و از بین رفته است .

.....

بهترین مثال وضع سیاسی دوره کوشانی در ماتهورا ، همراه با وفرت عددی کتیبه های تاریخدار عبارت است از مجموعه شبیه های سلطانی واقفین و تحفه دهنده گان که آنجا بدست آمده است. پورتريت ها بصورت عمده از دو محل حفريات كشف شده ، یکی از تپه یی به نام «گوکرنیشواره و دیگر از تکریتلا» در مات و فقط این محل اخیر الذکر است ، که بهتر و سیستماتیک تر حفاری شده است . (۱)

مکتب هنری حوزه تمدنی ماتهورای هند که در عصر کوشانی های بزرگ از یک سبک ویژه یی برخوردار بود ، گاه گاهی در مقطع زمانی متأثر هنر گندهارا گردیده و بعضی اوقات نیز هنر گندهارا زیر تاثیر هنر ماتهورا رفته است ، که این نقطه اختلاف دانشمندان علم باستان شناسی گردیده است .

ادامه دارد.....

منابع و مأخذ :

- ۱- تاریخ تمدن های آسیای مرکزی ، «یونسکو» بخش دوم از جلد دوم ، ترجمه صادق ملک شه میرزادی ، تهران - ۱۳۷۶ خورشیدی ، هنر کوشان ، ص ۱۳۳ .
- ۲- تاریخ تمدن های آسیای مرکزی ، «یونسکو» بخش دوم از جلد دوم ، ترجمه صادق ملک شه میرزادی ، تهران - ۱۳۷۶ خورشیدی ، هنر کوشان ، صفحات ۱۶۶-۱۶۷ .
- ۳- تاریخ معماری قبل از اسلام و تاریخ معماری کشورهای اسلامی ، تهیه و تنظیم از مهندس کورش محمودی ، ناشر، شهرآب- آینده سازان ، تهران : ۱۳۸۴ خورشیدی ، صفحات ۲۲-۲۳ .
- ۴- پرویز، مرزبان . خلاصه تاریخ هنر ، خورشیدی، تهران ، سال ۱۳۸۵ ، صفحه ۴۳-۴۴ .
- ۵- تاریخ تمدن های آسیای مرکزی ، «یونسکو» بخش دوم از جلد دوم ، ترجمه صادق ملک شه میرزادی ، تهران - ۱۳۷۶ خورشیدی ، هنر کوشان ، صفحات ۱۷ - ۱۸ .

* - کلمه دیوه کولا در هندوستان صرفاً به معنای گالری سلطنتی پورتریت های دوران کوشانی استعمال نمیشده .

- دیوه کولا گالری نبوده، بلکه نام یک شاه بزرگ از دوران کوشانی ها بوده است . نظر استاد رهنما (زمري کمال).

۶- عبدالغنی نیک سیر، ایزدان زردشتی ، یونانی و برهمنی و انعکاس آن ها در هنر مجسمه سازی، مسکوکات و معماری دوره کوشانی ، اکادمی علوم افغانستان ، رساله چاپ نشده ، کابل ، سال ۱۳۶۶ خورشیدی .

Indian sculptures,(in south acian arts : visual ۷ - arts of India and c rilanka (Ceylon), south Asian art : indian 2nd sculpture 1-2 b.c. 2012 .

۸ - اوپوایی . مترجم دوكتور عبدالرحيم ضيایی ، روش های مکاتب هنری گندهارا، ماتهورا و امراواتی ، مجله آریانا ، شماره هشتم ، مطبوعه دولتی ، کابل ، سال ۱۳۴۰ خورشیدی ص ۳۴ .

۹ - مجله تحقیقات کوشانی ، شماره چهارم ، دوره سوم ، اکادمی علوم ، کابل ، سال ۱۳۸۳ خورشیدی ، ص ۶۵ .

-
- ۱۰- مجله تحقیقات کوشانی ، شماره سوم ، سال پنجم ، اکادمی علوم افغانستان ، سال ۱۳۷۱ خورشیدی ، ص ۳۶ .
- ۱۱- مجله آریانا ، شماره هشتم ، اکادمی علوم ، مطبعه دولتی ، کابل ، سال ۱۳۴۰ خورشیدی ، ص ۲۳ .
- ۱۲- همان مجله ، همان صفحه .
- ۱۳- مجله آریانا ، شماره هشتم ، مکتب متورا ، اوپوایی ، مترجم: دوکتور عبدالرحیم ضیایی ، کابل مطبعه دولتی ، سال ۱۳۴۰ خورشیدی، ص ۲۲ .
- ۱۴- هنر دوره کوشانی ، جان . م روزنفیلد ، مترجم : سرور همایون ، وزارت اطلاعات و فرهنگ ، کابل ، سال ۱۳۵۸ خورشیدی ، ص ۲۲۲ .
- ۱۵- هنر دوره کوشانی ، جان . م روزنفیلد ، مترجم : سرور همایون ، وزارت اطلاعات و فرهنگ ، کابل ، سال ۱۳۵۸ خورشیدی ، ص ۲۲۳ .

رپور مختصر در مورد استوپه ها در ساحه باستانی ۰۱۳
مس عینک لوگر

دور چهارم حفریات سال ۱۳۹۱/۷/۱۷

تحقیقات و پژوهش های علمی و مسلکی در ساحات باستانی مس عینک در اوایل سال جاری با اشتراک تمام اعضای مسلکی آغاز گردید از جمله ساحه باستانی ۰۱۳ یکی از غنی ترین ساحه از نظر داشتن آثار تاریخی و باستانی میباشد که کار حفریات بعد از مطالعه دقیق و همه جانبه، پاک کاری و مربع بندی آن آغاز شد که در مدت خیلی کم با دست آورد های چشم گیری نایل آمدیم و یکی از این دست آورد ها هما نا کشف ده استوپه به اندازه های مختلف که شامل استوپه های مرکزی و نذری میشود اینک مختصراً توضیح می گردد:

استوپه نمبر ۱-۲-۳ :-

این استوپه ها در داخل ووسط یک محوطه بزرگ به طول و عرض ۷ / ۱۵ متر قرار دارد، عرض دیوارهای احاطه آن به اندازه تقریباً ۲ متر میباشد و مواد ساختمانی دیوار ها از سنگ های معمولی بوده که ارتفاع دیوار ها در بعضی حصص تقریباً به ۸۰ سانتی متر میرسد در جناح جنوبی استوپه ها متصل به دیوار احاطه یک سکو و سرتاسری به اندازه عرض تقریباً ۷۰ سانتی متر علایم موجودییت آثار مجسمه هایی گلی بالای سکو مشهود است که کار حفریات آن الی رسیدن مواد کمیای لازم

متوقف گردیده است البته راه ورودی احاطه از جناح غربی قرار داشته که عرض در ورودی تقریباً به ۱،۴۰ سانتی متر میرسد.

استوپه نمبر یک مربع شکل بوده دارای طول و عرض مساوی به ۳،۱۰ و ارتفاع آن تقریباً به ۱،۲۰ سانتی متر میرسد و فاصله آن از استوپه نمبر دو تقریباً ۱،۴۰ سانتی متر میباشد. این استوپه مربع شکل در هر ضلع دارای پنج ستون پایه بوده که ستون پایه ها دارای تزئینات زیر ستونی ، سرستونی و پلنت فارم نیز میباشد، قسمت های بالایی این استوپه در اثر عوامل طبیعی و طول زمان تخریب میباشد.

استوپه های نمبر دو و سه دارای مشخصات یکسان با استوپه شماره اول بوده که از جانب شرق به جانب غرب به ترتیب افتاده است.

نمای مربع شکل مرکزی شمار اول

نمای عمومی استوپه های مرکز در ساحه ۱۳.

استوپه شماره چهارم در داخل حجره نمبر ۱۴ موقعیت داشته که این حجره دارای طول و عرض مساوی به ۲،۶۰ سانتی متر بوده قسمت های بالایی حجره تخریب گردیده به احتمال قوی این حجره گنبدی شکل بوده و دیوار های آن دارای نقوش دیواری نیز بوده است ولی در اثر عوامل طبیعی و دست برد قاچاقچیان قسمت های عمده حجره تخریب گردیده است. استوپه نذری که در وسط این حجره قرار دارد مربع شکل و دارای دو طبقه میباشد. طبقه اولی دارای طول و عرض مساوی ۹۰/۹۰ سانتی متر بوده که هر ضلع آن دارای سه ستون پایه و هر ستون پایه دارا تزیینات زیر ستونی، سر ستونی و پلت فارم میباشد. طبقه دوم آن مدور شکل بوده دارای شش ستون پایه، پلت فارم مدور که با تزیینات گل های لتوس مزین گردیده است. قسمت های فوقانی استوپه دارای تزیینات دایروی شکل که اکثر آن تخریب گردیده است. فاصله استوپه از دیوار حجره تقریباً ۸۵ سانتی متر بوده و کف حجره در

.....
سمت شرقی دارای تزئینات هندسی از گل خام بوده و سمت غربی آن از سنگ های متورق فرش گردیده راه ورودی حجره در سمت شمالی حجره با حجره شماره ۱۳ ارتباط دارد.

نمای عمومی استوپه دو طبقه بی نذری همراه تزئینات گل های لتوس..

نمای ستون پایه ها همراه تزئینات سرستونی و زیرستونی

استوپه شماره ۵ :-

این استوپه نذری مربع شکل در وسط یک حجره دارای طول و عرض مساوی به ۲،۶۰ سانتی متر و ارتفاع ۲،۷۰ سانتی متر که قسمت های بالایی آن گنبدی شکل در چهار گوشه دارای اسکونچ های قوسی بوده رای ورودی این حجره در جناح شمالی به ارتفاع ۱،۷۰ و عرض راه رو مختلف بوده و در بعضی از قسمت ها به ۸۰ سانتی متر میرسد. استوپه مذکور دارای مشخصات یکسان با استوپه شماره چهارم بوده اما در قسمت بالی این استوپه سه رواق گنبدی شکل به ملاحظه میرسد ولی متاسفانه از جناح جنوبی غربی این حجره توسط قاچاقچیان آثار باستانی سوراخ گردیده و تقریباً نیم از این استوپه را ویران نموده اند و شاید جبهه تبرک انرا به غارت برده باشند. در داخل حجره در سه سمت آن سه رواق گنبدی شکل به ملاحظه میرسد که این رواق ها دارای پلاستر و رنگ های مختلف و نقوش میباشد اندازه ارتفاع رواق سمت شرقی حجره دارای ۵۷ و عرض آن ۸۰ سانتی متر، ارتفاع رواق سمت جنوبی ۵۵ و عرض آن ۶،۵، ارتفاع رواق سمت غربی ۵۰ و عرض ۷۰ سانتی متر میباشد.

نمای از تخریبات در دل استوپه توسط قاچاقچیان آثار باستانی.

نمای عمومی استوپه شماره چهارم

استوپه شماره ۶:-

این استوپه در جناح شمالی غربی حجره شماره ۱۳ موقعیت داشته مواد ساختمانی آن سنگ های پرچال بوده که در حقیقت یک استوپه نذری مربع شکل میباشد و به احتمال قوی دارای دو طبقه بوده که قسمت های بالای آن تخریب گردیده طول ضلع جناح جنوبی استوپه ۱،۲۰ و ارتفاع آن از سطح زمین به ۲۰ سانتی متر میرسد اما قسمت های شرقی، شمالی و غربی استوپه کاملاً تخریب میباشد.

نمای بخش از تخریبات طبیعی در استوپه شمال غربی ساحه ۰۱۳.

نمای از قسمت باقی مانده استوپه نذری.

استوپه شماره ۷:-

این استوپه در جناح جنوب غربی ساحه در وسط حجره شماره ۵ قرار داشته سمت جنوبی حجره کاملاً تخریب گردیده عرض جناح شمالی حجره ۱،۳۰ سانتی و ارتفاع آن ۱،۹۰ سانتی و متباقی تخریب میباید مواد ساختمانی دیوار های حجره از خشت خام و سنگ های معمولی میباید. خود استوپه مربع شکل بوده و مواد ساختمانی آن از سنگ های معمولی که روی آن پلاستر گلی وجود دارد. طول و عرض اعظمی استوپه از سطح زمین مساوی به ۹۰/۹۰ سانتی متر و ارتفاع آن ۱،۱۰ سانتی متر بوده دارای دو طبقه البته طبقه اول مربع شکل و طبقه دومی مدور میباید ارتفاع طبقه دومی ۳۲ سانتی متر متباقی تخریب گردیده است.

نمای قسمت بالایی استوپه.

نمای استوپه نذری ساخته شده از سنگ های معمولی.

استوپه شماره ۸ :-

این استوپه در جناح جنوبی حجره شماره ۱۴ موقعیت داشته که قسمت های شرقی، غربی، و جنوبی این استوپه تخریب گردیده صرف قسمت اندک آن باقیست علایم سه ستون پایه دارای زیرستونی و سرستونی در آن مشهود است مواد ساختمانی آن از سنگ های پرچال بوده و ستون پایه های آن از سنگ ستوک میباشد. در جناح شرقی و غربی استوپه مذکور سنگ فرش میباشد سمت شمالی استوپه نسبت موجودیت علایم مجسمه کار آن به تعویق افتاد.

نمای جناح جنوبی استوپه شماره هشتم.

نمای جناح شرقی استوپه شماره هشتم.

استوپه های شماره ۹ و ۱۰ :-

این دو استوپه در جناح جنوب شرقی ساحه ۰۱۳ در بخش دوم ساحه موقعیت دارد فاصله استوپه شماره ۹ از شماره ۱۰ تقریباً ۲ متر میباشد. ارتفاع اعظمی استوپه سمت جنوب تقریباً ۷۰ و از سمت شمالی آن ۵۰ سانتی متر بوده عرض و طول این دو استوپه درست معلوم نمی شود بخاطریکه تخریب میباشد. طول تقریبی استوپه تقریباً ۴،۳۰ سانتی متر و عرض آن به ۳،۶۰ سانتی متر میرسد و در آن علایم رواق ها و تزئینات زیر ستونی به ملاحظه میرسد. مواد ساختمانی آن از سنگ های شیست میباشد.

نمای قسمت باقی مانده استوپه های شماره ۹ و ۱۰.

نمای عمومی استوپه مرکز بخش دوم ساحه ۰۱۳

ساحه باستانی ۰۴۵

از اوایل سال جاری زمانیکه کار تحقیق و پژوهش های علمی و مسلکی باستانشناسی در این ساحه آغاز گردید از همان زمان به دست آورد های چشم گیری نایل گردیدم و تا حال در این ساحه باستانی علاوه از صد ها قلم آثار به تعداد ۱۶ استوپه مرکزی و نذری کشف گردید که تعداد زیادی از آنها دارای تزئینات رواج ها، ستون پایه ها، پلت فارم، زیر ستونی و سر ستونی که مزین با تزئینات گل ها و برگ های لتوس تزئین گردید است. و در جمع استوپه ها سه استوپه به احتمال قوی استوپه مرکزی و متباقی نذری میباشد. استوپه مرکزی شماره اول دارای طول و عرض مساوی به ۴/۴ متر و ارتفاع تقریباً ۲،۲۵ سانتی متر بوده که دارای دو طبقه که طبقه اولی آن مربع شکل و دارای پنج ستون پایه با پلت فارم، سر ستونی و زیر ستونی مزین گردیده است.

.....

طبقه دومی مدور دارای هشت ضلع است که ضلع جناح شمالی آن در اثر عوامل طبیعی از بین رفته صرف سه ضلع سمت جنوبی آن باقیست. اطراف استوپه با سنگ های متورق فرش گردیده این استوپه مرکزی در وسط یک حجره دارای طول و عرض مساوی به ۶،۲۰ سانتی متر احاطه گردیده در قسمت غربی استوپه یک راه رو با ۹ پته زینه سنگی وجود دارد، رای ورودی این استوپه از جناح شمالی با زینه هایی سنگی وجود دارد. در جناح شرقی استوپه علایم یک سکو وجود دارد محوطه این استوپه با دیوار هایی سنگی به اندازه طول و عرض ۶،۴۰/۶،۲۰ سانتی متر میباشد در عرض دیوار جنوبی علایم یک سکو سراسری به نظر میرسد که شاید بالای آن علایم مجسمه و جود داشته باشد.

نمای عمومی استوپه مرکزی هشت ضلعی.

نمای عمومی ساحه باستانی ۰۴۵

استوپه مرکزی شماره دوم در داخل محوطه دارای طول ۱۳ متر و عرض ۹ متر که دیوار های صحن یک متر عرض دارد در اطراف دیوار صحن سرتاسر تماماً علایم مجسمه های گلی مشهود است که قسمت های بالایی همه تخریب گردیده صرف در بعضی قسمت ها علایم پا های مجسمه تا بجلک مشهود است. رای ورودی این حجره در سمت شمالی استوپه وجود دارد که دارای ۱۵ پته زینه سنگی میباشد. استوپه ها در وسط حجره از شرق به جانب غرب افتاده، اندازه استوپه سمت غربی مربع شکل دارای ۳،۵۰ طول و عرض مساوی میباشد که در اطراف استوپه یک سکو به عرض ۵۰ سانتی متر و سکو سمت شرقی آن ۱،۴۰ سانتی متر میباشد. در ساختار استوپه از چوب و سنگ های پرچال کار گرفته شده است. فاصله بین استوپه شماره دو و شماره سه در این حجره ۲،۶۰ سانتی متر بوده در چهار سمت

کوشانیان

۱۵۰

استوپه چهار رواق به عرض ۱،۳۰ و ارتفاع اعظمی ۱،۲۰ سانتی متر که قسمت های بالایی رواق ها تخریب میباشد.

استوپه مرکزی سومی دارای طول و عرض تقریباً ۳،۶۰ سانتی متر بوده این استوپه در اثر سروی معادن در سالهای ۱۳۶۳ در زمان حکومت سردار محمد داود خان و همچنان در اثر حفاریات غیر قانونی قاچاق بران از وسط به دو نیم گردیده . ارتفاع اعظمی این استوپه به ۱،۸۰ سانتی متر میرسد متباقی آن تخریب است. این استوپه مربع شکل دارای چهار رواق در چهار سمت بوده که رواق سمت غربی توسط سنگ پوشانیده شده است رواق ها دارای ارتفاع و عرض مساوی تقریباً ۴۰ سانتی متر میباشد رواق سمت جنوب آن کاملاً تخریب گردیده است.

نمای عمومی استوپه نذری دارای پلاستر گلی.

نمای عمومی استوپه نذری دو طبقه بی مربع شکل.

نمای بخش از تخریبات در استوپه مرکزی در سال های ۱۳۶۳.

نمای عمومی استوپه ساحه باستانی ۰۴۵

ادامه دارد ...

Joe Cribb

Das Pantheon der Kushana - Kunst

In:

Buddhistischen Texten ,die sich in China und Tibet erhalten haben,sowie in der Chronik von Kashmir , der Rajatarangini,wird der Kushana König Kanishka 1 (127-150 n. chr.),als wichtiger Förderer des Buddhismus gewürdigt,der den grossen Stupa in Peshawar errichtet und das vierte buddhistische Konzil initiiert hat . Die chinesischen Buddhistischen Pilger Faxian,Song –Yun und Xuan-Zang berichten in den erzählungen über ihre Reisen nach Indien(jeweils 413,547 und 649 n.chr.datiert)u.a. auch von Kanishkas frommen Taten und bezeichnen ihn als König von Gandhara .1 Seine Münzen mit Darstellungen des Historischen Buddha und des zukünftigen Buddha Maitreya sind eindeutige Belege für die

.....
historischeen Begebenheiten, die hinter den buddhistischen Berichten stehen .

Insgesamt vermitteln Kanishkas Münzmotive allerdings kein klares Bild seiner Verbundenheit mit dem Buddhismus ,den seine Münzen mit Buddhadarstellungen zeigen in starkem Kontrast zu seinen übrigen Münzprägungen und denen aller anderen Kushana – Könige. 2 Kanishkas Münzen stellen eine Vielzahl von Gottheiten dar, die zum größten Teil eindeutig der religiösen Tradition des Iran entlehnt sind. 3 Auf seinen ersten Münzen wurden diese Götter mit griechischen Namen bezeichnet. Er und seine Nachfolger Huvishka haben auch einige Münzen mit Göttern prägen lassen, die offensichtlich indisch sind. Ursprünglich Diese Spannweite von Gottheiten führte einige Wissenschaftler zu der Vermutung, dass Kanishka und Huvishka versuchten, den religiösen Überzeugungen ihrer Untertanen in der Auswahl ihrer Motive entgegenzukommen, dass sie die

.....

Munzen so gestalteten, dass sie in fremden Gebieten, in denen diese Gotter Die verhert wurden, zirkulieren konnten.⁴ Die Entdeckung der Rabatak – Inschrift liess die Koniglichen religiösen Brauche der Kushanas in einem anderen Licht erscheinen. Sie bietet eine schlussigere Interpretation der Auswahl von Gottern auf den Munzen von Kanishka und Huveshka . Die Inschrift aus der fruhen Regierungszeit Kanishkas gedenkt der Errichtung eines Heiligtums zu Ehren Kanishkas und seine Vorfahren, in dem Bildnisse einer Reihe von Gottern aufgestellt und verhert werden sollten. Die Namen der Gotter lauten Nana , Oma, Aoromozda, Mozdooano, Sroshardo, Narasao Die Inschrift bezeichnet die Gotter der und Miuro. Ursprung der Koniglichen Autoritat Kanishkas ... der Konigliche Herrschaft von Nana und von allen Gottern erhalten hat . Sie werden verhert , um diese Autoritat aufrechtzuerhalten : mogen sie den Konig der Konige, Kanishka den Kushana , auf ewig

.....

gesund ,sicher und sigreich bewahren. Nach den Namen Sroshardo und Narasao erklart ein Einschub zwischen den Zeilen und er wird Maaseno und er Bizago genannt . Die Einbeziehung von Steins Aoromozdo , d.h. Ahuramazda, in der Rabatak Inschrift bestatigt vorschlag 6 aus dem Jahr 1887, dass die auf den Kushana Munzen dargestellten Gotter mit dem Zoroastrismus in zusammenhang Bestimmte Einzelheiten der Rabatak- stehen. Inschrift zeigen jedoch ,dass der religiose Glaube der Kushana –Konig nicht genau mit dem zorastrismus ubereinstimmt, da Huramazda der Gottin Nana untergeordnet ist,7die in der Hauptstromung des Zoroastrismus nicht vorkommt .Die Religion der Kushanas steht eindeutig indernTradition des Zoroastrismus ,stellt aber eine variante dar , die sich auf die glaube im Osten des Iran beschrant .

Dukumenten

- 1-Auszuge der relevanten Abschnitte finden sich in Z urcher 1968,S.346-390.
- 2 – Cribb 2000,S.151-190.
- 3-Beschreibungn der moisten dieser Gottheiten finden sich in Rosenfild 1967.
- 4-Mukerjee 1978,S.34-43.
- 5-Sims – Williams /Cribb,1996,S.75-142.
- 6-Stein 1888,S.89-98.
- 7- Uber die rolle von Nana in Zentralasien und Indien ...Ghose 2oo6,S.97-112.